

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Katedra ruských a východoevropských studií

Sylva Karafiátová

**Slovenská politická emigrace na cestě
k rozdělení Československa
Činnost slovenského exilu křesťansko-demokratické orientace**

Diplomová práce

Praha 2010

Autor práce: **Sylva Karafiátová**

Vedoucí práce: **PhDr. Eva Irmanová, CSc.**

Oponent práce:

Datum obhajoby: **červen 2010**

Hodnocení:

Bibliografický záznam

KARAFIÁTOVÁ, Sylva. *Slovenská politická emigrace na cestě k rozdělení Československa: Činnost slovenského exilu křesťansko-demokratické orientace*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, katedra ruských a východoevropských studií, 2010. 89 s. Vedoucí diplomové práce PhDr. Eva Irmanová, CSc.

Anotace

Diplomová práce *Slovenská politická emigrace na cestě k rozdělení Československa: činnost slovenského exilu křesťansko-demokratické orientace* se zabývá politickou činností Slováků žijících v zahraničí, jejich vztahem ke společnému státu Slováků a Čechů, jejich snahami vývoj v tomto státě a jeho podobu a vztahy mezi oběma národy ovlivňovat.

Práce ve stručnosti připomíná autonomistickou tradici slovenské emigrace (již od přelomu 19. a 20. století) a dotýká se hlavních bodů vývoje života zahraničních Slováků a slovenského exilu do konce druhé světové války a sleduje hlavní proudy poválečné slovenské politické emigrace, která získala podobu tří specifických vln, časově vymezených roky 1945, 1948 a 1968, přičemž se soustředí především na vývoj a vnitřní a vnější aspekty fungování slovenského exilu po roce 1968.

Hlavní pozornost je věnovaná činnosti křesťansko-demokraticky zaměřených exulantů (převážně v Evropě, emigranti z roku 1968 a pozdější) přibližně v letech 1989-1993, jejich plánům na založení slovenského křesťansko-demokratického klubu (strany) v zahraničí, které po listopadu 1989 přešly v zájem a snahu podílet se na budování domácí křesťansko-demokratické strany a na transformaci politického a společenského života na Slovensku vůbec (včetně snahy prosadit svůj dlouhodobý cíl – vznik nezávislé Slovenské republiky).

Annotation

Diploma thesis *Slovak Political Emigration on the Way to the Dissolution of Czechoslovakia: The Activity of the Christian Democratically Oriented Slovak Exiles* deals with the political activity of the Slovaks living abroad, their relations to the common state of Slovaks and Czechs and their aspiration to influence this state as well as the coexistence of the above named nations.

The thesis points out the autonomist tradition of the Slovak emigration (from the turn of the 19th and 20th century) and touches the main points of the Slovak life abroad and all the Slovak exile till the end of the World War II. It follows the main streams of the Slovak post-war political emigration, which were formed into three specific emigration waves in the 1945, 1948 and 1968 years. It focuses primarily on the development and the external and internal aspects of the Slovak exile after 1968.

The main emphasis is given to the activities of the Christian democratically oriented Slovak exiles (mostly living in Europe, exiles of the year 1968 and later) approximately in 1989-1993 and their program to establish the exile Slovak Christian democratic club (party), which turned out to take share in the formation of the homeland Christian democratic party and the transformation of the political and social life in Slovakia after November 1989 (including the attempt to push their longtime goal – to create the independent Slovak republic).

Klíčová slova

Slováci v zahraničí, politická emigrace, exil, antikomunismus, separatismus, exilové organizace, křesťanská demokracie, Slovensko, rozdělení Československa

Keywords

Slovaks abroad, political emigration, exile, anticommunism, separatism, exile organizations, Christian democracy, Slovakia, dissolution of Czechoslovakia

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze dne 21.5.2010

Sylva Karafiátová

Poděkování

Ráda bych poděkovala paní PhDr. Evě Irmanové, CSc. za vedení diplomové práce a její vstřícný přístup a laskavou podporu.

Obsah

<u>OBSAH</u>	3
ÚVOD	7
1. AUTONOMISTICKÁ TRADICE SLOVENSKÉ EMIGRACE	12
VÝVOJ SLOVENSKÉ EMIGRACE DO KONCE 2. SVĚTOVÉ VÁLKY.....	12
<i>Slovenská emigrace do konce 1. světové války</i>	12
<i>Slovenská emigrace v meziválečném období</i>	15
<i>Slovenský exil za 2. světové války</i>	18
SLOVENSKÁ POLITICKÁ EMIGRACE PO 2. SVĚTOVÉ VÁLCE.....	23
<i>„Emigrace Slovenského státu“</i>	23
<i>Slovenská politická emigrace po únoru 1948</i>	27
2. SLOVENSKÁ POLITICKÁ EMIGRACE PO ROCE 1968	41
EMIGRAČNÍ VLNA 1968.....	42
SVĚTOVÝ KONGRES SLOVÁKŮ.....	44
MEZINÁRODNÍ OKOLNOSTI.....	47
PROGRAM „EVOLUČNÍ STÁTOTVORNOSTI“.....	48
3. ČINNOST SLOVENSKÉHO EXILU KŘEŠŤANSKO-DEMOKRATICKÉ ORIENTACE PO LISTOPADU 1989	52
SVĚTOVÝ KONGRES SLOVÁKŮ V NOVÉ SITUACI.....	52
SLOVENSKÝ KŘEŠŤANSKO-DEMOKRATICKÝ KLUBU V ZAHRANIČÍ.....	57
<i>Počátky formování klubu</i>	57
<i>Ustavení KDH a vznik klubu po listopadu 1989</i>	58
<i>Ústředí slovenských katolických studentů – Ústředí slovenské křesťanské inteligence</i>	61
<i>Svobodné volby a další události roku 1990</i>	62
<i>Postupný rozkol mezi zahraničním klubem a (uvnitř) KDH</i>	66
<i>Volby 1992 a dělení Československa očima zahraničních Slováků</i>	69
<i>Vznik Slovenské republiky – naplnění cíle činnosti klubu</i>	72
ZÁVĚR	74
POUŽITÉ ZDROJE	77
SEZNAM PŘÍLOH	82
PŘÍLOHY	83

Projekt magisterské diplomní práce	
Jméno:	Sylva Karafiátová
E-mail:	karsyl@post.cz
Semestr:	2.
Akademický rok:	2007/2008
Obor:	RVES
Název práce:	Slovenská politická emigrace a dělení Československa
Předpokládaný termín ukončení (semestr, školní rok):	LS 2009
Vedoucí diplomního semináře:	Luboš Švec, Jiří Vykoukal
Vedoucí práce:	Eva Irmanová
Cíl práce:	Práce by měla přiblížit, jak fungovala slovenská politická emigrace v období po roce 1968, jak se její pozice změnila „sametovou revolucí“ a především jaký vliv měla na následné rozdělení společného státu Čechů a Slováků na prahu roku 1993.
V bodech:	1. přiblížení autonomistické resp. separatistické tradice slovenské politické emigrace 2. popis činnosti a fungování slovenských exilových skupin před a po roce 1989 3. rozbor vlivu slovenských emigrantů na slovenské politické elity a veřejnost
Časové a teritoriální vymezení tématu	Předmětným obdobím by měla být doba česko-slovenské federace 1968-1993, se zvláštní pozorností věnovanou období přelomu 80. a 90.let. Vzhledem k tomu, že se má jednat hlavně o Slováky v emigraci a slovenské „krajany“, teritoriím by mohla být celá zeměkoule. Předpokládám ale, že teritoriální největší podíl mé práce se bude týkat (severo)amerických a evropských center slovenské exilové činnosti a samotného Slovenska
Struktura práce a stručná osnova	1. obecná situace slovenské politické emigrace v období po roce 1968 (slovenské exilové proudy, organizace a skupiny + hlavní změny, které jim přinesly události roku 1968 – násilně přerušené reformní snahy v Československu, nová emigrační vlna, vznik federace). 2. zvláštní zaměření na separatistický (secesionistický) proud slovenské politické emigrace a jeho činnost do roku 1989 3. nutné změny, kterými reagoval na rozklad komunismu v Evropě (přehodnocení vlastní pozice, úlohy a perspektiv ve vztahu k (česko)slovenskému antikomunistickému exilu i světové a hlavně domácí politické reprezentaci a veřejnosti) 4. jeho aktivity po listopadu 1989, které případně mohly přispět k rozkladu společného státu Slováků s Čechy
Metodologie práce:	= metodologie soudobých dějin a politických věd. Základem bude studium slovenských, českých a zahraničních archivních materiálů. Dále uvažuji o rozhovorech s některými aktéry

Prameny a sekundární literatura

Jako prameny by měly sloužit programové, koncepční a jiné dokumenty (deklarace, články v periodících, množství pamětních sborníků, korespondence...) slovenského exilu, resp. slovenské politické reprezentace po roce 1989. (Vyšli i vzpomínkové knihy, výbory z projevů apod. některých domácích politiků z éry konce 80. a začátku 90. let.)

Dále domácí legislativa upravující vztahy se zahraničními Slováky (Úřad pro Slováky žijící v zahraničí), ročenky Matice slovenské, materiály o emigrantech dřívějšího ministerstva vnitra. Protože se budu snažit vystopovat možný ekonomický vliv slovenské emigrace na domácí politiku, chtěla bych použít např. předpisy týkající se financování politických stran v období po roce 1989.

V Československu, resp. na Slovensku a v Česku, začaly po listopadu vycházet monografie, jejichž autory byli a jsou samotní emigranti.

Péčí bývalých emigrantů vyšly také soubory či výběry dokumentů některých exilových skupin.

Zkoumáním slovenského exilu se zabývají i domácí vědci a instituce. Především Matice slovenská a s ní spřízněný Kabinet pro výzkum dějin slovenského exilu, které na toto téma pořádají konference a vydávají sborníky; na české straně například Centrum pro československá exilová studia při Univerzitě Palackého v Olomouci. V jejich fondech se nacházejí např. archivy některých exilových organizací, pozůstalosti, korespondence emigrantů apod.

Zvláštní skupinou jsou publikace zaměřující se přímo na téma dělení České a Slovenské federativní republiky.

BRAXÁTOR, František. Slovenský exil '68. 1. vyd. Bratislava: Lúč, 1992.

COHEN, Shari J. Politics without a Past: the Absence of History in Postcommunist Nationalism. Durham: Duke University Press, 1999.

ČARNOGURSKÝ, Ján. Videné od Dunaja. Bratislava: Kalligram, 1997.

DUBEN, Vojtěch N. Český a slovenský tisk v zahraničí. Washington: vlastním nákladem, 1976.

ĎURICA, Milan S. Americkí Slováci a snahy o samobytnosť slovenského národa. Middletown: Jednota Printery, [1979].

FUCHS, Aleš. Listy přes oceán: Praha – New York: malé dějiny velkých událostí. 1. vyd. Praha: Faun, 2006.

GÁL, Fedor. Dnešní krize česko-slovenských vztahů. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, Ústav sociálně politických věd Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy, 1992.

HYKISCH, Anton. Ako chutí politika: spomienky a záznamy z rokov 1990-1992. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo Pozsony/Pressburg/Bratislava, 2004.

CHOVAN-REHÁK, Juraj; GRÁCOVÁ, Genovéva; MARUNIAK, Peter. Slovenský povojnový exil: Zborník materiálov zo seminára Dejiny slovenského exilu po roku 1945. Martin: Matica slovenská, 1998.

KOLLÁR, František. Boj za samostatné Slovensko v zahraničí a na Slovensku 1945-1992: dokumentácia. 1. vyd. Bratislava: František Kollár, 2000.

KIPKE, Rüdger, VODIČKA, Karel Rozloučení s Československem. Praha: Český spisovatel, 1993.

LIČKO, Miroslav John. Ako chutí cudzina: Slovenská demokracia v exile 1948-1989. 1.vyd. Bratislava: Kalligram, 1999.

Podpis studenta a datum: 10.6.2008		
Schváleno:	Datum	Podpis
Vedoucí práce		
Vedoucí diplomního semináře		
Garant oboru		

Úvod

Zahraniční Slováci v životě novodobého slovenského národa hráli významnou úlohu - působili tradičně jako zastánci a ochránci jeho zájmů a práv doma i ve světě. Podíleli se na vzniku Československa roku 1918 a zůstává otázkou, jestli a jaký podíl měli na rozkladu česko-slovenského státu v roce 1993.

Předkládaná práce se snaží k odpovědi na danou otázku přispět. Na základě shrnutí historického vývoje slovenské politické emigrace se snaží 1. přiblížit situaci slovenských politických exulantů secesionistického či separatistického zaměření, kterým se po listopadu 1989 naráz otevřela možnost volně s domovem komunikovat, nebo se do domácího dění přímo zapojit a pokusit se svůj program prosadit, a 2. podívat se na daný problém z jejich hlediska. Tato práce si dává za cíl zjistit, ani ne tak jestli, jako jak sami politicky činní slovenští emigranti v nových poměrech zamýšleli vývoj doma ovlivňovat, jak si představovali budoucí vzájemnou spolupráci s novou domácí politickou reprezentací, jakými prostředky chtěli působit na domácí obyvatelstvo... a dále se pokusit zhodnotit, jak úspěšní ve svém snažení v konkrétních případech byli.

Zaměření na křesťansko-demokraticky orientované Slováky v zahraničí bylo nasnadě. Jednak, jak z mnoha exilových zdrojů a vyjádření vyplývá, naprostá většina politicky činných a vyhraněných slovenských exulantů (těch, kteří svůj politický názor aktivně vyjadřovali; „mlčící většinu“ ponechme stranou, i když pravděpodobně i její podstatná část) se hlásila ke křesťanským a demokratickým, spíše konzervativním hodnotám. K tomu náboženský disent na Slovensku byl tamější zdaleka nejsilnější formou odporu proti komunistickému režimu, již v průběhu 80.let existovaly kontakty a propojení mezi zahraničními a domácími věřícími a dalo se předpokládat, že křesťanská demokracie po očekávané změně poměrů bude také slovenskou nejmočnější politickou silou.

Text práce je rozdělen do dvou částí. První z nich se zabývá obecným vývojem slovenské emigrace a politického exilu do konce druhé světové války (s důrazem na autonomistické respektive separatistické prvky) a dvěma vlnami poválečné politické (protikomunistické) emigrace (se zaměřením na jejich převážně separatistický či secesionistický proud). Část druhá je uvedena popisem situace v exilu v období kolem roku 1968, a tamějšího odrazu tehdejších domácích událostí. Dále se věnuje přeskupení

slovenské exilové komunity způsobenému příchodem nové emigrační vlny a následující činnosti její secesionistické části, která v souladu s mezinárodní veřejností, zvláště pak v průběhu 80.let, s nadějemi sledovala postupné oslabování komunismu v Evropě a připravovala možné scénáře pro očekávanou změnu. Hlavní pozornost je soustředěna na období následující po listopadu 1989 a snahy vracejících se emigrantů převážně křesťansko-demokratické orientace tyto připravené scénáře, směřující k slovenské státní samostatnosti, naplnit.

Dosud publikovaná literatura se zabývá většinou buď jen činností slovenských emigrantů v zahraničí (nejčastěji pouze do roku 1989), nebo pouze vnitřními aspekty dělení česko-slovenského státu. Zkoumání úlohy slovenského exilu v tomto procesu nebo interakcím mezi exilovým a domácím prostředím v tomto období se příliš nevěnuje.

V Československu, respektive na Slovensku a v Česku, začaly po listopadu 1989 vycházet sborníky a monografie, jejichž autory často byli a jsou samotní emigranti, kteří po pádu železné opony cítili povinnost či potřebu přiblížit lidem doma situaci exilu, popsat jeho činnost a ozřejmit jeho podíl na změně domácích poměrů. Jako jeden z prvních se ve své knize, vydané v Praze v roce 1994,¹ pokusil načrtnout vývoj veškeré slovenské emigrace ve 20.století Jozef Špetko. Na tuto svou práci později navázal publikací *Líšky kontra ježe*² a souborem *Človek v sieťach*³, pojednávajícím především o rozhlasovém vysílání Rádia Svobodná Evropa, jehož byl přímým účastníkem. Další rozsáhlou práci sestavil od sedmdesátých let v Kanadě usazený historik Miroslav John Ličko.⁴ (Týká se hlavně Slováků pročeskoslovenské orientace a jejich vztahů se spíše secesionistickým Světovým kongresem Slováků). Činností SKS a dalšími aktivitami a specifickými znaky exilové vlny roku 1968 se ve své knize *Slovenský exil '68* zabývá jeden z jejích příslušníků, František Braxátor.⁵

¹ ŠPETKO, Jozef. *Slovenská politická emigrácia v 20. storočí: jej vzťahy k českej emigrácii a k Čechom*. Praha: Danubius, 1994.

² ŠPETKO, Jozef. *Líšky kontra ježe: slovenská politická emigrácia 1948-1989; anylyzy a dokumenty*. Bratislava, Kalligram, 2002.

³ ŠPETKO, Jozef. *Človek v sieťach: Slovenské slovo z rozhlasovej stanice Svobodná Európa*. Bratislava: Kalligram, 2005.

⁴ LIČKO, Miroslav John. *Ako chutí cudzina: Slovenská demokracia v exile 1948-1989*. Bratislava: Kalligram, 1999.

⁵ BRAXÁTOR, František. *Slovenský exil '68*. Bratislava: Lúč, 1992.

Zkoumání slovenského exilu se věnují i domácí slovenští vědci a instituce. Především Matica slovenská a její pracoviště Kabinet pro výzkum dějin slovenského exilu, které (nejen) při příležitostech výročí, týkajících se významných osobností a událostí slovenských dějin a slovenského exilu, pořádají konference nejrůznějšího charakteru a z jejich výstupů pak sestavují a vydávají sborníky. Nejužitečnějším z nich se jeví obsáhlý soubor vědeckých textů nazvaný prostě *Slovenský povojnový exil*.⁶ V těchto „sborníkových edicích“ Matica slovenská do určité míry navazuje na tradici výročních a vzpomínkových výborů, vydávaných v exilu.⁷ V českých zemích vydané publikace se většinou věnují emigraci československé, tedy Čechům a Slovákům usilujícím o osvobození a obnovení demokratického Československa, Slováci – secesionisty se zabývají spíše jen jako vedlejším tématem.^{8,9}

Téma rozdělení České a Slovenské federativní republiky podrobně zpracovávají Eric Stein¹⁰ a Jan Rychlík¹¹, který tak navazuje na své předchozí práce o vztahu Slováků a Čechů ve 20. století.

Jako primární zdroje sloužily programové a jiné dokumenty (memoranda, deklaráce, projevy, články v periodících, množství pamětních sborníků, vzpomínková literatura, korespondence...) slovenského exilu a slovenské politické reprezentace po roce 1989. Péčí bývalých emigrantů vznikly některé soubory či výbory z takových dokumentů,¹² někteří vydaly výběr ze své vlastní publicistické práce jako například Imrich Kružliak *V čakárni dejín*.¹³ Knižní podobu dostaly také vzpomínky, texty projevů... některých domácích politiků z konce 80. a začátku 90. let.¹⁴

⁶ CHOVAN-REHÁK, Juraj; GRÁCOVÁ, Genovéva; MARUNIAK, Peter. *Slovenský povojnový exil: Zborník materiálov zo seminára Dejiny slovenského exilu po roku 1945*. Martin: Matica slovenská, 1998.

⁷ Například Karol Sidor: *politik, novinár, spisovateľ*. Redigoval Jozef Paučo. Middletown, Pennsylvania: Filip A. Hrobák, 1962.

⁸ JIRÁSEK, Zdeněk; TRAPL, Miloš. *Exilová politika v letech 1948-1956: počátky politické organizovanosti a činnosti pouňorové emigrace a vznik Rady svobodného Československa*. Olomouc: Centrum pro československá exilová studia, Moneta-FM, 1996.;

JIRÁSEK, Zdeněk. *Československá pouňorová emigrace a počátky exilu*. Brno: Prius, 1999. Prameny a studie k dějinám československého exilu.

⁹ ČELOVSKÝ, Bořivoj. *Politici bez moci: první léta exilové rady svobodného Československa*. Šenov u Ostravy: Tilia, 2000.

¹⁰ STEIN, Eric. *Česko-Slovensko: Konflikt, roztržka, rozpad*. Praha: Academia, 1997.

¹¹ RYCHLÍK, Jan. *Rozpad Československa: česko-slovenské vztahy 1989-1992*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2002.

¹² Např. KOLLÁR, František. *Boj za samostatné Slovensko v zahraničí a na Slovensku 1945-1992: dokumentácia*. Bratislava: František Kollár, 2000
TRUBINSKÝ, Jozef. *Slovenský exil za suverenitu a štátnosť slovenského národa*. Martin: Matica slovenská, 2003.

¹³ KRUŽLIAK, Imrich. *V čakárni dejín*. Bratislava: Slovak Academic Press, 1999.

¹⁴ Např. ČARNOGURSKÝ, Ján. *Videné od Dunaja*. Bratislava: Kalligram, 1997.

Průvodcem po archivech disponujících prameny a dokumenty týkajícími se života Slováků v zahraničí může být sborník z konference pořádané slovenským vládním Úřadem pro Slováky žijící v zahraničí, který současně inicioval vytvoření Centrální databáze informací o zahraničních Slovácích.¹⁵ Zapojují se do něho postupně všechny nejvýznamnější archivy, knihovny a muzea ve Slovenské republice. Archivy některých exilových organizací, pozůstalosti, korespondence emigrantů... lze nalézt v Archivu literatury a umění Slovenské národní knihovny v Martině (vlastní obsáhlé sbírky týkající se jednotlivců i korporací), Slovenském národním archivu v Bratislavě, částečně také v archivu Matice slovenské v Martině. Naprosto jedinečné by v tomto směru měly být fondy archivu Krajanského muzea Matice slovenské v Bratislavě,¹⁶ bohužel přístup k nim je, téměř úplně (řekněme z technických důvodů), omezený. Na české straně se daného tématu dotýká Centrum pro československá exilová studia při Univerzitě Palackého v Olomouci a také projekt Československého dokumentačního střediska (spadající v současnosti pod Národní muzeum) a jejich archivy.

Jako podstatný zdroj informací sloužila exilová periodika, například tiskový orgán SKS - Bulletin SKS, z fraternalistických periodik zřejmě nejvýznamnější Slováků v Americe a novější exilové zpravodajské a politicko-kulturně-společenské tituly (především nejprve švýcarský a exilový, od ročníku 1990 domácí slovenský Horizont) a další domácí tiskoviny reflektující činnost zahraničních Slováků.

HYKISCH, Anton. *Ako chutí politika: spomienky a záznamy z rokov 1990-1992*. Bratislava: Vydavateľstvo Pozsony/Pressburg/Bratislava, 2004.

¹⁵ *Kultúrne dedičstvo Slovákov žijúcich v zahraničí a databáza informácií o tejto problematike*. Sestavila Ľubica Bartalská. Bratislava: Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí, 2008.

¹⁶ Krajanské muzeum Matice slovenské ze zákona „...působí jako ústřední pracoviště pro styk a spolupráci se Slováky žijícími mimo území Slovenské republiky...“ viz www.matica.sk

Ještě několik poznámek k některým užívaným termínům:

- je potřeba vypořádat se s dvojicí pojmů „emigrace“ a „exil“. Zatímco slovo emigrace bývá pojímáno v širším smyslu jako vystěhování (většinou dobrovolné, legální, často z příčin ekonomických, ale například i sociálních a politických), exil je termín poněkud užší. Exil následuje odchod z donucení, podnícený vnitřními nepříznivými podmínkami v domovské zemi. Exulant byl z vlasti vyhnán, nebo utekl – před náboženským, rasovým, národnostním, politickým pronásledováním, útlakem nebo jiným nebezpečím. Svůj exil většinou považuje za dočasný, předpokládá nebo doufá, že jakmile „špatné časy“ pominou a okolnosti to dovolí, vrátí se domů. Proto často (ne zpravidla) svůj čas za hranicemi netráví pasivně, zapojuje se do politického, společenského a kulturního života, snaží se zachovat si vazby a s vidinou možného návratu aktivně přispět ke změně nepříznivých poměrů v zemi, ze které musel odejít. V následujícím textu se pokusím významové odlišnosti emigrací a exilů zohledňovat, „v zájmu květnatější mluvy však budu používat obou termínů.“¹⁷

- politickou emigrací rozumím osoby politické – nejen politicky aktivní, ale politicky vnímavé či citlivé, lidi, pro které je politika, politická situace v místě, kde žijí zásadní, lidé vzdělaní, s potřebou určité míry svobody (tedy nejen činní politikové, ale také například vědci, právníci, novináři, duchovní, umělci...)

- přestože čeština a slovenština vzájemně „splňují požadavek základní srozumitelnosti“¹⁸, většinu slovenských termínů a názvů jsem si dovolila podle svých možností přeložit, přímé citace však zůstaly pro větší autenticitu v původním znění.

- pojmy *Československo* a *československý* se snažím používat pouze pro období první československé republiky (*Republiky Československé*), a období od konce druhé světové války do roku 1968, a to v souvislosti se státem, případně jeho občany, bez ohledu na národnost. Spojení *Česko-Slovensko* mimo citace neužívám, adjektivum *česko-slovenský* ano, pro vyjádření vzájemného, rovného vztahu, se stejným významem jako *slovensko-český*.

¹⁷ HANZLÍK, Jan. Československá emigrace očima tajných materiálů. In: *Securitas Imperii: Sborník Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu*. 2002, č. 9.

¹⁸ Formulace z aktuálního slovenského zákona o státním jazyce (318/2009)

1. Autonomistická tradice slovenské emigrace

Vývoj slovenské emigrace do konce 2. světové války

Slovenská emigrace do konce 1. světové války

Fenomén emigrace je s existencí novodobého slovenského národa pevně spojen. V širším měřítku se rozvinul zvláště v druhé polovině 19. století, kdy Slovensko, v reakci na neuspokojivé ekonomické a sociální (i politické) poměry v Uhrách, opouštěly tisíce lidí. Směřovali převážně do Spojených států amerických, Kanady, Austrálie, Argentiny.

Obzvlášť vystěhovalectví ze Slovenska do Spojených států získalo v poslední čtvrtině 19. století masový charakter, do roku 1910 se na tuto cestu vydaly až tři čtvrtě milionu¹⁹ Slováků. Ve velké míře se jednalo o venkovské rolníky, podmínky jejichž života se doma neustále zhoršovaly až k neúnosnosti. Východiskem z tíživé situace se jim stala cesta do Ameriky... a následné zaměstnání, nejčastěji v tamějších průmyslových centrech, která po občanské válce procházela prudkým rozvojem, pro který potřebovala a byla schopna absorbovat obrovské množství pracovních sil zvenčí. Příchozí dělníci ze Slovenska tu zpočátku nechtěli zůstat natrvalo, měli zájem především získat práci, vydělat peníze a po určité době se s výtěžkem vrátit domů (někteří tak přes oceán „pendlovali“ pravidelně), postupně se však počet navrátilců snižoval a Slováci se v Americe začali usazovat nastálo.

Jelikož, jak bylo řečeno, velká většina slovenských imigrantů pracovala jako dělníci v průmyslových závodech, usazovali a soustřeďovali se převážně v jejich okolí, především v průmyslových zónách Pensylvánie, Ohia, New Jersey a New Yorku (a dále například v některých oblastech Kanady), kde, často kolem kostelů nebo kněžských osobností, vznikaly a začaly fungovat krajanské komunity (existující dodnes) a první

¹⁹ Např. SKALSKÝ, Vladimír. *Sto rokov Slovenskej ligy v Amerike: V Bratislave aj s Pittsburskou dohodou*. Dostupné: <http://www.slovacivosvete.sk/111/sto-rokov-slovenskej-ligy-v-amerike.php>. Další odhady se pohybují okolo půl milionu slovenských vystěhovalců v různých obdobích konce 19. a začátku 20. století; shodují se v tom, že šlo téměř o čtvrtinu tehdejšího celkového počtu Slováků, například Robert W. Seton-Watson (Scotus Viator) v díle *Národnostní otázka v Uhrách* (Brno 1913) vyčíslil počet Slováků v Americe na 400 000. (podle ŠPETKO, Jozef. *Slovenská politická emigrácia v 20. storočí: jej vzťahy k českej emigrácii a k Čechom*. Praha: Danubius, 1994. str. 64), na webu Slovenské ligy v Americe (www.slovakleagueofamerica.org) je uveden počet 600 000 (mezi roky 1880 a 1920).

krajanská sdružení. Naprostá většina z těchto svépomocných, takzvaných bratrských či fraternalistických, organizací měla v první řadě podpůrný, sociální a kulturní charakter - jejich činnost spočívala ve vzájemné finanční a sociální podpoře (například v případě úrazu či nemoci) a v dalším plánu přispívala k všeobecné osvětě (výukou angličtiny), krajanskému kulturnímu životu a udržení slovenské národní tradice (na jejich základech nebo s jejich podporou vznikaly další náboženské a zájmové spolky, školy, začaly se vydávat krajanské tiskoviny a podobně). Politická činnost, alespoň zpočátku, nepatřila mezi priority.

Nicméně vedle živobytí a výdělků nový domov přistěhovalcům ze Slovenska poskytoval i čím dál širší politický rozhled. Ač dlouhodobě usazení v Americe, zachovávali si silný vztah ke staré vlasti a udržovali a snažili se navázat na její národní a kulturní tradice;²⁰ navíc inspirováni ideály svobody a rovnosti a vůbec pod vlivem tamějšího demokratického prostředí (a v neposlední řadě také vzdělávacího a osvětového působení krajanských sdružení i jednotlivců - kněží, redaktorů a jiných) prošli velmi rychlou občanskou i národní emancipací a stále častěji svůj zájem obraceli také k sociálním a politickým poměrům na Slovensku. Jejich národní cítění a povědomí i sebevědomí v období do první světové války postupně vzrostlo natolik, že ve všeobecné míře bylo silnější než v jejich domovině.²¹ Stejně tak slovenské organizace v severní Americe se v posledních letech 19. století nesoustředily pouze na potřeby krajanů, ale stále více se také zabývaly osudem Slováků doma a situací slovenského národa jako takového - deklarovaly pomoc a podporu jeho osvobození od národnostního útlaku ze strany uherské vlády a snahu ve větší míře o slovenských záležitostech informovat americkou i světovou veřejnost.²² Původně podpůrné fraternalistické organizace (ve druhé a třetí generaci)²³ přijaly novou roli - staly se mluvčími a

²⁰ V roce 1893 vznikla Matica slovenská v Americe (na Slovensku založena 1863, rozpuštěna 1875)

²¹ SKALSKÝ toto tvrzení podporuje srovnáním slovensky psaného tisku v Americe a na Slovensku: „Počet titulův slovenských novin a časopisov v Amerike niekoľkonásobne prevyšoval tlač na Slovensku. Amerikánsko-slovenské noviny (vychádzali od roku 1885), Jednota či Slovák v Amerike mali až 40-tisíc predplatiteľov, kým Národné noviny vychádzajúce v Martine sotva šesťsto.“

²² První politicky motivované (protimaďarské) akce se uskutečnily ještě před rokem 1900 (šlo například o konflikty mezi americkými Slováky a americkými Maďary, memoranda adresovaná uherské vládě a ministru Apponyimu nebo násilné nepokoje při jeho návštěvách v Americe. MINÁR, Imrich. *Americkí Slováci a Slovensko 1880-1980*. Bratislava: Bradlo, 1994. str.74, nebo ve zkratce např. ŠANDORFI, Rudolf. *Budme hrdí na dejiny Slovákov*. [Hamilton]: Zahraničná Matica slovenská v Kanade, 1990. str. 92.)

²³ BRAXÁTOR, František. *Slovenský exil '68*. Bratislava: Lúč, 1992. str. 18.

zastánkyněmi slovenského národa, v době kdy ten sám za sebe mluvit nemohl nebo nedokázal.^{24, 25}

Zřejmě nejvýznamnější a nejdéle fungující (a dodnes činnou) slovenskou fraternalistickou organizací je Slovenská liga v Americe (SLvA) se sídlem v Pittsburghu, která vznikla v Clevelandu v roce 1907 (v reakci a s cílem upozornit na neblahé události v Černové), na podporu slovenského národního, kulturního a politického života v Americe i na Slovensku, spojením většiny dosavadních slovenských sdružení ve Spojených státech amerických. Přestože američtí Slováci nebyvali v ideově-politických a náboženských otázkách zrovna jednotní, na nutnosti vyřešit státoprávní postavení slovenského národa se shodli. SLvA, která od svých počátků důrazně prosazovala právo na sebeurčení slovenského národa,²⁶ se stala a až do konce první světové války působila jako vedoucí síla slovenských politických akcí.²⁷

Po vypuknutí války se jejím cílem stalo poválečné autonomní postavení Slovenska - v rámci federalizovaných Uher, případně jiného budoucího státního útvaru (v úvahu kromě spojení s Čechy připadali ještě Poláci nebo připojení Slovenska k Rusku; úplné osamostatnění se nejevilo ani jako dosažitelné, ani jako žádoucí). Ačkoli již v počáteční fázi války se SLvA rozhodla orientovat na spolupráci s českým exilem, její pojetí „československého programu“ bylo dosti odlišné od koncepce jednotného národa jednotného jazyka obývajícího jednotný stát. Představitelé Ligy coby uznání zástupci slovenského národa během války jednali s českými exilovým hnutím a podepsali zásadní dohody, vyjadřující vůli Slováků žít po válce s Čechy ve společném

²⁴ Američtí Slováci si byli vědomi svého zvláštního postavení v rámci (v čele) slovenského národa, kterého dosáhly díky nesouměřitelně příznivějším společenským podmínkám v severní Americe. Již v roce 1904 v prvním *Memorandu amerických občanů slovenského původu* Apponyimu napsali: „... můžete zjistit, že sme urobili väčší pokrok, tak hmotný ako intelektuálny, než bysme sa mohli nadejať v Uhersku za také isté obdobie.“

²⁵ Motiv „hovořit v zahraničí ve jménu svého porobeného národa, když ten sám pod tíhou útlaku nemůže“ se v činnosti zahraničních Slováků objevuje vlastně až do roku 1989, resp. až 1993.

²⁶ Již původní stanovky za hlavní cíl činnosti Ligy označovaly úsilí „dobyť pro slovenský národ právo zaujmout mezi národy světa své náležité místo jako rovný mezi rovnými.“ Uvedeno na webu SLvA. Dostupné: <http://www.slovakleagueofamerica.org/history.php?page=2>

²⁷ V roce 1914, ještě před začátkem války vypracovala Memorandum SLvA (jménem amerických Slováků, v zájmu Slováků v Uhersku.)

MINÁR, Imrich. *Američtí Slováci a Slovensko 1880-1980*. Bratislava: Bradlo, 1994. Příloha 1.

státě (v říjnu 1915 Clevelandskou, v květnu 1918 Pittsburghskou),^{28, 29} předpokládali však spojení velmi volné, federativní, s rovnoprávným postavením obou národů.

Tento postoj uplatňovali i ve vztahu k slovenskému exilu působícímu za první světové války v Rusku. SLvA za svého jediného partnera a reprezentanta zájmů slovenského národa v Rusku považovala pouze Rusko-slovenský spolek paměti Ľudovíta Štúra - spolek plně loajální vůči ruské státní moci³⁰ a ztotožněný s cíli její politiky, mezi které potenciálně patřilo i začlenění Slovenska jako autonomního území do ruského státu. Vedle toho se však v Rusku během války ocitlo také množství slovenských válečných zajatců a zběhů z rakousko-uherské armády na východní frontě, kteří nepodléhali ruské oficiální agitaci a hlásili se ke koncepci jednotného československého národa (připojovali se k československým legiím). Těmto čechoslovakisticky zaměřeným Slovákům, sdruženým pod hlavičkou Svazu československých spolků na Rusi, SLvA spolupráci nebo jakoukoli podporu odmítla. Přesto události spojené s revolucemi roku 1917 způsobili, že nakonec i v Rusku převládla myšlenka spojení Čechů a Slováků v jednom státě.

Slovenská emigrace v meziválečném období

Po skončení první světové války a vzniku Československé republiky se emigrace ze Slovenska nezastavila, v některých směrech naopak spíše vzrostla. „Populární destinací“ se po roce 1921, kdy Spojené státy zákonem omezili příliv imigrantů, stala Kanada³¹, dále Jižní Amerika (Argentina, Uruguay) a v neposlední řadě Austrálie. V rámci Evropy slovenští vystěhovalci směřovali především do zemí potýkajících se s poválečným nedostatkem pracovních sil, ve větší míře například do Belgie a Francie.

²⁸ SLvA akceptovala myšlenku společného státu Slováků a Čechů, vždy však se zvláštním (autonomním) postavením Slovenska, což obsahovala jak dohoda Clevelandská (spojení českého a slovenského národa ve federální svazek států s úplnou autonomií Slovenska – vlastní sněm, státní správa, úplná kulturní svoboda, správa finanční a politická, státní jazyk slovenský), tak Pittsburghská (vlastní administrativa, sněm, soudy, slovenština úředním jazykem ve škole, v úřadě a ve veřejném životě). *Slovenské vystáhovalectvo: Dokumenty. I.* Sestavil František Bielik, Elo Rákoš. Bratislava: SAV, 1969. str. 363, resp. 366.

²⁹ Pittsburghská dohoda - formou spíše deklarace (př. ČARNOGURSKÝ, Pavol. *14. marec 1939*. Bratislava: Veda, 1992. j. ale na str. 73 nazývá „smlouvu“), podrobnosti zřízení společného státu ponechává na budoucích právoplatných představitelích obou národů. V meziválečném období pak byla pilířem a hlavní zbraní slovenského autonomismu, vedly se zdoluhavé dohady o její platnosti, závaznosti, pravosti.

³⁰ podporovaný z jejích zdrojů

³¹ I zde působila SLvA, která se v roce 1932 osamostatnila v podobě nově vzniklé Kanadské Slovenské ligy (KSL), obě organizace však zůstaly programově spřízněné (v chápání slovenské otázky radikální) – i KSL zastávala negativní postoj k existující Československé republice a také v budoucnu byl její program zaměřen separatisticky, k čemuž přispěli emigranti z roku 1945 i pozdější.

Krajanské komunity, které vznikly a fungovaly v tomto období (mezi dvěma světovými válkami), vytvořily základní síť a také předpoklady pro působení pozdější politické emigrace.

Francie uzavřela s Československem mezistátní smlouvu o přistěhovalectví a vystěhovalectví roku 1920 a následně v roce 1923 i resortní dohodu,³² upravující „podmínky pro zemědělské a sezónní dělníky, kteří, v souladu s ní, směli být najímáni výlučně na Slovensku.“ (Do roku 1932 se ze Slovenska do Francie vystěhovalo celkově zhruba šedesát tisíc osob.³³ V Belgii kulminovala přistěhovalecká vlna z Československa v letech 1928 – 1930, celkový počet Čechů a Slováků zde do roku 1938 nepřevýšil třináct tisíc osob.³⁴) Tak jako jinde, kde se koncentrovali slovenští emigranti, i ve Francii a Belgii byly položeny základy krajanského života v zahraničí - vznikly podpůrné, náboženské a zájmové spolky, školy, sportovní kluby a začaly vycházet noviny ve slovenském jazyce.³⁵ V souvislosti s hospodářskou krizí byl však příliv pracovních sil (především do Francie) omezen a řada Slováků se vracela zpátky domů.

Proti některým očekáváním se po první světové válce „domů“ na Slovensko ve větším počtu nevraceli američtí Slováci. Jako spolutvůrci nového státu, za které se považovali, čekali uznání a vděk zdejší politické reprezentace i obyvatelstva, pociťovali právo (povinnost) nadále se o „mladou republiku“ starat a podílet se na jejím vývoji, z její reálné podoby a vnitřního dění však byli rozladěni. Ti, kteří se vrátili, často po čase v rozčarování reemigrovali zpět, vzájemné kontakty mezi krajanskými a domácími institucemi se nedařilo dlouhodobě udržet, americké delegace odjížděly místními poměry zklamané a zmatené.³⁶ V některých případech však měly tyto (pro americká krajanská sdružení v důsledku ne příliš významné) návraty a poznávací cesty vliv na domácí dění dalekosáhlý³⁷ – například když se v roce 1919 s jednou takovou delegací na

³² *Slovenské vystěhovalectvo: Dokumenty. V. - Pramene k dejinám slovenského vystěhovalectva do Francúzska a Belgicka v rokoch 1920-1945.* Sestavil Claude Baláž. Bratislava: SAV, 1990. str. 19 a 29.

³³ BALÁŽ, Claude, COMPAGNON, Daniel. *Slovensko – Francúzsko.* Bratislava: Združenie nezávislých expertov pre otázky dejín a života zahraničných Slovákov, 2008. str. 12.

³⁴ *Slovenské vystěhovalectvo: Dokumenty. I.* Sestavil František Bielik, Elo Rákoš. Bratislava: SAV, 1969. str. 14

³⁵ O vystěhovalectve ve Francii se staralo i tamější vyslanectví Československé republiky v čele se Štefanem Osuským

³⁶ Pro srovnání: *List Dr. Šrobára Albertovi Mamateyovi, predsedovi Slovenskej ligy v Amerike z okt. 1919.* Dostupné: <http://joseliani.host.sk/JOSELIANI/ListSrobaraMamateyovi10-1919.html>

³⁷ ŠPETKO, Jozef. *Slovenská politická emigrácia v 20. storočí: jej vzťahy k českej emigrácii a k Čechom.* Praha: Danubius, 1994. str. 74.

Slovensko dostal text Pittsburghské dohody.³⁸ Jak známo, právě po jeho přečtení se Andrej Hlinka vypravil na mírovou konferenci do Paříže.

(Pittsburghskou dohodu Hlinkovi předložil a cestu do Paříže zřejmě inicioval zastánce slovenské autonomie Františka Jehlička,³⁹ exponent maďarské revizionistické politiky, který po „pařížské anabázi“ zůstal v exilu a s několika dalšími jedinci po celé meziválečné období pokračoval v promaďarské autonomistické činnosti. Spolupracoval například s Viktorem Dvortsákem, se kterým založil Slovenskou národní radu nejprve začátkem 20.let, kdy se usadil ve Varšavě, roku 1933 v Ženevě; udržoval kontakty i s Vojtechem Tukou.)⁴⁰

Zatímco za války američtí Slováci působili jednotně, v nové poválečné situaci se v SLvA znovu objevilo množství vnitřních proudů obsahující celé spektrum postojů a názorů od bezproblémového přijetí čechoslovakismu na jedné straně přes postupný (evoluční) autonomismus až po naprostou nenávist k Čechům a výzvy k secesi na straně druhé (obnovila a znovu se plně ukázala i rozpolcenost na katolíky a evangelíky). SLvA se tak v meziválečném období octla v krizi, v průběhu které postupně posilovali radikálové na úkor umírněných autonomistů či federalistů, převládli ti první.⁴¹ Hlavním programem SLvA směrem k Československé republice se v tomto období stalo soustavné úsilí o naplnění Pittsburghské dohody a její vtělení do ústavy⁴² (zahrnující mimo jiné podporu činnosti Andreje Hlinky).⁴³ Pomnichovský vznik slovenské autonomie na podzim 1938⁴⁴ proto američtí Slováci, jako uplatnění Pittsburghské dohody v praxi, přivítali.

³⁸ Přivezl jej jeden z jejích signatářů - Pavol Šiška, pokladník a místopředseda SLvA; Viz např. VNUK, František. *Predhistória udalostí ktorých Sidorové „poznámky“ sú završením*. In: SIDOR, Karol. *Takto vznikol Slovenský štát*. Bratislava: Odkaz, Ozveny, 1991. str. 23.

³⁹ František (Ferenc, Franz) Jehlička (Jehlicska) – „nočná mora“ slovenské meziválečné politiky (HERTEL, Marián. *František Jehlička, nočná mora politického života*. In: MICHÁLEK, Slavomír a kol. *Do pamäti národa*. Bratislava: Veda, 2003. s 263.)

⁴⁰ ŠPETKO, Jozef. *Slovenská politická emigrácia v 20. storočí: jej vzťahy k českej emigrácii a k Čechom*. Praha: Danubius, 1994. str. 67-70, 93.

⁴¹ „... došlo po roku 1918 k triedeniu duchov. Jednotlivci, ako Getting a Mamatey, dezertovali k čechoslovakom, no zdravé jadro Ligy ostalo verné zásadám, pre ktoré Liga vznikla...“ VNUK, František. *Predhistória udalostí ktorých Sidorové „poznámky“ sú završením*. In: SIDOR, Karol. *Takto vznikol Slovenský štát*. Bratislava: Odkaz, Ozveny, 1991. str. 26.

⁴² Tento požadavek obsažen již v memorandu XIV.kongresu SLvA z listopadu 1922

⁴³ „Hlinkova akcia za autonómiu sa viedla v harmonickom súlade so želaním americkej Slovače.“ Při Hlinkově návštěvě Spojených států v roce 1926 mu představitelé tamějších Slováků doporučovali přenést boj o autonomii do vlády - také pod jejich vlivem Hlinka a luďáci v lednu 1927 do vlády skutečně vstoupili. VNUK, František. *Predhistória udalostí ktorých Sidorové „poznámky“ sú završením*. In: SIDOR, Karol. *Takto vznikol Slovenský štát*. Bratislava: Odkaz, Ozveny, 1991. str. 26.

⁴⁴ Ústavní zákon 299/1938 Sb. ze dne 22.listopadu 1938 „o autonomii Slovenskej krajiny“

Za svého druhu exilovou politickou činnost na sklonku období slovenské autonomie lze označit několikadenní působení Ferdinanda Ďurčanského ve Vídni, kam uprchnul po takzvaném Homolově puči a kde se postavil do čela v Hitlerově režii postupně sílících aktivit směřujících k úplnému odtržení Slovenska. K dispozici měl již od září 1938 (ještě před Mnichovskou smlouvou) ve Vídni fungující slovenské vysílání Říšského rozhlasu a jako spojku s Bratislavou Jozefa Kirschbauma, jehož prostřednictvím se snažil získat pověření jednat s Němci jménem slovenské autonomní vlády (nestalo se, jednal dál „na vlastní pěst“) a naléhat na Sidora, aby využil dějinné příležitosti a vyhlásil samostatný slovenský stát.⁴⁵ Ani to se nepodařilo. Když pak 14. března (proti Sidorově vůli) nakonec k vyhlášení svrchovanosti Slovenské republiky (a následnému faktickému rozbití Česko-Slovenské republiky) došlo, Ferdinand Ďurčanský se stal jejím ministrem zahraničí. Karol Sidor byl postupně zbaven všech svých významných politických funkcí a odeslán jako velvyslanec do Vatikánu. Za těchto okolností vzniklé nepřátelství mezi oběma muži poznamenávalo další podobu a vývoj pozdějšího poválečného slovenského, především secesionistického, exilu.

Slovenský exil za 2. světové války

Zatímco za takzvané druhé republiky bylo lze opustit Slovensko volně a legálně, po 14. březnu již to možné nebylo. (Nelegální cesta do zahraničí po tomto datu vedla většinou přes Polsko, po jeho okupaci také přes Jugoslávii, nejčastěji do Francie.) Krom obyvatel Slovenska, kteří se dostávali přes hranice s rizikem (mimo jiné vojáci, Židé, komunisti, jejichž odchod do exilu byl poměrně přesně zorganizovaný) se do exilové činnosti zapojovali také Slováci, kteří již v zahraničí působili. Šlo o výše zmíněné sezónní dělníky, studenty, vracející se interbrigadisty a samozřejmě také o diplomaty, kteří se po uzavření Mnichovské dohody a následujících událostech vedoucích ke vzniku samostatného slovenského státu ze svých misí nevrátili a přešli ze státních služeb do odboje. Patřil mezi ně především bývalý vyslanec ve Francii Štefan Osuský, který v březnu odmítnul odevzdat úřad a okamžitě začal v Paříži připravovat podmínky a organizovat česko-slovenskou zahraniční akci. (Dále například Juraj Slávik, který dříve působil ve Varšavě, bývalý československý konzul v Pittsburghu Ján Papánek nebo vyslanec Československé republiky ve Washingtonu Vladimír Hurban.)

⁴⁵ V té době Sidor obdržel telegram podepsaný představiteli SLvA, který jej vyzýval, „aby nedovolil rozbití Česko-Slovenskou republiku.“ („Sidor vyslovil domienku, že telegram určite inšpiroval departement ve Washingtonu.“) ČARNOGURSKÝ, Pavol. *14. marec 1939*. Bratislava: Veda, 1992. str. 234.

Proti nacistickému Německu a jeho spojencům ve válce se však po čase postavili také někteří diplomaté Slovenského státu – za všechny například slovenský vyslanec ve Varšavě Ladislav Szathmáry, který se od Slovenského státu distancoval po jeho účasti na napadení Polska; následně se neúspěšně snažil do odboje zapojit také již před válkou známého polonofila Karla Sidora, toho času „odloženého“ na postu vyslance ve Vatikánu, po té se přesunul do Londýna. Sidor i přes velká očekávání, která do něho byla vkládána, zachoval Slovenskému státu loajalitu. V průběhu války sice dále udržoval styky s polskými politiky, především svým polským kolegou vyslancem ve Vatikánu Kazimierzem Papéem, se kterými probírali koncepce možné budoucí středoevropské federace, a byl v kontaktu i s organizacemi amerických Slováků a také se slovenským vyslancem Jozefem Kirschbaumem a Petrem Prídavkem⁴⁶, tyto vztahy však byli charakteru spíše „platonického“.⁴⁷ Do žádných akcí proti Slovenskému státu se Sidor po celou dobu války nepustil.

Osuského zásluhou se skutečným centrem (česko-)slovenského zahraničního odboje v počátečních fázích druhé světové války stala Paříž - mimo jiné zde vzniknul Benešův Československý národní výbor (ČSNV), Milan Hodža založil Slovenskou národní radu (SNR; přeměněna později na Česko-slovenskou národní radu); své exilové ustředí tu dočasně měli i komunisté. Osuskému se v říjnu roku 1939 podařilo uzavřít s francouzským premiérem Daladierem smlouvu o obnovení československé armády,⁴⁸ a tím v podstatě dosáhnout potvrzení pokračující existence Československé republiky.⁴⁹

Nezanedbatelná část Slováků v zahraničí se za druhé světové války sice připojila k československé akci pod vedením Edvarda Beneše, další podstatná část⁵⁰ a nejvýznamnější slovenské politické osobnosti v exilu - Hodža, Osuský (a Clementis)⁵¹ - ale stáli vůči Benešovi v opozici. Již v říjnu 1939 (tři zmínění a s nimi někdejší

⁴⁶ Po předchozím působení v redakcích politicky velmi různorodých periodik, tiskovém odboru slovenské autonomní vlády a ve Slovenské tiskové kanceláři Slovenského státu, odešel v dubnu 1939 do zahraničí (údajně aby „neutralizoval české úklady proti samostatnosti“).

⁴⁷ ŠPETKO, Jozef. *Slovenská politická emigrácia v 20. storočí: jej vzťahy k českej emigrácii a k Čechom*. Praha: Danubius, 1994. str. 99.

⁴⁸ Podíl Slováků v česko-slovenské armádě ve Francii činil více než 50% (jednalo se o zdejší slovenské krajany, válečné emigranty, ale také množství slovenských interbrigadistů) Jozef STAŠKO (Zmenené úlohy emigrácie III. (Seriól na pokračovanie) *Slovák v Amerike*, 1968.) uvádí, že Slováci tvořili 67% řadového vojska. (Vzhledem k tomu však poměrně nízký počet slovenských důstojníků.)

⁴⁹ Smlouva počítala i s ustavením prozatímní vlády, která by česko-slovenské jednotky řídila, plnohodnotná exilová vláda však ve Francii nevznikla s ohledem na její výhrady vůči Benešovi, proto ČSNV.

⁵⁰ např. právě ve zmíněné armádě

⁵¹ ŠPETKO, Jozef. *Slovenská politická emigrácia v 20. storočí: jej vzťahy k českej emigrácii a k Čechom*. Praha: Danubius, 1994. str. 109.

předseda Slovenské národní strany Ján Paulíny-Tóth) vydali společné memorandum, ve kterém se postavili za obnovení československého státu, s výhradou nutné vnitřní reorganizace a úpravou státoprávního vztahu mezi Slováky a Čechy směrem k silnější slovenské samosprávě (federaci).⁵²

Neshody Beneše s Hodžou (a Osuským) vycházely z jejich rozdílných přístupů a názorů především na zahraniční politiku, které se mezi nimi projevovali již před Mnichovem,⁵³ v emigraci pokračovaly a dále se vyhrtyly (mimo jiné proto, že každý z nich si dělal nárok na vedoucí postavení v čele celého československého odboje).⁵⁴ Především na začátku války sice, s ohledem na válečné spojence, v určité míře vzájemně spolupracovali,⁵⁵ postupem času (a zvláště po pádu Francie, přesunu centra československé zahraniční akce do Británie a ustavení a uznání československé exilové reprezentace s Benešem v čele)⁵⁶ se však jejich vztahy dále zhoršovaly a ochládaly, až se Benešovi postupně podařilo vliv těchto „opozičních Slováků“ eliminovat.

Osuský se z politického života stáhl na jaře 1942,⁵⁷ Hodža, když dospěl k názoru, že jeho londýnské angažmá příliš nemá perspektivu, odecestoval do Spojených států, kde rozvinul svou činnost především v rámci tamější slovenské krajanské komunity, které prisuzoval velký mezinárodně-politický potenciál.⁵⁸ Přestože přirozeně

⁵² Svou exilovou činnost pojali jako „boj za novou republiku odstraňováním starých chýb“ STAŠKO, Jozef. Zmenené úlohy emigrácie III. (Seriál na pokračovanie) *Slovák v Amerike*, 1968.

⁵³ Hodžův tajemník Michal Múdry (*Milan Hodža v Amerike. Články, reči, štúdie. Hodža a stredná Európa*. Chicago, 1949.) shrnul základní témata jejich neshod:

1. otázka personálního složení zahraničního odbojového aparátu
2. přesvědčení, že budoucnost česko-slovenské republiky může zabezpečit Sovětský svaz
3. pohled na uspořádání česko-slovenských vztahů

podle ŠPETKO, Jozef. *Slovenská politická emigrácia v 20. storočí: jej vzťahy k českej emigrácii a k Čechom*. Praha: Danubius, 1994. str. 118, pozn. 108.

⁵⁴ Osuský ve Francii považován za oficiálního představitele právní kontinuity Československé republiky, jasná jednička. Vytvořením ČSNV namísto exilové vlády dosáhl na vedoucí postavení Beneš, který o silné slovenské politické osobnosti v rámci výboru nestál. (Benešovi loajální slovenští spolupracovníci – „úředníci, diplomaté, vojáci, ale ne politici“). V reakci na to Hodža založil Slovenskou národní radu s cílem zamezit jednostranně centralistickému zaměření česko-slovenského odboje, držet kontinuitu česko-slovenské republiky a zároveň kontinuitu úsilí o širší slovenskou samosprávu.

MÚDRY, Michal. *Milan Hodža v Amerike. Články, reči, štúdie. Hodža a stredná Európa*. Chicago, 1949. podle ŠPETKO, Jozef. *Slovenská politická emigrácia v 20. storočí: jej vzťahy k českej emigrácii a k Čechom*. Praha: Danubius, 1994. str. 122, 123.

⁵⁵ Osuský členem ČSNV, ministrem pozdější londýnské exilové vlády, Hodžova účast ve Státní radě

⁵⁶ *Československý národní výbor a prozatímní státní zřízení ČSR v emigraci*. Dostupné:

<http://www.evropskyrok.vlada.cz/assets/historie/Ceskoslovensky-narodni-vybor-a-prozatimni-stani-zrizeni-CSR-v-emigraci.pdf>

⁵⁷ Dále se věnoval publicistice a přednáškové činnosti na univerzitách v Cambridge a Oxfordu. Více MICHÁLEK, Slavomír. *Hodža a Osuský, názory a pozície v rokoch 1939-1841*. In: PEKNÍK, Miroslav a kol. *Milan Hodža: štátnik a politik*. Bratislava: Veda, 2002.

⁵⁸ MICHÁLEK, Slavomír. *Americkí krajania a Milan Hodža (1941-1944)*. In: PEKNÍK, M. a kol. *Milan Hodža a integrácie strednej Európy*. Bratislava: Veda, 2006.

se pohyboval hlavně mezi americkými slovenskými evangelíky, snažil se dosáhnout vlivu a zapůsobit také na slovenské katolíky v Americe - usiloval sjednotit všechny tamější Slováky „pod vlajkou USA za spojenecké cíle“ (v duchu Atlantické charty),⁵⁹ seznamoval je se svou koncepcí středoevropské federace (na které by se poválečné Slovensko mělo podílet jako svébytný útvar v rámci federalizovaného Československa)⁶⁰ a zároveň varoval před sovětským vlivem na tomto území.⁶¹ Jeho zásadním neúspěchem však bylo právě to, že na slovenskou společnost (po celém světě) vždy působil jako představitel a zástupce zájmů slovenských evangelíků – přesvědčit a dostat na svou stranu slovenské katolíky v Americe (severní i jižní), ani v Evropě (například ve Francii) se mu docela nepodařilo.

Velká část amerických Slováků (takzvaní „ligoši“)⁶² přijala vznik slovenského státu v březnu 1939 relativně kladně, plánovaný rozvoj vzájemných vztahů však brzdil a hlavním tématem slovensko-amerických a slovensko-(americko)slovenských vztahů v období následujícím po březnu 1939 se stal fakt, že Spojené státy Slovenskou republiku neuznaly.⁶³ Krom toho poměr amerických Slováků k novému státu dále výrazně poznamenával především nedostatek relevantních informací o skutečném dění na Slovensku a (jím ovlivněná) dlouhodobá neschopnost SLvA (o krajanské komunitě

⁵⁹ Obsahuje závazek neuznat jakékoli válečné územní zisky (Německa), podpořit politické svobody národů, které byly postiženy válkou; Česká verze dostupná: <http://smsjm.vse.cz/wp-content/uploads/2008/10/sp1.pdf>

Spojené státy americké tedy neuznaly okupaci z března 1938 a obnovení Česko-slovenské republiky patří mezi jejich válečné cíle. Uspořádání jasných a rovných česko-slovenských vztahů, to už je jen věc a povinnost Čechů a Slováků. Podle ŠPETKO, Jozef. *Slovenská politická emigrácia v 20. storočí: jej vzťahy k českej emigrácii a k Čechom*. Praha: Danubius, 1994. str. 119.

⁶⁰ HODŽA, Milan. *Federation in Central Europe*. London 1944.

⁶¹ Jeho exilové aktivity ovšem kolidovaly se zájmy „benešovců“, kteří jakékoli současné řešení „národní otázky“ nebo změny státoprávního uspořádání Československa odmítali. Zároveň se usilovně a všemi prostředky (i poměrně nekalými) snažili Hodžovo postavení v exilu oslabit, což se jim v důsledku dařilo. protiva Beneš

Podrobně KUKLÍK, Jan, NĚMEČEK, Jan. *Hodža versus Beneš: Milan Hodža a slovenská otázka v zahraničním odboji za druhé světové války*. Praha: Carolinum, 1999.

⁶² Většinou slovenští katolíci sdružení v SLvA, nezřídka příznivci HSLS.

⁶³ Američtí Slováci se snažili úsilí slovenských diplomatů o uznání Slovenského státu podpořit – např. apely ve slovensko-americkém tisku nebo memorandem SLvA adresovaným 24.4.1939 prezidentu Rooseveltovi.

jako celku nemluvě) zaujmout a vyjádřit k existenci Slovenského státu jasné a vyhraněné stanovisko (postavit se jednoznačně pro/proti česko-slovenské státnosti)⁶⁴

Když Spojené státy americké vstoupily v prosinci 1941 do války, Slovensko, jako Hitlerův satelit, se stalo jejich válečným nepřítelem. S tím související okolnosti⁶⁵ přiměly americké Slováky (Američany slovenského původu) postupně se od současného slovenského režimu distancovat, odsoudit kroky tamější vlády a vyjádřit své vlasti - Spojeným státům – loajalitu.⁶⁶ Na společném setkání zástupců slovenských krajanských a exilových skupin, organizací, sdružení a spolků konaném v srpnu 1942 v Pittsburghu,⁶⁷ Slováci v Americe deklarovali svou bezvýhradnou podporu válečnému úsilí Spojených států a ztotožnění s jeho cíli. Druhá rezoluce, která na tomto setkání vznikla se týkala Slováků na Slovensku – jejich osvobození a poválečné budoucnosti, přičemž se nabízí, že hlavní sporný bod tkvěl v otázce obnovení česko-slovenského státu. Po ostrých diskusích bylo dosaženo kompromisu, který nejvíce ze všech slovenských názorových skupin v Americe mohl těšit přívržence Edvarda Beneše a československé exilové vlády, slovenští katolíci a SLvA stejně jako evangelíci spříznění s Milanem Hodžou museli ze svých představ slevit více. V tomto konečném kompromisním znění se zúčastnění vyslovili pro znovuvytvoření „Česko-Slovenské republiky ve smyslu litery a ducha Atlantické charty a Čtyř svobod“ (s tím že američtí Slováci proti česko-slovenské republice nikdy nic neměli a nejsou ani proti jejímu

⁶⁴ MICHÁLEK, Slavomír. *Vstup do niektorých problémov slovensko-amerických vzťahov (1939-1945)* In: *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IV*. Editori Michal Šmigel', Peter Mičko. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2005. str. 151. Dostupné:

http://www.druhasvetova.sk/storage/1178741089_sb_zborniksriv.pdf

Uvádí příklad: 12.3.1939 zaslali představitelé SLvA Sidorovi již zmíněný telegram, ve kterém jej vyzývají k zachování Česko-Slovenska x po vyhlášení samostatnosti vypracovali nový, adresovaný Tisovi, kde se SLvA k Slovenskému státu otevřeně přihlásila.

⁶⁵ Existoval jistý tlak z americké strany, která některé činitele SLvA vyšetřovala kvůli podezření z „protiamerické činnosti“, svou roli hrálo působení Milana Hodži (účastnil se mj. 25.kongresu SLvA) a určitým motivem bylo zřejmě i znechucení a nesouhlas s chováním Tisovy vlády, která dychtivě manifestovala přátelství k Hitlerovu Německu (zároveň s projevy otevřeného nepřátelství vůči Čechům). ŠPETKO, Jozef. *Slovenská politická emigrácia v 20. storočí: jej vzťahy k českej emigrácii a k Čechom*. Praha: Danubius, 1994. str. 111. + pozn. 82.

⁶⁶ Někteří však na tomto stanovisku nesetřvali déle než několik měsíců;

Podobně rozporuplné a často proměnlivé projevy provázely později např. i americkoslovenské reakce na slovenské národní povstání – nejprve vyjádření podpory, ocenění, že se Slováci postavili německým nacistům, na druhé straně (26.kongres SLvA) kritika domácí SNR a jejího programu obnovení Česko-Slovenska, odmítli ji uznat za reprezentantku slovenského národa, protože nedokázala garantovat jeho svobodu. (V této souvislosti SLvA zdůrazňovala, že zvláště posledních fázích války se jí dostávaly již pouze informace plně kontrolované americkou Office of War Information = zkráceně benešovskou propagandou.)

ŠPETKO, Jozef. *Slovenská politická emigrácia v 20. storočí: jej vzťahy k českej emigrácii a k Čechom*. Praha: Danubius, 1994. str. 112.

⁶⁷ Iniciováno právě americkou vládní agenturou Office of War Information (OWI).

obnovení, pod podmínkou, že slovenský národ v ní bude mít zaručena svá národní práva).⁶⁸

Slovenská politická emigrace po 2. světové válce

„Emigrace Slovenského státu“

Zatímco většina slovenských emigrantů z let 1939 - 1945 se po skončení války vrátila domů na Slovensko,⁶⁹ opačným směrem do zahraničí zamířila první velká vlna slovenského poválečného politického exilu, spojená s existencí a režimem Slovenského státu, o jehož zachování, respektive obnovu se hodlala v exilu zasadit. Z válečných emigrantů v zahraničí zůstali jen někteří českoslovenští diplomaté (například Juraj Slávik, Ján Papánek, Ján Paulíny-Tóth, pro které se diplomatická služba stala spojníkem mezi dvěma emigracemi), své zahraniční působení si ale prodloužili také někteří diplomaté Slovenského státu v neutrálních zemích (například Karol Sidor ve Vatikánu nebo Jozef Kirschbaum ve Švýcarsku).

Zmíněnou první vlnu slovenských politických emigrantů dala do pohybu Rudá armáda, která v průběhu jara 1945 postupně osvobozovala a obsazovala slovenské území. Tato blížící se hrozba přiměla dosavadního prezidenta Slovenské republiky Jozefa Tisa (a spolu s ním vládu, vyšší úředníky, velitele ozbrojených složek a další) v dubnu 1945 nejprve opustit Bratislavu a poté i Slovensko. Za své zahraniční útočiště si Tiso a jeho nejbližší spolupracovníci a následovníci záměrně zvolili benediktýnský klášter v Kremsmünsteru v americké okupační zóně Rakouska, kde spoléhali na pomoc amerických Slováků. Byli přese všechno přesvědčeni, že i v emigraci budou dál pokračovat ve své činnosti a chránit ideu slovenské státní samostatnosti (a to nejen před „českým imperialismem“). Vycházeli z předpokladu, že Slovenská republika nadále existuje, pokud nadále existují a fungují státní orgány (prezident, vláda a další), disponující právní mocí danou jejími zákony. 8. května 1945 se tato „legitimní“

⁶⁸ Text rezoluce nemohl vypadat příliš jinak – OWI nehodlala podporovat projevy, které by se jakkoli stavěly proti československé předmnichovské či exilové vládě.; Přesto část „probenešovského“ tábora rezoluci na místě nepodepsala - kvůli výhradám ke psaní slova „Česko-Slovensko“.

MICHÁLEK, Slavomír. *Vstup do niektorých problémov slovensko-amerických vzťahov (1939-1945)* In: *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IV*. Editori Michal Šmigel', Peter Mičko. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2005. str. 152. Dostupné:

http://www.druhasvetova.sk/storage/1178741089_sb_zborniksriiv.pdf

⁶⁹ Milan Hodža zemřel v červnu 1944 v exilu ve Spojených státech amerických.

slovenská politická reprezentace dala pod ochranu amerických okupačních úřadů, ale navzdory jejímu očekávání Američané Tisa a představitele bývalé vlády zatklí a předali zpět do Československa.

Slovenské krajanské organizace v Americe se SLvA v čele se k zápasu za zachování samostatného Slovenska přidaly a v souladu se svou tradicí po obnovení česko-slovenského státu opět rozvinuly činnost na ochranu národních a náboženských práv Slováků na Slovensku. Bezprostředně po skončení války v Evropě se její zástupci zúčastnili jako pozorovatelé konference v San Francisco (kde v červnu 1945 ustavena OSN),⁷⁰ kde se jim však nepodařilo získat prostor k prezentaci svých požadavků, a proto se SLvA uchýlila k obvyklým prostředkům – k otevřeným dopisům, k memorandům a podobně. Jedno z memorand SLvA obecnějšího charakteru z roku 1947 například připomíná, že na vzniku Československé republiky v roce 1918 měli největší podíl právě američtí Slováci, srovnává a zdůvodňuje maďarský a český útlak slovenského národa a znovu upozorňuje na „nedodržení“ Pittsburghské dohody. To že Slováci „při neodvratném zániku Československa pamatovali především na sebe a starali se jen o vlastní osud“ uvádí jako „důkaz politické zralosti a odvahy slovenského národa“.⁷¹ V případě Jozefa Tisa se američtí Slováci pochopitelně snažili velmi angažovat - na jeho obranu zaslaly americkým organizacím, úřadům, redakcím a politickým i jiným osobnostem veřejného života desetitisíce dopisů,⁷² další memoranda a apely adresovali Radě bezpečnosti a dalším součastem OSN, speciální výzvu sepsali pro amerického prezidenta. Nezáměr Spojených států o tuto kauzu byl pro ně velkým zklamáním.

Kromě nejvyšších činitelů Slovenského státu odešlo po válce především do Rakouska a Německa dalších několik tisíc méně významných souputníků jeho režimu. Jejich sociální situace zde ale byla kritická, stávali se plně závislími na humanitární pomoci, a proto se někteří z nich brzy rozhodli pro přesun do dalších zemí. Útočiště pak hledali například v Itálii, už před rokem 1948 se někteří vypravili do Argentiny a začátkem 50. let mnozí zamířili do Spojených států amerických, Kanady a Austrálie, kde se řada z nich napojila na tamější krajanské organizace.

⁷⁰ Kanadská slovenská liga (a Slovenský katolický sokol a Národní slovenský podpůrný spolek) zaslala delegátům konference své rezoluce, ve kterých žádali pro slovenský národ v poválečném uspořádání Evropy samostatnost nebo alespoň možnost svobodně si vybrat, se kterým národem chtějí žít. Za Kanadskou slovenskou ligu rezoluci podepisoval Štefan B. Roman.

BRAXÁTOR, František. *Slovenský exil '68*. Bratislava: Lúč, 1992. str.43, 45.

⁷¹ podle ŠPETKO, Jozef. *Slovenská politická emigrácia v 20. storočí: jej vzťahy k českej emigrácii a k Čechom*. Praha: Danubius, 1994. str. 159.

⁷² ŠPETKO, Jozef. *Slovenská politická emigrácia v 20. storočí: jej vzťahy k českej emigrácii a k Čechom*. Praha: Danubius, 1994. str. 158.

Italský Řím (uprchlický tábor pod správou IRO - International Refugee Organisation - v Bagnoli) se sice stal centrem slovenského exilu, ale žádná rozsáhlá politická činnost se zde nerozvíjela. Karol Sidor, zdejší autorita, jakkoli se činil v oblasti jisté morální a sociální pomoci uprchlíkům, pokud šlo o politiku, zůstával spíše v pasivitě.⁷³ Před začátkem jakékoli politické práce chtěl mít nejprve zajištěné vhodné výchozí podmínky, přičemž také velmi spoléhal na počáteční pomoc a podporu amerických Slováků. Na rozdíl od Sidora bývalý diplomat ve Švýcarsku Jozef Kirschbaum působil velmi činnorodě – ještě před zatčením bývalé slovenské vlády se ji pokoušel v exilu kontaktovat, jednal se Sidorem i s radikálně separatisticky orientovaným Ferdinandem Ďurčanským, který za ním v létě 1945 přijel do Švýcarska na falešný pas. Kirschbaum údajně Ďurčanského přesvědčil, že vedoucí postavou slovenského exilu by se měl stát Sidor, a to obzvláště pro jeho velmi dobré vztahy se Slováky v Americe.⁷⁴ Důležitou roli měl převzít Peter Prídavok,⁷⁵ který už začátkem roku 1944 v Londýně založil „svou“ Slovenskou národní radu (SNR).⁷⁶

Mezitím doma na Slovensku panovala neutěšená hospodářská situace, pozice Demokratické strany na politické scéně se komplikovala, docházelo k útokům na katolíky a svou činnost zahájily, retribuční soudy. Hlavní událostí z pohledu tehdejších slovenských emigrantů ovšem bylo odsouzení a bezprostředně následující poprava Jozefa Tisa, která v exilu vyvolala touhu po odplatě. Někteří slovenští uprchlíci pak i přes obrovské riziko byli ochotni ke konspiraci proti Československé republice, a to ve velké míře i proto, že tento nový domácí „protiprávní a protinárodní“ režim se podle jejich mínění nemohl dlouho udržet. Výsledky konspirační činnosti však byly nulové a v důsledku posloužily pouze domácí komunistické propagandě.

Hlavní roli v přípravě protičeskoslovenských spiknutí (ať skutečných nebo propagandou vybájených) hrál Ferdinand Ďurčanský. Tento významný luďácký politik,

⁷³ CHOVAN-REHÁK, Juraj; GRÁCOVÁ, Genová; MARUNIAK, Peter. *Slovenský povojnový exil: Zborník materiálov zo seminára Dejiny slovenského exilu po roku 1945*. Martin: Matica slovenská, 1998. str. 116. poskytují možné vysvětlení Sidorovy „váhavosti“. Jeho manželka s dětmi zůstala během války, i nějakou dobu po ní, na Slovensku a on svou rodinu nechtěl nijak ohrozit.

⁷⁴ ŠPETKO, Jozef. *Slovenská politická emigrácia v 20. storočí: jej vzťahy k českej emigrácii a k Čechom*. Praha: Danubius, 1994. str. 180.

⁷⁵ Za války dočasně spolupracoval s Hodžou a jeho SNR ve Francii, snažil se o kontakty s Benešem.

⁷⁶ Nenavazovala na linii Hodžovy SNR, jejíž činnost se v roce 1940 nepřesunula z Francie do Británie. (Nadobro se Prídavok s Hodžou rozešli nejpozději na podzim 1943)

Prídavkovým programem bylo samostatné Slovensko s demokratickým zřízením; Podobně jako Sidor byl zastáncem myšlenky katolické federace středoevropských Slovanů v čele s Poláky, do kterého by se na Česku nezávislé Slovensko mělo zapojit. (V Londýně také založil a stal se předsedou Central European Federation Club.) Oba předpokládali, že středoevropská federace bude v zájmu západních spojenců, kteří nebudou chtít toto území obětovat sovětskému Rusku.

který se vedle Tisa zřejmě nejvíce zasloužil o vznik samostatného Slovenského státu, se po svém útěku na konci války musel skrývat, přesto však dokázal být politicky velmi aktivní. Koncem roku 1945 v Římě založil Slovenský akční výbor (SAV), jehož činnost v roce 1947, kdy byl v Československu v nepřítomnosti odsouzen k trestu smrti, přenesl do Argentiny.^{77, 78} Podobně jako Tiso vycházel z předpokladu, že Slovenský stát nezanikl. Rudá armáda podle něho sice obsadila slovenské území, ale stalo se tak v rozporu s mezinárodním právem a proti vůli národa a podle ústavy by v této situaci mělo dočasné vedení vládních věcí připadnout SAV, jenž sdružuje všechny činnorodé slovenské síly vedoucí domácí a zahraniční odboj. Vlastní činnost výboru spočívala do velké míry v přípravě memorand zasílaných světovým politikům a nejrůznějším mezinárodním organizacím, a také v provozování rozhlasové stanice Hlas Slovenské republiky, která původně vysílala nedaleko od Říma a kterou vedl Rudolf Dilong. Ďurčanský osobně se soustředil především na vyvolání povstání na Slovensku. V roce 1946 vydal *Všeobecné směrnice pro domácí činnost*, které později (1950) ještě zpřesnil. (Ve svém plánu počítal i s nasazením Slováků žijících v Čechách, kteří měli vyvolat určitou dezorientaci nebo například osvobodit slovenské vězně z českých pracovních táborů.)⁷⁹

Vedle teze, že Slovenský stát nikdy nepřestal existovat (pouze je okupován Rudou armádou a Čechy, kvůli nimž je legitimní slovenská vládní a mocenská reprezentace nucena dočasně působit v emigraci) a víry v brzkou restauraci Slovenské republiky na jejím území (s pomocí domácího odporu, během možné třetí světové války) mezi poválečnými slovenskými politickými emigranty panoval i názor, že slovenští politici, kteří tou dobou působili v Československu, příliš snadno podlehli pražskému diktátu, zaprodali se a napomohli prosazení komunismu na Slovensku, kam komunismus od přírody nepatří. K přímé konfrontaci luďácké emigrace se slovenskými "československými" politiky poválečného období mohlo dojít dříve, než obě skupiny předpokládaly – již hned v únoru 1948, kdy po komunistickém puči slovenští

⁷⁷ Zpět do Evropy se vrátil v roce 1952, působil především v Německu.

⁷⁸ Do spolupráce s Ďurčanským a jeho SAV byl zapojen například Ota Obuch, tiskový referent v kanceláři místopředsedy vlády Jána Ursinyho. Ďurčanskému dodával materiály z vládních jednání, opisy zákonů a jiné písemnosti z politického zákulisí. CHOVAN-REHÁK, Juraj; GRÁCOVÁ, Genovéva; MARUNIAK, Peter. *Slovenský povojnový exil: Zborník materiálů zo seminára Dejiny slovenského exilu po roku 1945*. Martin: Matica slovenská, 1998. str. 118.

⁷⁹ ŠPETKO, Jozef. *Slovenská politická emigrácia v 20. storočí: jej vzťahy k českej emigrácii a k Čechom*. Praha: Danubius, 1994. str. 182.

demokratičtí politikové v zájmu své bezpečnosti nebo z donucení opouštěli vlast a odcházeli do exilu.

Slovenská politická emigrace po únoru 1948

Únorový převrat, při kterém komunisté ovládli veškerou státní moc v Československu, dal do pohybu velkou československou emigrační vlnu, jejíž součástí byla i nová vlna slovenské politické emigrace. Bezprostřední důvody, proč emigrovali slovenští nekomunističtí politikové, se nijak zvlášť nelišily od těch, které k odchodu z vlasti přiměly jejich české kolegy - nesouhlas s dalším vývojem ve státě, kde jim navíc ze strany komunistické moci hrozily diskriminace, pronásledování, nebezpečí uvěznění i smrt.

Na rozdíl od české (československé), pro slovenskou politickou emigraci (nejen v tomto poúnorovém období) byla příznačná prioritou otázka vzájemného vztahu Slováků a Čechů, respektive státoprávního zajištění slovenského národa v (případném) společném státě. (Přičemž většina slovenských politiků, bez ohledu na svá ideologická východiska, politické názory a stranickou příslušnost, upřednostňovala nějakou formu slovenské autonomie, respektive česko-slovenskou federaci.) Ačkoli politici na české straně v druhé polovině 40. let již obvykle rovnoprávnost obou národů uznávali (myšlenka čechoslovakismu v původním smyslu koncepce jednotného národa se v té době dá pokládat za víceméně překonanou), pokud jde o požadavek státoprávního „vyrovnání“, spíše převládala snaha tuto otázku marginalizovat. Na tomto bodě později ztroskotávala četná česko-slovenská exilová jednání a, bez ohledu na společný cíl, kterým byla obnova demokracie v Československu, velká část poúnorových slovenských politických emigrantů v zahraničí nakonec působila nezávisle a někdy až proti svým českým bývalým kolegům.

Významný vliv na tuto skutečnost měla právě existence „staré“ slovenské politické emigrace, která zahrnovala osoby v různé míře propojené s existencí válečného Slovenského státu, které odešly (uprchly) ze Slovenska koncem války, zřejmě bez výjimky přívržence slovenského separatismu. Právě vzájemné interakce, kontakty a namlouvání mezi „starou“ a „novou“ slovenskou emigrací pomohly zformovat pozdější hlavní proudy slovenské politické emigrace – proud unitaristický a více či méně radikální separatistický (secesionistický) proud.⁸⁰

⁸⁰ Dělení slovenské politické emigrace podle vztahu k (česko)slovenské státnosti na secesionisty a unitaristy používá ŠPETKO, Jozef. *Slovenská politická emigrácia v 20. storočí: jej vzťahy k českej*

Zastánci protikomunistických postojů v Československu se v souvislosti s únorovým převratem sice obávali represí ze strany komunistů, o krajní možnosti (nutnosti) emigrace však mnoho z nich, alespoň zpočátku, neuvažovalo. Jenže netrvalo dlouho a objevila se první trestní oznámení, začalo zatýkání a věznění představitelů nekomunistických sil, vysocí představitelé občanských stran byli sledováni Státní bezpečností.⁸¹ Postupně přestávalo být bezpečno a mnohým nezbylo než opustit domov a před pronásledováním se uchýlit do zahraničí. Krátce po „Únoru“, kdy ještě ani komunističtí funkcionáři neměli definitivně jasno v tom, jakým způsobem by s bývalými prominenty měli naložit,⁸² byl přechod hranic relativně volný, podmínky pro odchod do ciziny a podmínky na hranicích se však postupně zhoršovaly a zpříšňovaly. (K úplnému uzavření západních hranic došlo 1. dubna 1950 nařízením Ministerstva vnitra o pohraničním pásmu.) Nejvíce politických a veřejných činitelů opustilo zemi do srpna 1948, v měsících následujících už bylo překročení hranice „dobrodružné“ a nebezpečné. Podle různých zdrojů mezi roky 1948 a 1967 odešlo z Československa celkem přibližně 250 000⁸³ jeho občanů, nejvíce právě v tomto počátečním období.)⁸⁴

Do emigrace se vydali příslušníci nekomunistických stran Národní fronty (mezi nimi samozřejmě politici slovenské Demokratické strany, Strany práce, Strany svobody) a jejich příznivci, a vedle nich i další významné osobnosti veřejného života, jako novináři, spisovatelé, včetně mnoha kněžích pronásledovaných už v období 1945 až 1948 (pronásledování církví v tomto období dále rostlo, byly rušeny řeholní řády). Většina z těchto lidí věřila v relativně brzký návrat domů, k čemuž odkazoval příklad

emigrácii a k Čechom. Praha: Danubius, 1994. str. 169.

⁸¹ JIRÁSEK, Zdeněk. *Československá poúnorová emigrace a počátky exilu*. Brno: Prius, 1999. Od 8.3. 1948 bylo sledování bývalých politiků nařízeno Ministerstvem vnitra.

⁸² Jedna skupina (včetně Gottwalda) chtěla nechat buržoazní politiky odejít do zahraničí a tak se jich vlastně jednoduše zbavit, druhá, později převládnuvší, skupina zahrnující vedení Státní bezpečnosti požadovala bývalé nekomunistické politiky uvěznit. V červenci 1948 s kritikou nedostatečných opatření v tomto směru vystoupil bývalý sovětský velvyslanec v Československu, náměstek sovětského ministra zahraničí Valerian A. Zorin, který v podstatě dohlížel a kontroloval průběh únorového převratu.

LUKEŠ, Igor. Československý politický exil za studené války: první roky. Z angličtiny přeložil Daniel Korte. In: *Střední Evropa*. 2/2004, č. 119.

Píše zde: „Klement Gottwald údajně zvojně poznámenal, že ho nezajímá, co jeho protivníci zamýšlejí po únoru 1948 se sebou udělat. Jestli se rozhodnou odejít do exilu, bude to dobře. Stát aspoň ušetří peníze za jejich penze.“

⁸³ Například ŠPETKO, Jozef. *Slovenská politická emigrácia v 20. storočí: jej vzťahy k českej emigrácii a k Čechom*. Praha: Danubius, 1994. str. 190

uvádí odhad Ministerstva vnitra 255 000.

⁸⁴ HANZLÍK, Jan. Československá emigrace očima tajných materiálů. In: *Securitas Imperii*. 2002, č. 9. cituje Archiv Ministerstva vnitra, fond A 7, a. j. 533: Rozbor emigrací čs. Občanů do kapitalistické ciziny od roku 1945 do současnosti: v letech 1948 až 1951 počet 23 354.

Kolik, z tohoto přibližného počtu československých uprchlíků, bylo Slováků, lze také jen odhadovat.

úspěšného prvního a druhého česko(-)slovenského zahraničního odboje, ale v jejich případě se historie do třetice nezopakovala, řada z nich se do Československa již víckrát nepodívala.

Jejich první postupný cíl představovaly nejčastěji západní zóny Německa, hlavně americká, kde většinu z nich zachytila tamější síť táborů IRO, cesty tam však byly různé: nejkratší ale stále komplikovanější přímý přechod státních hranic s americkou okupační zónou, překročení hranice československo-rakouské, a nebo relativně snadné překonání méně střežené hranice s Polskem a následná dlouhá cesta „nepřátelským“ územím.⁸⁵ Pro tzv. „high political people“⁸⁶ z uprchlických táborů vyhradili Američané u Frankfurtu takzvaný Alasca House, kde soustředili bývalé československé politiky, u nichž mohli předpokládat, že v exilu budou pokračovat v politické činnosti. Slovenským emigrantům často poskytovala (první) útočiště v zahraničí také katolická církev, která pro uprchlíky v Evropě i zámoří (v Belgii, Francii, Německu, Velké Británii, Argentíně, Austrálii, Brazílii, Kanadě) organizovala sociálně-duchovní slovenské misie. (Mezi těmito zařízeními zvláštní význam získal Slovenský ústav Cyrila a Metoděje založený v Římě.)⁸⁷

Události roku 1948 změnily vyhlídky a orientaci dosavadní („staré“) slovenské politické emigrace. Definitivně jí zmizela naděje na brzký návrat, postupně ztrácela kontakty i přehled o skutečné situaci v Československu (pokusy o konspiraci tak pomalu doznávaly a její radikalismus se celkově postupně mírnil) a po maďarské revoluci roku 1956 již téměř rezignovala i na snahy posílat domů jakékoli návody a rady. Hlavně jí ale přibyl nový soupeř, kterým se stali noví slovenští, ve věci československé většinou unitaristicky zaměření, emigranti, (alespoň zpočátku) odhodlaní spolupracovat s Čechy v zahraničí na společném cíli - obnovení demokratického Československa. Z existence této nové slovenské politické emigrace vyplývala nová specifika, se kterými se musela stávající, separatistická, emigrace vyrovnávat. Předně svůj boj o „národní svobodu“ nyní musela nově vést na dvou frontách - na frontě ideologické proti komunismu a na frontě národně-politické proti takzvanému

⁸⁵ JIRÁSEK, Zdeněk. *Československá pouťorová emigrace a počátky exilu*. Brno: Prius, 1999. Prameny a studie k dějinám československého exilu. str. 14-15.

⁸⁶ ČELOVSKÝ, Bořivoj. *Politici bez moci*. Šenov u Ostravy: Tilia, 2000. str. 15 cituje zápis Tigridovy zprávy o situaci uprchlíků v Německu, kterou přednesl na setkání s Blažejem Vilímem a Karlem Macháčkem, předsedou Czechoslovak Relief Committee for Political Refugees, v Londýně 27. března.

⁸⁷ ŠPETKO, Jozef. *Slovenská politická emigrácia v 20. storočí: jej vzťahy k českej emigrácii a k Čechom*. Praha: Danubius, 1994. str. 191.

čechoslovakismu.⁸⁸ V tomto směru narážela například na úsilí prezentovat slovenské individualizační snahy (= její snahy) na mezinárodním poli jako odporující prosazující se myšlenky evropské integrace a na výsledky „padesáti let hmotné a duchovní investice oficiální české politiky představit Slováky na Západě jako větev či menšinu českého národa, nestátotvorný element, kulturně a hmotně zaostalé „horaly“ a Slovensko jako území, na které české země doplácí“⁸⁹ vůbec.

Změnu své pozice po únoru 1948 si uvědomovala i zřejmě nejvýraznější osoba slovenské poválečné emigrace, Ferdinand Ďurčanský. Ze svých velkých cílů nadále nehodlal slevovat, ale svůj postup poněkud přizpůsobil nově vzniklým poměrům. Přejmenoval Slovenský akční výbor na Slovenský osvobozovací výbor (SOV), přičemž tuto změnu názvu zdůvodňoval následovně: činnost SAV se na Slovensku setkala s takovým ohlasem, že komunisté zneužili lidem již známý název „akční“ na označení svých činností a výborů. O přejmenování SAV na SOV následně Ďurčanský informoval československé ministerstvo zahraničí, orgány OSN a další mezinárodní organizace, které zároveň ubezpečil, že SOV bude pokračovat v boji proti nepřátelům demokracie, mezinárodnímu komunismu a protivníkům slovenské národní svobody.⁹⁰

Významnější však bylo, že únor 1948 přiměl k přechodu od „sociální“⁹¹ publicistické a propagační činnosti k aktivní účasti v politickém exilu Karla Sidora. Na scéně se tak, do velké míry díky organizačním schopnostem Jozefa Kirschbauma,⁹² objevilo slovenské exulantské hnutí představující alternativu k aktivitám Ferdinanda Ďurčanského a jeho skupiny. Jako výsledek jednání vedených Sidorem v průběhu jara a léta 1948 s osobnostmi slovenského politického exilu a zástupci krajanských organizací vznikla reorganizací Prídavkovy SNR „Sidorova“ Slovenská národní rada v zahraničí (SNRvZ; v září zvolila Sidora svým předsedou).⁹³ Sidor vycházel z umírněnější ľud'ácké

⁸⁸ Jako čechoslovakisty secesionisté označovali ty, kteří předpokládali a/nebo usilovali o zachování společného česko-slovenského státu v různých formách. (Nešlo o zastánce konceptu jediného československého národa.)

⁸⁹ STAŠKO, Jozef. Zmenené úlohy emigrácie. VII. (Seriál na pokračovanie) *Slovák v Amerike*, 1968. str. 4.

⁹⁰ ĎURČANSKÝ, Ferdinand. *Právo Slovákov na samostatnosť vo svetle dokumentov: Biela kniha*. Buenos Aires, 1954. str. 879.

⁹¹ zmíněná péče o slovenské uprchlíky v Itálii

⁹² *Karol Sidor: politik, novinár, spisovateľ*. Redigoval Jozef Paučo. Middletown, Pennsylvania: Filip A. Hrobák, 1962. str. 46. „... ak niekto sa môže pokladať za tvorca SNRvZ, nuž je to Dr. Jozef Kirschbaum.“

V roce 1947 si američtí Slováci vymohli, aby se Kirschbaum stal delegátem Slovenské ligy v Americe při IRO, čímž získal možnost volně se pohybovat a cestovat po světě.

⁹³ KAPLAN, Karel. *Ke vzniku Slovenské národní rady v zahraničí*. In: PEŠEK, Jan a kol. *Kapitolami najnovších slovenských dejín*. Bratislava: Prodama, 2006. str. 159. Dostupné: http://www.forumhistoriae.sk/e_kniznica/barnovsky70.pdf

platformy, za cíl svůj i SNRvZ a s ní naprosté většiny Slováků v exilu považoval obnovení slovenského státu (demokratického, očištěného od fašistických prvků). Sídlem rady prozatím zůstával Londýn, ačkoli Kirschbaum za sídlo této nové organizace navrhoval Paříž, protože předpokládal, že právě zde by se mohlo podařit navázat cenné kontakty a dosáhnout mezinárodní publicity, a přestože už v květnu 1948 francouzská vláda slíbila SNRvZ přijetí její delegace a poskytnutí finanční půjčky na podporu slovenské politické činnosti. Sidor (který měl problémy se získáním francouzského víza)⁹⁴ trval na bezpodmínečném přesunu z Evropy na americký kontinent. Po čase vzniklo sídlo SNRvZ v kanadském Montrealu.⁹⁵

SNRvZ byla koncipována jako ústřední exilový orgán (i když ne jednotný – Ďurčanského, s ohledem na jeho osobní ambice a jeho politickou nepřijatelnost pro západní demokratické státy, přibrat nehodlal), jehož vedení bylo složeno s předsedů různě odborně zaměřených komisí (představitelů budoucích slovenských ministerstev) a obsazeno na stranickém principu zástupci křesťanské demokracie, Demokratické strany, Strany svobody a počítalo se i se sociální demokracií. Toto uspořádání svědčí o tom, že SNRvZ měla působit jako něco na způsob slovenské exilové vlády. Plánované zřízení delegací SNRvZ v evropských a amerických státech pak v budoucnu mělo sloužit jako základ pro vznik slovenských zastupitelských úřadů.⁹⁶ Současně s formováním SNRvZ Sidor pracoval také na ustavení exilové strany Slovenské křesťanské demokracie. (Ta však byla se SNRvZ velmi úzce personálně a programově propojena – jejím předsedou se opět stal Karol Sidor, generálním tajemníkem Jozef Kirschbaum a také její další představitelé tvořili jádro organizační struktury SNRvZ.)⁹⁷ Její program vycházel ze zásad křesťanského socialismu dle papežských encyklik, hlavní politický cíl představoval samostatný slovenský stát v rámci širší evropské federace nebo středoevropské „mezimořské“ unie.⁹⁸ Mnoha slovenskými emigranty byla považována

⁹⁴ údajně přičiněním „čechoslovakistů“

⁹⁵ Sidorovi se také dlouho nedařilo, ani přes různé intervence zástupců amerických Slováků a Vatikánu, získat vstupní vízum a povolení k pobytu ve Spojených státech. Díky SLvA se tam dostal v roce 1950. ŠPETKO, Jozef. *Slovenská politická emigrácia v 20. storočí: jej vzťahy k českej emigrácii a k Čechom*. Praha: Danubius, 1994. str. 160.

⁹⁶ KAPLAN, Karel. *Ke vzniku Slovenské národní rady v zahraničí*. In: PEŠEK, Jan a kol. *Kapitolami najnovších slovenských dejín*. Bratislava: Prodama, 2006. str. 160-161. Dostupné: http://www.forumhistoriae.sk/e_kniznica/barnovsky70.pdf

⁹⁷ Konštantín Čulen, František Hrušovský, Štefan Blaško a další

⁹⁸ viz Sidorovy dřívější aktivity, jednání s Poláky
KAPLAN, Karel. *Ke vzniku Slovenské národní rady v zahraničí*. In: PEŠEK, Jan a kol. *Kapitolami najnovších slovenských dejín*. Bratislava: Prodama, 2006. str. 162. Dostupné: http://www.forumhistoriae.sk/e_kniznica/barnovsky70.pdf

za pokračovatelku či dědičku Hlinkovy slovenské lidové strany, kontinuitu „Hlinkova ducha“ zabezpečoval právě Karol Sidor v jejím čele.

Sidorovi zmocněnci objížděli uprchlické tábory a snažili se získat nové stoupence přímo tam, po světě se rozšiřující pobočky SNRvZ a Slovenské křesťanské demokracie působily na stávající exilové organizace a přinejmenším stejně velkou pozornost Sidor věnoval navázání spolupráce s krajanskými spolky - během roku 1948 se tak Sidorově skupině dařilo posílit své exilové pozice na Ďurčanského úkor, (zvláště po jeho odchodu do Argentiny) významně oslabit jeho postavení v Evropě a omezit jeho vliv právě na některé země jižní Ameriky.⁹⁹ Zároveň se Sidor pokoušel navázat vztahy a vysvětlit si stanoviska s exilovými reprezentacemi ostatních národů (především všemi sousedními) a dosáhnout jejich podpory pro samostatné Slovensko v rámci budoucí federalizované Evropy.

Zvláštní úsilí bylo věnováno založení pobočky SNRvZ ve Spojených státech amerických a ukotvení Sidorova směru v severní Americe vůbec. Důvodů se nabízí několik. Vedle toho, že Spojené státy představovaly hlavní světovou politickou autoritu, zdejší slovenské krajanské spolky byly „personálně i finančně“ silné a (pro slovenskou akci nežádoucím způsobem) silně začínaly po únoru 1948 opět být i československé pozice na oficiálních politických místech. Přes počáteční překážky (především rozpory dvou nejvýznamnějších krajanských sdružení, kdy SLvA se již od začátku přiklápěla k Sidorovi a Sdružení slovenských katolíků spíše k Ďurčanskému) se Sidorův směr nakonec úspěšně etabloval i na severoamerickém kontinentu - SLvA v listopadu 1948 uznala SNRvZ za představitelku politické vůle slovenského národa (v březnu následujícího roku 30. kongres SLvA přijal zvláštní usnesení, kterým SNRvZ označil za jedinou reprezentantku slovenského národa v zahraničí)¹⁰⁰ a vliv Sidorovy skupiny se postupně rozšířil i uvnitř Slovenského katolického sdružení. (Výstupem zmíněného jubilejního kongresu SLvA byla také rezoluce zveřejněná pod názvem *Slovenská liga proti každej forme Česko-Slovenska*. Podle znění této rezoluce SLvA - stejně jako převážná většina amerických občanů slovenského původu, jak se domnívá - obnovenou československou republiku vidí jako stát, který je Slovákům cizí. Znovu se opakuje, že

⁹⁹ KAPLAN, Karel. *Ke vzniku Slovenské národní rady v zahraničí*. In: PEŠEK, Jan a kol. *Kapitolami najnovších slovenských dejín*. Bratislava: Prodam, 2006. str. 162. Dostupné: http://www.forumhistoriae.sk/e_kniznica/barnovsky70.pdf

¹⁰⁰ KAPLAN, Karel. *Ke vzniku Slovenské národní rady v zahraničí*. In: PEŠEK, Jan a kol. *Kapitolami najnovších slovenských dejín*. Bratislava: Prodam, 2006. str. 168. Dostupné: http://www.forumhistoriae.sk/e_kniznica/barnovsky70.pdf

národ je svobodný, jen pokud žije ve svém vlastním státě, a v tomto směru SLvA slíbila úsilí slovenského národa v jeho touze po svobodě všemi prostředky podpořit.)¹⁰¹

V porovnání s Ďurčanského SAV, respektive SOV, představovala Sidorova činnost a SNRvZ zřetelně kultivovanější a pro většinu potenciálních zahraničních partnerů také přijatelnější politický proud. Sám Ďurčanský se význam „konkurence“ snažil zlehčit, když vznik SNRvZ komentoval například prohlášeními, že SNRvZ sdružuje pouze asi 20 procent slovenských uprchlíků, a to těch, kteří nemají jasný pohled na uplatnění práva Slováků na sebeurčení, nebo ty, kteří příliš snadno podlehli současnému odmítání Slovenského státu v některých politických kruzích na Západě. Vyčítal jim, že vznik samostatného Slovenského státu nepovažují za naplnění dlouholetého úsilí Slováků o nezávislost, ale jen za východisko z nouze roku 1939, které mělo sousedním zemím překazit, aby si mezi sebe rozdělily slovenské území. Neuspokojovalo jej, že cílem nové organizace, namísto dosažení samostatnosti Slovenska, je pouze zabezpečení jeho státoprávního postavení (autonomie) v rámci nějakého federativního útvaru, kritizoval také fakt, že SNRvZ do svých řad přijala i politiky, kteří před odchodem do ciziny v roce 1948 zastávali významné funkce v domácí politice, čili sloužili komunismu. (Významnější posty v československých exilových organizacích, podle Ďurčanského, neobsadili jen kvůli neochotě Čechů a tak dále.) Vedle toho všeho a dalšího Ďurčanský SNRvZ obvinil z oportunistu, o kterém měl svědčit i samotný název nového seskupení. Pod jménem Slovenská národní rada podle něho v minulosti vždy působily orgány, které škodily Slovensku.¹⁰²

Velká část Ďurčanského kritiky při tom směřovala přímo na vedení SNRvZ a na Karla Sidora osobně. SNRvZ pod jeho vedením je prý sice programově pro demokratickou slovenskou republiku, ale v praktické rovině není ochotna respektovat zásady demokracie při jednání o vzniku jednotné slovenské zahraniční reprezentace. Sidor prý proklamuje toto úsilí o samostatnou slovenskou republiku, ale jak kolísal v letech 1938 – 1939, kolísá v současnosti. Při rozhovorech se zahraničními partnery prý dává tušit, že by se spokojil i s jiným řešením, z čehož vyplývá, že tak jak byl Sidor proti Slovenské republice při jejím vzniku, za jejího trvání a v letech 1945 – 1948, může být proti ní zase. Zřejmě tedy šlo o minulé spory a osobní antipatie mezi Ďurčanským a Sidorem a svou roli samozřejmě hrál i faktor současné konkurence ve snaze postavit se

¹⁰¹ ŠPETKO, Jozef. *Slovenská politická emigrácia v 20. storočí: jej vzťahy k českej emigrácii a k Čechom*. Praha: Danubius, 1994. str. 159.

¹⁰² ĎURČANSKÝ, Ferdinand. *Právo Slovákov na samostatnosť vo svetle dokumentov: Biela kniha*. Buenos Aires, 1954. str. 871.

(formálně či neformálně) do čela slovenské exilové politiky. Ďurčanský usiloval o vedoucí pozici s odkazem na to, že SAV, respektive SOV, existuje déle než SNRvZ a tedy má větší mezinárodní zkušenosti a slovenskou emigraci už v podstatě vede. S tím Sidor přirozeně nesouhlasil.¹⁰³

Tento rozpor mezi Ďurčanským a Sidorem, vrcholící v posledních letech Sidorova života (zemřel 20. října 1953 v Montrealu),¹⁰⁴ se stal velkým tématem i problémem slovenské secesionistické emigrace a do jisté míry personifikoval její vnitřní poměry - rozdělení na dva tábory, kde k Ďurčanskému se hlásili radikálové a militantně naladěni aktivisté, na druhé straně SNRvZ reprezentovaná Sidorem přitahovala více intelektuálně zaměřené členy exilu a umírněnější politiky.¹⁰⁵ Mnozí slovenští emigranti sice nabádali k ukončení rozepří a tříštění sil, urovnání sporů a uzavření smíru mezi oběma tábory, poukazovali na to, že současný rozkol nahrává pouze „komunistům, Čechoslovákům a Čechům“, jejich snahy však byly marné. Naprázdno vyšly i pokusy (především amerických Slováků) svolat všechny zainteresované strany a zprostředkovat jednání o sjednocení slovenské emigrace. Rozpory přiživované polemikami v tisku se spíše ještě prohlubovaly. Až v květnu 1960, dlouho po Sidorově smrti, se slovenský poválečný (separatistický) exil dokázal shodnout, a ve dnech 28.-29. května založil v New Yorku novou organizaci - Slovenskou osvobodovací radu (SOR).¹⁰⁶ Ferdinand Ďurčanský se stal předsedou jejího výkonného výboru, do čela valného shromáždění se postavil Jozef Kirschbaum.

Právě zhruba na začátku 60. let jistá (umírněnější) část slovenské secesionistické emigrace začala vnímat změny mezinárodně-politické situace i poměrů doma a přistoupila k jisté „sebekritice“. Například Fraňo Tiso připouštěl, že hned po válce slovenští emigranti „...v nadšení silného zážitku Slovenského státu...“¹⁰⁷ nedostatečně reflektovali realitu a nedbali na často nepřátelský postoj okolí a dané situaci nedokázali

¹⁰³ ŠPETKO, Jozef. *Slovenská politická emigrácia v 20. storočí: jej vzťahy k českej emigrácii a k Čechom*. Praha: Danubius, 1994. str. 196.

¹⁰⁴ *Karol Sidor: politik, novinár, spisovateľ*. Redigoval Jozef Paučo. Middletown, Pennsylvania: Filip A. Hrobák, 1962.

¹⁰⁵ Podle Františka Braxátora (BRAXÁTOR, František. *Slovenský exil '68*. Bratislava: Lúč, 1992.) jádro rozporu vězelo v tom, že Ďurčanský věřil v možnost války mezi Západem a Východem, a proto mobilizoval pro takovou situaci, naproti tomu Sidor se domníval, že poválečný stav potrvá i desetiletí. Proto byl zastáncem rozvážného, koncepčního postupu slovenského zahraničního odboje a zdůrazňoval především nutnost upozorňovat demokratický svět na situaci Slováků v komunistickém režimu.

¹⁰⁶ ŠPETKO, Jozef. *Slovenská politická emigrácia v 20. storočí: jej vzťahy k českej emigrácii a k Čechom*.. Praha: Danubius, 1994. str. 196.

¹⁰⁷ ŠPETKO, Jozef. *Slovenská politická emigrácia v 20. storočí: jej vzťahy k českej emigrácii a k Čechom*.. Praha: Danubius, 1994. str. 197

cituje: Tiso, F.: Aby jubilejný rok 1959 bol aj milostivým rokom. In: Slobodné Slovensko XIV, 1959.

přizpůsobit svůj postup a metody práce. Připomínalo se, že idea samostatného slovenského státu spočívá „nad historicko-politickými strukturami.“ Stát neznamená režim a protože režim let 1939 – 1945 nebyl ideální (nemohl být jiný)¹⁰⁸, do budoucna jej nelze přenést a použít jako vzor pro nový slovenský stát. Proklamovaným oddělením slovenské státnosti od Slovenského státu si ale separatistická či secesionistická slovenská emigrace fakticky příliš nepomohla. Nadále neexistovala v podstatě žádná mezinárodní podpora vzniku samostatného slovenského státu, zájem na rozbití Československa se ve světovém měřítku nepodařilo podnítit.

Po likvidaci demokratických (nekomunistických) sil na Slovensku odešli po únoru roku 1948 do emigrace politikové různých politických kultur, různých konfesionálně-politických i různých generačních postojů - od prvorepublikového Čechoslováka (za jediného se označuje Ján Papánek), přes regionalisty, zastánce autonomie, odbojáře a účastníky Slovenského národního povstání, po nejmladší generaci, která do politického života vstoupila až mezi roky 1945 a 1948. Ďurčanský si je pro sebe a pro zjednodušení rozdělil na „centralisty“ (právě bývalý československý delegát u OSN Ján Papánek), „federalisty“, kteří se hlásí k „programu Česko-Slovenska po spůsobu Košického programu“, ve kterém by Slovákům měla být zaručena autonomie (představitelé Demokratické strany Jozef Lettrich, Martin Kvetko, Samuel Belluš, Fedor Hodža, Rudolf Fraštacký...) a některé jednotlivce, kteří by souhlasili s požadavkem, aby při novém uspořádání střední Evropy Slováci dostali možnost rozhodnout o svém osudu ve volbách provedených „v Česko-Slovensku“ (například Štefan Osuský, Ján Pauliny-Tóth).¹⁰⁹

Mezi stávajícími exulantskými skupinami začal o tyto „duše“ boj. Původně se množství Slováků z emigrační vlny 1948 údajně¹¹⁰ chtělo připojit k SNRVZ - jednali s Jozefem Kirschbaumem v Ženevě, s Petrem Prídavkem v Londýně i Karlem Sidorem v Římě, nakonec však většinou převážily argumenty českých emigrantů z okolí Huberta Ripky a Petra Zenkla, kteří slovenským uprchlíkům nabízeli lepší podmínky a dokázali

¹⁰⁸ ŠPETKO, Jozef. *Slovenská politická emigrácia v 20. storočí: jej vzťahy k českej emigrácii a k Čechom..* Praha: Danubius, 1994. str. 197

cituje: Tiso, F.: Aby jubilejný rok 1959 bol aj milostivým rokom. In: *Slobodné Slovensko XIV*, 1959.

¹⁰⁹ ĎURČANSKÝ, Ferdinand. *Právo Slovákov na samostatnosť vo svetle dokumentov: Biela kniha.* Buenos Aires, 1954. str. 870.

¹¹⁰ KIRSCHBAUM, Jozef. S Karлом Sidorem na čele slovenského exilu. str. 84. In: *Karol Sidor: politik, novinár, spisovateľ.* Redigoval Jozef Paučo. Middletown, Pennsylvania: Filip A. Hrobák, 1962.

je přesvědčit, že v emigraci budou lépe existenčně zajištěni, když se spojí s Čechy.¹¹¹ V Londýně při SNRvZ nakonec z vrcholných politiků zůstali pouze bývalí poslanci za Demokratickou stranu Emanuel Böhm a Štefan Blaško.

Slovenští emigranti unitaristé z Demokratické strany, Strany práce a Strany svobody ale spolupracovali s českými kolegy nejen ze zjištěných důvodů. Jednu z významných motivací představovala snaha alespoň o částečnou nápravu toho, v čem (české i slovenské nekomunistické strany) před „Únorem“ selhali, a vůle pokusit se společně o obnovu demokratického česko-slovenského státu. Zástupcům obou národů v emigraci při tom bylo jasné, že již nelze stavět na ideologii čechoslovakismu, Slováci cítili jako nutnost prosazování myšlenky federalizace a decentralizace, žádná nová komplexní a propracovaná koncepce, která by čechoslovakistickou nahradila, však nevznikla. Zčásti také proto, že slovenští a čeští politikové se v emigraci do velké míry zabývali právě spíše událostmi (nedávno) minulými, snažili se analyzovat příčiny porážky, kterou jim komunisté v únoru 1948 uštědřili, a kdo za ni má nést odpovědnost, a konkrétní otázky přítomnosti a budoucí práce česko-slovenského exilového hnutí tím spíše zanedbávali.

Ke sdružování slovenských unitaristů a navazování česko-slovenské spolupráce v zahraničí docházelo vlastně ihned potom, co se uprchlíkům obou národů po přechodu hranic podařilo zorientovat a vzájemně se kontaktovat. Seskupení českých politických emigrantů kolem Pavla Tigrida, který začal organizovat podporu utečencům v podstatě již druhý den po komunistickém puči, se Slováky počítalo, i když zpočátku mu chyběly základní informace. Sice bylo známo, že několika čelným slovenským politikům, včetně předsedy Demokratické strany Jozefa Lettricha, se podařilo dostat do americké zóny Rakouska, ale o jejich dalších osudech ani jestli vůbec budou o spolupráci stát, se nevědělo. Nicméně už v první polovině dubna se v Londýně Lettrich setkal s představiteli národních socialistů, lidovců a sociálních demokratů, a společně se shodli

¹¹¹ Podobnou výtku vyslovil i Ďurčanský (ĎURČANSKÝ, Ferdinand. *Právo Slovákov na samostatnosť vo svetle dokumentov: Biela kniha*. Buenos Aires, 1954. str. 869.) tvrdí, že samotná příslušnost Slováků k Radě svobodného Československa (RSČ; viz dále) byla honorovaná, Slovákům, kteří se zapojili do spolupráce na obnově *Česko-Slovenska*, měla pomoci najít vhodná zaměstnání a další výhody. Jak vyplývá z textu Bořivoje Čelovského (*Politici bez moci*. Šenov u Ostravy: Tilia, 2000.) sociální výpomoc a podpora českým a slovenským uprchlíkům měla být jedním z hlavních úkolů Rady svobodného Československa. Členové předsednictva Rady, kteří nebyli jinak zajištěni, tedy neměli jiný příjem, za svou práci pro organizaci dostávali měsíční příspěvek, později zvaný „stipendium“ nebo „kompenzace“, ve výši 200 až 400 dolarů.

na tom, že jejich situace pro rozvinutí exilové politické činnosti není zrovna ideální, protože země na Západě, které se samy pomalu vzpamatovávají z válečných ztrát, odmítají akceptovat naděje exulantů na další válku, v jejímž průběhu by se podařilo zvrátit poměry doma. Politickou akci v tomto směru by oficiální reprezentace těchto zemí nyní přinejmenším neuvítaly, natož aby ji podporovaly, a proto bylo dohodnuto, že československá činnost v zahraničí se prozatím omezí na „pomocnou akci charitativního rázu“¹¹² a v budoucnu bude vytvořen československý exilový orgán, který by se v první řadě měl zabývat hmotným zabezpečením československých uprchlíků. Na tomto základě později, po nezanedbatelných těžkostech, vyrostla Rada svobodného Československo (RSČ; Council for Free Czechoslovakia).

Také další slovenští emigranti roku 1948, kteří podporovali existenci demokratického Československa (mimo platformu RSČ), se začali politicky sdružovat takřka bezprostředně po přechodu hranic, často přímo v německých uprchlických táborech IRO. V táboře Ludwigsburg se zorganizovalo Sdružení demokratických Slováků,¹¹³ které v říjnu 1948 vydalo memorandum, jehož sedmdesát šest signatářů se ohradilo proti separatistickým tendencím slovenské emigrace, přihlásilo ke stanoviskům československé státní jednoty a masarykovského demokratismu a varovalo české emigranty před podporou slovenských separatistů, která by se v důsledku obrátila proti slovenskému národu a jeho demokratické budoucnosti. Krom toho v Londýně Emanuel Böhm ve snaze sjednotit demokraticky orientované emigranty, kteří z jakýchkoli důvodů nespolupracovali s Lettrichem, respektive českými emigranty, založil Slovenský demokratický blok. Také on odmítal úsilí velké části slovenské emigrace v boji o Slovenský stát, naopak zdůrazňoval nutnost principiálně se od něho distancovat. Sám byl spíše zastáncem myšlenky širší evropské federace. Po přesídlení do Ameriky roku 1952 se svou samostatnou politickou činností skončil a přidal se k SNRvZ.¹¹⁴

Mezi neaktivněji jednající české a slovenské politiky po únoru 1948 opět patřili diplomaté, kteří po komunistickém puči rezignovali na své funkce a přešli do exilu. Celkem v zahraničí zůstalo dvanáct velvyslanců a vyslanců, dvanáct generálních

¹¹² ČELOVSKÝ, Bořivoj. *Politici bez moci: první léta exilové rady svobodného Československa*. Šenov u Ostravy: Tilia, 2000. str 17.

¹¹³ organizátoři Karol Belák-Berger, Jan Žák
ŠPETKO, Jozef. *Slovenská politická emigrácia v 20. storočí: jej vzťahy k českej emigrácii a k Čechom*. Praha: Danubius, 1994. str. 199.

¹¹⁴ ČELOVSKÝ, Bořivoj. *Politici bez moci: první léta exilové rady svobodného Československa*. Šenov u Ostravy: Tilia, 2000. str 17.

konzulů a konzulů a asi sto dalších diplomatů.¹¹⁵ Ze Slováků se v „československé věci“ čile angažovali v zámoří působící Ján Papánek, vyslanec a delegát Československa u Spojených národů Juraj Slávik, a znovu také velvyslanec ve Spojených státech a předmnichovský vyslanec v Paříži Štefan Osuský. V červnu 1948 se mezi jinými tito zkušení diplomaté spolu s politiky Jozefem Lettrichem a Fedorem Hodžou podíleli na sestavení memoranda pro americký State Department, a měli velkou zásluhu na tom, že americká administrativa přes určitou opatrnost, danou okolnostmi prvních let studené války, nic zásadního proti ustavení a činnosti československé exilové organizace nenamítala (upozornila jen na to, že nové uskupení zejména nesmí mít charakter exilové vlády).^{116, 117}

Konečnou dohodu o vzniku společné československé organizace, jejíž název se postupně ustálil na Radě svobodného Československa, komplikovala nejen geografická vzdálenost jednotlivých aktérů jednání, ale i stranické spory (organizační základnu měly tvořit právě politické strany), dohady o stanovách (typ a složení orgánů nové organizace, jejich kompetence, způsob hlasování...) včetně podstatných bodů týkajících se rovnoprávného postavení Slováků a Čechů. Právě otázka česko-slovenské parity v Radě (vedle několika dalších) stále podněcovala neshody a přípravná rokování až neúměrně protahovala. Jozef Lettrich za Demokratickou stranu v těchto debatách vystupoval často velmi nekompromisně, proti většině neústupně trval na samostatnosti národních zastoupení, zakotvení absolutní parity obou národů do stanov a všem navzdory se snažil prosadit princip střídání předsedů Rady. Popuzoval tím nejen strany české, ale kritiku si vysloužil i od slovenské Strany svobody. I když komplikující se jednání hrozila tím, že snad ani rok po únorovém puči v Československu jednotná exilová organizace Čechů a Slováků nevznikne (což by dosavadní působení politiků obou národů v emigraci, přinejmenším z pohledu hostitelských zemí, zdiskreditovalo),

¹¹⁵ JIRÁSEK, Zdeněk. *Československá poúnorová emigrace a počátky exilu*. Brno: Prius, 1999. Prameny a studie k dějinám československého exilu.. str. 21.

a LUKEŠ, Igor. Československý politický exil za studené války: první roky. Z angličtiny přeložil Daniel Korte. In: *Střední Evropa*. 2/2004, č. 119.;

Čelovský (*Politici bez moci*, str. 20.) upozorňuje, že uvedená čísla „pocházejí z memoranda pražského ministerstva vnitra čj. 305-367-1/I.“

¹¹⁶ ČELOVSKÝ, Bořivoj. *Politici bez moci: první léta exilové rady svobodného Československa*. Šenov u Ostravy: Tilia, 2000. str. 23.

¹¹⁷ LUKEŠ, Igor. Československý politický exil za studené války: první roky. Z angličtiny přeložil Daniel Korte. In: *Střední Evropa*. 2/2004, č. 119.

cituje memorandum velvyslanectví Spojených států v Praze z 9. října 1948, které navrhovalo vytvořit „dobře organizovaný orgán složený z prominentních Čechů (!) v zahraničí“, který by znamenal „pro Spojené státy veliký přínos“. „Ačkoli se velvyslanectví domnívá, že vytvoření formální vlády z uprchlíků by v tomto okamžiku nebylo moudré, odsud se zdá, že je ve velkém našem zájmu poskytnout morální soulad, aktivní povzbuzení a pevné řízení exulantským skupinám.“

k slavnostnímu vyhlášení oficiálního ustavení Rady svobodného Československa nakonec došlo 20. února 1949 ve Washingtonu.¹¹⁸ Tím byl vyslán signál, západním metropolím, Moskvě i Praze, o odhodlání slovenských a českých emigrantů bojovat společně a zbavit svou vlast komunistické nadvlády.

Vedle RSC v květnu 1949 vznikla v New Yorku nezisková společnost National Comitee for a Free Europe, Inc. (NCFE; Národní výbor pro svobodnou Evropu). Jednalo se vlastně o počin americké vlády, který měl podporovat nefašistické a nekomunistické exulanty ve Spojených státech a dalších svobodných zemích, pomocí rozhlasového vysílání a dalších prostředků pomáhat těmto exulantům udržovat „ideály osobní a národní svobody“ v Evropě a tím přispět k porážce komunismu. NCFE začala poskytovat Radě finanční prostředky na její činnost a zároveň navázal těsnou spolupráci (obzvláště s některými) jejími členy. („Nadstandardním“ vztahům s NCFE se těšil například Štefan Osuský.) V létě zahájilo vysílání Radio Free Europe (RFE), jak se časem ukázalo, jedna z velmi účinných zbraní Američanů v bojích studené války. Ředitelem československého vysílání se stal Ferdinand Peroutka, v čele slovenské redakce působili Martin Kvetko Michal Múdry a Samuel Belluš.¹¹⁹ (Od začátku působení RFE se slovenská secesionisticky zaměřená emigrace a obzvláště SLvA snažila tlačit na americkou administrativu a vymoci si rozdělení československého vysílání, respektive vznik samostatné slovenské sekce – neúspěšně.)¹²⁰

Ze slovenského hlediska možná největší problém RSC představovala jistá neochota českých představitelů zabývat se otázkou česko-slovenských poměrů v exilu a budoucího soužití a uspořádání vztahů obou národů (respektive všech tří národů, včetně Podkarpatských Rusínů, jejichž zástupci v plénu také zasedli) v budoucnu v osvobozeném Československu. Zatímco především zástupci Demokratické strany si uvědomovali a často upozorňovali na relativně silné pozice, kterých v exilu nabyli slovenští separatisté (kteří se snažili „z vnitropolitické otázky udělat mezinárodní téma“), i na vzrůstající se exilový český separatismus (Český národní výbor Lva Prchaly v Londýně a jeho přívrženci v Německu), Češi v RSC často jevíli spíše tendenci

¹¹⁸ ČELOVSKÝ, Bořivoj. *Politici bez moci: první léta exilové rady svobodného Československa*. Šenov u Ostravy: Tilia, 2000. str. 30.

¹¹⁹ CHOVAN-REHÁK, Juraj; GRÁCOVÁ, Genovéva; MARUNIAK, Peter. *Slovenský povojnový exil: Zborník materiálů z seminára Dejiny slovenského exilu po roku 1945*. Martin: Matica slovenská, 1998. str. 341.

¹²⁰ Více o vysílání RFE, tamějším československém „desku“ a česko-slovenských poměrech: ŠPETKO, Jozef. *Člověk v sieťach: Slovenské slovo z rozhlasovej stanice Slobodná Európa*. Bratislava: Kalligram, 2005.

tento problém podceňovat a dál se tvářit, že v česko-slovenských vztazích je všechno, jak má být. Například předseda Zenkl se nechal slyšet, že podle přijatých stanov má Rada usilovat o „obnovení nezávislosti Československé republiky a demokratických svobod v ní“, tedy že jejím cílem má být obnovení toho, co rozvrátil komunistický puč, a „nic víc“. Slovenské strany naproti tomu za svého nepřítele považovali nejen komunismus, ale i separatismus. A zatímco proti komunismu bojovali v exilu zástupci mnoha národů, boj o česko-slovenský stát mohla přirozeně zastat pouze česko-slovenská emigrace. Lettrich navrhoval, aby RSC v tomto bodě přijala konkrétní a přesvědčivý program, který by jasně formuloval, z jakých důvodů je do budoucna žádoucí zachovat společný stát Čechů a Slováků (a Rusínů), čeští zástupci v RSC se ale těmto snahám vytrvale bránili. Mimo jiné s odkazem na v důsledcích velmi problematické dohody, vzniklé „v minulých exilech“ (dohoda Pittsburghská; košický vládní program).¹²¹

Fungování RSC nadále ztěžovaly stále se opakující a v podstatě nikdy nedořešené problémy týkající se legitimacy a míry zastoupení jednotlivých stran v organizaci, spoluzodpovědnost některých z nich za porážku demokracie v únoru 1948 a také otázka možnosti skloubení principu parity Slováků a Čechů s požadavkem proporčního zastoupení stran. K tomu se přidaly vnitrostranické rozmišky a boje a k nim pak ještě osobní animozity mezi jednotlivými členy Rady (at' už máme na mysli nevraživost mezi předsedy dvou slovenských stran Lettrichem a Dieškou, nesnášenlivost Zenkla a Osuského, Zenklovy spory s Lettrichem, vedoucí v říjnu 1950 až k Lettrichově rezignaci na funkci místopředsedy, nebo konečně soupeření mezi Zenklem a Peroutkou, vrcholící na dvakrát rozkolem celé Rady)¹²². V důsledku tyto rozepře a nesoulady fakticky zablokovali jakoukoli činnost Rady a také zapříčinily pozdější definitivní odchod Jozefa Lettricha¹²³ spolu s dalšími slovenskými exulanty z RSC a následný vznik Stálé konference slovenských demokratických exulantů (SKSDE).¹²⁴ 8. prosince 1962 ji v Torontu založilo přibližně šedesát slovenských politických aktivistů ze Spojených států amerických a Kanady, kteří odmítali nejen

¹²¹ ČELOVSKÝ, Bořivoj. *Politici bez moci: první léta exilové rady svobodného Československa*. Šenov u Ostravy: Tilia, 2000. str. 90, 91.

¹²² LUKEŠ, Igor. Československý politický exil za studené války: první roky. Z angličtiny přeložil Daniel Korte. In: *Střední Evropa*. 2/2004, č. 119.

¹²³ Lettrich byl nejprve členem Výboru pro svobodné Československo; mimo to se stal předsedou Shromáždění porobených evropských národů (Assembly of Captive European Nations) a členem Mezinárodní unie a Akademie politických věd ve Philadelphii.

¹²⁴ LIČKO, Miroslav John. *Ako chutí cudzina: Slovenská demokracia v exile 1948-1989*. Bratislava: Kalligram, 1999. str. 56.

postoje a argumentaci secesionistické slovenské politické emigrace, ale vážné výhrady vyjadřovali i vůči postupům zástupců českého exilu (RSC i jiných exilových organizací) a jejich vizím budoucího Československa.

2. Slovenská politická emigrace po roce 1968

Slovenské secesionistické exilové organizace se v období po roce 1948 dostávaly do čím dál větší izolace a jejich aktivity se postupně omezily převážně jen na vlastní spolkový život. Nejzřetelnější silou se v politicky aktivní slovenské emigraci stali radikální nacionalisté, kteří šťastnou budoucnost slovenského národa spatřovali v jeho odtržení od Čechů, ale navzdory všemu svému neutuchajícímu snažení nedosáhli na mezinárodní scéně v podstatě žádného vlivu a zůstali „bezpečně“ izolovaní od těch politických kruhů, které potenciálně mohly mít vliv na budoucí vývoj a uspořádání poměrů v Evropě. Tento zřejmý neúspěch ve skupině secesionistických emigrantů vzbuzoval pocity zneuznání a křivdy a charakter jejich sdružování získával podobu jakési politické sekty.¹²⁵

Naproti nim slovenští zastánci společného demokratického česko-slovenského státu (sdružení povětšinou v SKSDE) se neuzavírali do úzkého krajanského kruhu, přijali myšlenku federálního uspořádání státu a z ní následně vycházeli při své činnosti v cizině. Často ale byli vystaveni tlakům ze dvou protichůdných stran. Museli se vyrovnávat jak s útoky takzvané ľudácké emigrace, tak s nepochopením a politickými výhradami ze strany českých partnerů.

Touto situací v prostředí slovenského exilu „zamíchaly“ až československé události roku 1968. Zatímco unitaristé (SKSDE) dění Pražského jara vítali, chápali je jako postupný krok k demokratizaci státu, a s nadějí sledovali i souběžný federalizační proces, secesionisté se k těmto dějům stavěli velmi rozmanitě a často rozporuplně. Například Jozef Cieker oceňuje „podstatu“ federalizace: „...podstata je tá, že slovenský národ môže ísť po svete a pred svetom ako rovnoprávny s českým národom, poľským národom, maďarským národom a s ostatnými národmi v Európe a mimo Európy“.¹²⁶

¹²⁵ BELÁK-BERGER, Karol: Nacionalistické zmätky na Slovensku. Pozadie a súvislosti. In: *Čas*, 10.1.1991, s. 3.

Podle ŠPETKO, Jozef. *Slovenská politická emigrácia v 20. storočí: jej vzťahy k českej emigrácii a k Čechom*. Praha: Danubius, 1994. str. 207.

¹²⁶ CIEKER, Jozef. Slovenská socialistická republika. In: *Slovák v Amerike*, 20.11.1968.

Naproti tomu například František Vnuk ve federalizaci roku 1968 žádné zlepšení nevidí: „The conflict and dialectical contradictions between the Czechs and the Slovaks are at present as acute as ever. Federation solved one old problem, but generated at least a dozen new ones“.¹²⁷

Emigrační vlna 1968

Srpnová preventivní akce armád Varšavské smlouvy v Československu a po ní následující československé události uvolnily a daly do pohybu vlnu nových uprchlíků, která se „vylila“ přes hranice v období od srpna 1968 do října 1969. (Její proud zastavilo až vládní nařízení č.114/1969Sb.)¹²⁸ Do té doby (zvláště pro ty, kteří právě trávili dovolenou v zahraničí nebo zrovna vyjeli na zahraniční služební cestu) nebylo příliš obtížné získat víza a opustit Československo (nebo se jednoduše nevrátit domů) a i potom, co StB, strana a vláda podmínky pro překonání hranice ztížily, úniky z Československa v menším pokračovaly. Podle různých odhadů bezprostředně po srpnu 1968 odešlo celkem přes sto tisíc jeho občanů, další je následovali v celém období do roku 1989. V porovnání s takzvanou poúnorovou emigrací, kdy se do exilu vydávali většinou jednotlivci, po srpnu odcházely často celé rodiny. Tito emigranti se (na rozdíl od těch poúnorových) v cizině setkávali se vstřícností, kdy jim řada evropských zemí poskytla nejen azyl, ale také možnost dalšího profesního uplatnění a podpořili je i příslušníci stávajícího exilu.

Postupem času čím dál od února 1948, po skončení politických procesů začátku padesátých let, a po roce 1968 tím méně byl motivem k odchodu do zahraničí strach o vlastní fyzickou existenci, ne všem emigrantům hrozilo uvěznění z politických důvodů nebo úplné vyřazení ze společenského života. Naopak značnou část posrpnové emigrační vlny opravdu tvořila emigrace „ekonomická“, kterou však nelze současně rázem označit za „utilitaristickou“.¹²⁹ Řada občanů z Československa odcházela, protože normalizační režim neposkytoval dostatečný prostor pro rozvoj a svobodné uplatnění jejich schopností. Odcházeli lidé v různých směrech nadání, vzdělání a schopní, kteří už

¹²⁷ VNUK, Jozef. Fifty years of the communists party of Slovakia /1918 – 1968/. In: *Slovakia XIX*, 1969, 42. Podle ŠPETKO, Jozef. *Slovenská politická emigrácia v 20. storočí: jej vzťahy k českej emigrácii a k Čechom*. Praha: Danubius, 1994. str. 210, pozn. 10a.

¹²⁸ „114 Vládní nařízení ze dne 8. října 1969, jímž se stanoví, v kterých případech může být vydání cestovního dokladu odepřeno“ (<http://www.mvcr.cz/sbirka/1969/sb37-69.pdf>) Podle něho může být vydání cestovního dokladu odepřeno, např. pokud jde o cestu občana, jehož jednání nasvědčuje tomu, že hodlá zůstat v cizině po uplynutí doby povoleného pobytu v cizině, nebo cestu do států, s nimiž ČSSR neudržuje diplomatické styky

¹²⁹ „tuzexovou“

déle nechtěli žít v zemi a atmosféře pod neustálým dohledem komunistické strany, jejich odchod do zahraničí byl jejich politickým protestem.¹³⁰ Nová centra slovenského exilu díky emigrantům roku 1968 vznikla ve Švýcarsku, Německu, v Itálii, Kanadě, naopak v celosvětovém měřítku poklesl význam argentinské komunity zahraničních Slováků.

Tato nová krev slovenského (politického) exilu od základu změnila jeho podobu. Nevytvořila sice žádnou úplně novou sobě vlastní politickou strukturu, spíše se zapojila do té stávající, její představitelé se ale ve srovnání se „starými“ exulanty projevovali jako větší pragmatičtí a menší vizionáři.¹³¹ Jejich přítomnost pomohla rozhybat slovenský exilový spolkový život, vznikaly nové organizace, ty dosavadní získaly nové impulsy. I po roce 1968 tak zůstalo v platnosti základní rozdělení slovenské politické emigrace zhruba na zastánce nějaké formy česko-slovenského státu (unitaristy) a jejich odpůrce usilující o „odchod“ z takového společného státu (secesionisty). Eugen Löbel ve svém pokusu o klasifikaci slovenské politické emigrace v období po roce 1968¹³² mezi zmíněné protichůdné skupiny (definované jako „starý ľud'ácký směr“, vycházející z Ďurčanského teze o kontinuitě Slovenského státu, a směr „čechoslovakistický“ s vizí konfederace dvou rovnoprávných národů) zařadil ještě takzvaný „nový demokratický směr“, jehož příslušníci se sice plně zasazují o samostatný slovenský stát, ke vzniku a režimu Slovenské republiky za druhé světové války však mají výhrady. Dosáhnout samostatného slovenského státu hodlali příslušníci tohoto směru, mezi které se zařadili z velké části právě emigranti roku 1968 a pozdější, demokratickou cestou, rozhodnutím legitimních svobodně zvolených zástupců slovenského národa. (Löbel to sice výslovně neuvádí, ale dá se předpokládat, že tento směr nepřímo navazoval na předchozí exilovou činnost skupiny původně soustředěné okolo Karla Sidora.)

¹³⁰ „K charakteru poválečné emigrace lze například uvést, že v letech 1972-1989 bylo z celkového počtu migrantů 24% dětí, dále 41% osob bylo ve věku 16 - 30 let atd. Emigrace vysokoškolsky vzdělaných občanů byla 2,5krát větší než u ostatních vzdělanostních skupin.

BROUČEK, Karel. *K některým otázkám migrace na území České republiky po druhé světové válce.*

Příspěvek k projektu Národní kulatý stůl Odboru azylové a migrační politiky MV ČR.

Dostupné: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/azyli/integrace2/nks01/prispevek8.pdf>

¹³¹ „Medzi týmito je aj mnoho mladých, typu amerických „hippies“.“ „Je treba povedať, že sú to tí, ktorí budú za niekoľko let dirigovať slovenské organizácie, slovenskú exilnú politiku.“

KRUPA, Jaroslav. Svetový kongres Slovákov a nový exil. In: Bulletin SKS, 1971, máj-jún, č. 4-5.

¹³² LÖBEL, Eugen. Prístupy k slovenskej otázke. In: *Horizont* 88, november-december, str. 13.

Světový kongres Slováků

Nejzřetelnějším důsledkem změněné situace v exilu bylo formální sjednocení většiny slovenských exilových společenstev, včetně SOR, do nově vytvořeného (leden 1970)¹³³ Světového kongresu Slováků (SKS). Ačkoli jeho zaměření bylo od počátku jasně secesionistické (na jeho organizaci opět pracoval vedle jiných. nezmar Kirschbaum),¹³⁴ dával si za cíl sdružovat všechny Slováky v zahraničí, a proto všechna jeho prohlášení a program byly formulovány mnohem umírněněji než bývalo zvykem u obdobných deklarací vydávaných například SOR a jejími předchůdkyněmi. SKS zastřešoval 160 institucionálních členů i členstvo individuální, nejvýznamnější unitaristická organizace SKSDE však zůstala nadále nezávislá a, s odhlédnutím od některých osobních kontaktů, se od činnosti SKS distancovala.

Impuls ke sjednocení slovenského exilu a vzniku SKS dal (a jeho vůdčí osobností se na mnoho příštích let se stal) Štefan Boleslav Roman.¹³⁵ V příhodné situaci roku 1968, kdy (česko)slovenská exilová scéna byla v pohybu, inicioval setkání zástupců SOR, SLvA a dalších osobností slovenského exilu, které se shodli na potřebě celosvětového slovenského fóra. Následovaly další porady především v rámci trojlístku Roman – Kirschbaum - Ďurčanský, ustavení přípravného výboru a svolání Světového kongresu Slováků na červen roku 1970 do New Yorku. Roman byl „člověk, ktorý vysoko prevyšoval svojou autoritou, ale i svojimi finančnými možnosťami všetkých predstaviteľov emigrantských a exilových organizácií.“¹³⁶ Bez jeho osobního (i toho finančního) podílu by SKS pravděpodobně nikdy nevznikl a jistě by se na dalších přibližně dvacet let nestal nejvýraznější organizací slovenské emigrace. (Jak do jisté míry nezastupitelnou roli Štefan Roman v čele slovenského exilu a SKS měl, se pak naplno projevilo po jeho smrti v březnu roku 1988 - činnost SKS v následujícím, pro Slovensko i zahraniční Slováky, zásadním období téměř úplně paralyzovala.)

160 institucionálních členů SKS rozličné povahy a mnoho individuálních členů znamenalo spousty rozdílných názorů a náhledů. Deklarované cíle činnosti SKS tak

¹³³ ŠPETKO, Jozef. *Slovenská politická emigrácia v 20. storočí: jej vzťahy k českej emigrácii a k Čechom*. Praha: Danubius, 1994. str. 211.

¹³⁴ BRAXÁTOR, František. *Slovenský exil '68*. Bratislava: Lúč, 1992. str. 46.

¹³⁵ Narodil se na Slovensku, ale ještě před druhou světovou válkou, ve svých šestnácti letech, odešel do Kanady, kde se z dělnických profesí postupně vypracoval na jednoho z tamních nejvýznamnějších průmyslníků. (Zabýval se především těžbou nerostných surovin, jeho společnost svého času vlastnila největší uranové doly na světě.) Vedle své podnikatelské činnosti se také dlouhodobě věnoval slovenskému krajanskému životu a v rámci Kanadské slovenské ligy se zasazoval za práva a postavení slovenského národa. (v roce 1945 za KSL podepsal rezoluci adresovanou konferenci v San Francisco)

¹³⁶ BRAXÁTOR, František. *Slovenský exil '68*. Bratislava: Lúč, 1992. str. 46.

vyznívaly vždy velmi obecně, například: „Svetový kongres sa snaží zjednotiť slovenský exil všetkých generácií, teda okrem typicky exilných aj slovenské fraternalistické organizácie, na spoločnej politickej základni – dožadovať sa samourčovacieho práva všeobecne, a tým aj pre slovenský národ. ... Pokiaľ ide o budúcnosť, samourčovacie právo znamená, že nie emigrácia, ani nie žiadna veľmoc, ale iba slobodný národ má právo a možnosť demokraticky o svojom osude rozhodnúť.“¹³⁷ Jinými slovy například také: Členové sdružení v SKS si přáli, aby slovenský národ dosáhl rovnoprávnosti s ostatními národy Evropy, aby na Slovensku fungovalo takové společenské uspořádání, jaké sami znali ze zemí, ve kterých v současnosti žili, tedy pluralitní parlamentní demokracie, hlavní požadavek ovšem představovalo úplné uplatnění práva na sebeurčení, včetně suverénní státnosti, přičemž akceptovali, že o její formě musí sám a svobodně rozhodnout národ doma. („Mnohí sa však obávajú, že pri tomto rozhodovaní dôjde k manipuláciám. Nedôverujú politickej zrelosti a vyspelosti Slovákov doma. Predpokladajú, že dlhodobá izolácia od sveta, do ktorej Slovensko priviedol komunistický režim, bráni národu doma v rozhl'ade, a teda aj v presadzovaní toho, čo je preň najlepšie.“)^{138, 139}

SKS ale teoreticky sružoval členy opravdu širokého názorového rozpětí – od „radikální skupiny etatistů“ (Ferdinand Ďurčanský, Jozef Paučo, v některých obdobích KSL), přes „umírněnější, konfедераční“ (Jozef Kirschbaum, SLvA a další fraternalistické organizace), k demokratickému „evolučnímu etatismu“¹⁴⁰ se přiklápělo „katolické křídlo Demokratické strany“ (Emanuel Böhm, Imrich Kružliak, Jozef Staško) a za uplatnění „samourčovacieho práva pre Slovensko“, včetně vlastní státnosti, s ohledem na vůli jeho obyvatel, se stavěla část posrpnové emigrace.¹⁴¹ Někteří svá stanoviska časem modifikovali a průběžně se také měnil poměr zástupců jednotlivých proudů ve vedení. Ačkoli v počáteční fázi, při zakládání SKS v roce 1971 převládali přívrženci radikálního směru, postupem času se tento poměr otočil spíše ve prospěch liberálnější demokratické orientace. (Část radikálního členstva se kvůli přítomnosti bývalých komunistů z emigrace po roce 1968 ve vedení SKS od organizace odklonila.)

¹³⁷ Eugen Löbel, citováno podle BRAXÁTOR, František. *Slovenský exil '68*. Bratislava: Lúč, 1992. str. 73.

¹³⁸ BRAXÁTOR, František. *Slovenský exil '68*. Bratislava: Lúč, 1992. str. 24

¹³⁹ Téměř každý exil, včetně (česko)slovenského, chtěl konkrétní opatření po změně poměrů nechat přímo na obyvatelstvu doma. Přesto slovenské obyvatelstvo dosud nikdy nemělo možnost se k otázce státoprávního uspořádání Slovenska vyjádřit. (ani po první světové válce, ani po druhé a ani po pádu komunismu.)

¹⁴⁰ Blíže níže.

¹⁴¹ BRAXÁTOR, František. *Slovenský exil '68*. Bratislava: Lúč, 1992. str. 20.

Pokud jde o politickou orientaci SKS jako takového, František Braxátor uvádí: „Z politických stran sú mu najbližšie tie, ktoré zastávajú národný a kresťanský program.¹⁴² (Treba vedieť, že napriek opačnému tvrdeniu prednovembrového režimu, ľavica – a tým menej marxistická, v slovenskom zahraničí prakticky neexistuje.“)¹⁴³

Pět let po příchodu do zahraničí přišla část posrpnové emigrace s vlastní specifickou iniciativou, kterou nazvali *Sami za seba*. Jejím prostřednictvím se snažili vyhranit jednak vůči příslušníkům předchozích slovenských emigračních vln, se kterými se na západě setkali, především ale vůči svým českým kolegům z exilu roku 1968. Nejnovější slovenští emigranti nabádali české, aby „pochopili, že ... je definitivne koniec akejkol'vek forme čechoslovakizmu, že Slováci chcú a musia hovoriť sami za seba.“ Negovali tak tendence k navazování česko-slovenské exilové spolupráce, případně zakládání nových československých exilových spolků. („...udržiavať alebo zakladať “československé” organizácie je prežitkom, ktorý nezodpovedá skutočnosti.“) Deklarovali ochotu i zájem spolupracovat s Čechy, stejně jako s dalšími zástupci „ujarmených národov strednej a východnej Európy“, jako s rovnocennými partnery, za předpokladu že každý bude vždy jednat jen pod svým vlastním jménem.¹⁴⁴

Současně uvedli, že „Slováci a Česi síce žijú pod spoločnou strechou, ale vo dvoch samostatných národných a kultúrnych realitách, z ktorých každá má svoju vlastnú tvár, vlastné meno, vlastný život, vlastné záujmy.“ Toto „střešní“ přirovnání zvláštním způsobem a nechtěně připomíná situaci SKS jako „střešní“ organizace slovenské emigrace. Členové pod její „střechou“ žili dokonce v mnoha kulturních realitách - vlastním životem a s vlastními zájmy, které se vzájemně kryli jen někdy. „Pluralismus SKS, jeho mnohotvárnosť a nadpolitickosť v straníckom zmysle slova (pozor, nie apolitickosť)...“ byly důvodem pro kritiku z mnoha směrů, o „nevděčné“ pozici SKS svědčí následující protichůdná stanoviska mimo jiná vycházející z řad slovenského exilu:

¹⁴² Toto tvrzení se jeví spíše jako Braxátorův osobní názor nebo přání. S ohledem na veliké množství členů, pravidelně se měnící složení vedení a vůbec na působení různých vnějších i vnitřních vlivů v průběhu více než dvacetileté existence SKS, lze jen těžko mluvit o nějaké jednoznačné politické orientaci SKS jako celku.

¹⁴³ BRAXÁTOR, František. *Slovenský exil '68*. Bratislava: Lúč, 1992. str. 24.

¹⁴⁴ BRAXÁTOR, František. *Slovenský exil '68*. Bratislava: Lúč, 1992. str. 35.

- „SKS je ľudácko-klerikálna organizácia, ktorá chce ... na báze svojej ideológie zjednocovať Slovákov, teda zopakovať to, čo sa stalo 6.októbra 1938 v Žilíně, politické ambície úzkej skupiny, ktorá ovláda masy, sú silnejšie než celonárodné záujmy.“

- „SKS ide vo svojom pluralizme príďaleko. Z oportunistických dôvodov akceptuje komunistov, alebo bývalých komunistov a pre údajne národne záujmy je ochotný spolupracovať i s tými, ktorí potláčajú ľudské práva, alebo tých, ktorí by ich opäť neváhali potlačiť, keby mali príležitost’.

Mezinárodní okolnosti

Prostředí slovenského exilu po roce 1968 nebylo ovlivněno pouze tím, že se rozrostlo o několik (postupně desítek) tisíc nových „duší“. Nové výzvy mu v následujícím období přineslo i dění na mezinárodní scéně - po bouřlivém konci 60.let dospěl bipolárně uspořádaný svět v 70.letech k éře „détente“, byl zahájen helsinský proces, Brandtovo Německo svou „Ostpolitik“, jistou „Východní politiku“ praktikoval i Vatikán za Pavla VI. V Československu probíhala „normalizace“ poměrů. ... V roce 1975 Závěrečný akt Konference pro bezpečnost a spolupráci v Evropě helsinský proces završil. ... Charta 77¹⁴⁵... O rok později byl zvolen papežem Jan Pavel II. (člověk se zkušeností a znalostí komunistického režimu ve střední Evropě), Sovětský svaz utrpěl vojenský neúspěch v Afghánistánu a v roce 1985 se do jeho čela postavil Michajl Gorbačov.

Slovenská politická emigrace na měnící se světové události reagovala poměrně jednotně a to v tom smyslu, že pokusy o sblížení a ústupky ze strany Západu odmítala, na druhou stranu stejně jako západní společnost ve své většině vítala celkové zmírňování napětí ve světě a s nadějami hleděla k dění v Sovětském svazu za Gorbačovova vedení. Zástupci jednotlivých emigračních vln, respektive proudů postupně vypracovali několik různých koncepcí či strategií, které nové okolnosti mezinárodního vývoje braly v úvahu – například Arvéd Grébert navrhnul koncepci

¹⁴⁵ Charta 77 měla v zahraničí velký ohlas. Vedly se debaty o tom, proč se k ní nepřipojilo více Slováků - na stránkách Horizontu převládaly názory typu: „Češi jsou jiní než my a mají jiný způsob vyjádření nesouhlasu, formy rezistence na Slovensku a v Čechách se liší, na Slovensku převládá spíše národní a náboženský odpor.“

Někteří slovenští exulanti ocenili takzvanou pražskou výzvu Charty 77, odeslanou na konferenci do Amsterodamu v roce 1985 – poprvé některá iniciativa z české strany zmínila právo národů na sebeurčení. V zahraničí („neinformovanou veřejností“) Charta pojímána jako představitelka celého československého protikomunistického odporu, i přes různé výhrady se proti ní většina slovenských exulantů nestavěla, „nekažila jí image.“

BRAXÁTOR, František. *Slovenský exil '68*. Bratislava: Lúč, 1992. str. 114.

neutralizace Slovenska,¹⁴⁶ Jozef Mikuš naléhal na reorganizaci OSN, František Braxátor vsázel na spolupráci s Evropskou radou a Evropským parlamentem, Anton Hlinka zdůrazňoval potřebu nadále podporovat podzemní církev v komunistických zemích,¹⁴⁷ mnozí viděli další naději na úspěch v hlubší spolupráci mezi středoevropskými národy (všeobecně se zdůrazňovala nezbytnost důsledného uplatnění práva na sebeurčení, jako prvního kroku k uspořádání poměrů a vztahů mezi národy střední Evropy).¹⁴⁸

Ke konkrétním krokům patřila například memoranda a delegace posílané na zasedání kontrolních komisí KBSE, upozorňující na soustavné nedodržování lidských práv „v Česko-Slovensku, speciálně na Slovensku“ (speciálně náboženských)¹⁴⁹. Dalším výrazným a pro SKS význačným počinem bylo uspořádání mezinárodní konference „Mier v slobode pre Európu“ v Mnichově v roce 1983. Vedle jiných na ní vystoupil Eugen Löbel a představil svou „strategii svobody a míru“, ze které vycházela zahraničně-politická koncepce SKS. Pod dojmem hrozby jaderné války se snažila upozornit západní země a především Spojené státy americké na slabiny sovětského systému – prohlubující se hospodářské problémy související s neúměrným zbrojením, odstředivé tendence probouzejícího se nacionalismu v neruských svazových republikách, důsledky náboženského útlaku... Měla západu ukázat, že v národech za „železnou oponou“ má své přirozené spojence, dávala do souvislosti svobodu malých národů ve střední a východní Evropě s celosvětovým mírem.¹⁵⁰

Program „evoluční státotvornosti“

V reakci na měnící se mezinárodní klima, postup událostí ve střední Evropě a v rámci širší exilové diskuse František Braxátor, aktivní zástupce emigrace roku 1968 a její slovenské komunity ve Švýcarsku a dlouholetý místopředseda SKS,¹⁵¹ v průběhu roku 1989 zveřejnil (například na stránkách časopisu Horizont)¹⁵² svůj „elaborát“

¹⁴⁶ GRÉBERT, Arvéd. Idea neutralizovania Slovenského štátu. (K formulácii programu SKS.) *Bulletin SKS*, 1971, máj-jún, 4-5, str. 59.

¹⁴⁷ Anton Hlinka působil v Rádiu Svobodná Evropa, byl členem evropského výboru SKS; zvláště v 80. letech udržoval kontakty s věřícími na Slovensku, ve speciálně přizpůsobených autech s tajnými schránkami vypravoval zásilky náboženské literatury na Slovensko, byl v intenzivním kontaktu s Jánem Čarnogurským a dalšími.

Např. ČARNOGURSKÝ, Ján. *Videné od Dunaja*. Bratislava: Kalligram, 1997. str. 371.

¹⁴⁸ ŠPETKO, Jozef. *Slovenská politická emigrácia v 20. storočí: jej vzťahy k českej emigrácii a k Čechom*. Praha: Danubius, 1994. str. 163-164.

¹⁴⁹ BRAXÁTOR, František. *Slovenský exil '68*. Bratislava: Lúč, 1992. str. 68.

¹⁵⁰ BRAXÁTOR, František. *Slovenský exil '68*. Bratislava: Lúč, 1992. str. 56.

¹⁵¹ Povoláním právník, organizátor slovenského národního a náboženského života v exilu (podílel se mj. na činnosti Ústředí slovenských katolických intelektuálů, stál u zrodu slovenské katolické mise ve Švýcarsku), zakladatel a redaktor časopisu Horizont.

¹⁵² BRAXÁTOR, František. *Evolučná státotvornosť*. Horizont 89, júl-august, str. 5.

s názvem *Stratégia a taktika evolučnej štátotvornosti*,¹⁵³ ve kterém se opět zabýval především otázkou práva národů na sebeurčení. Vychází z předpokladu, že míra uplatnění tohoto práva souvisí s dodržováním individuálních občanských a politických práv každého příslušníka daného národa a možností projevit svůj názor ve svobodných volbách. Protože slovenský národ patří mezi ty, které buď „zatím“ nežijí ve vlastním státě, nebo v něm nerozhodují podle své vůle, je přirozené, že po právu na sebeurčení touží. Dosáhnout jej může cestou evoluční nebo revoluční, nicméně vzhledem k tomu, že mezinárodně-politické poměry nevypadaly nakloněné revolucím, slovenský národ by měl zvolit postup evoluční. Na tomto základě Braxátor formuloval svou „filozofii“ „evoluční štátotvornosti“.¹⁵⁴

„Pod evolučnou štátotvornosťou rozumieme politický smer, ktorý sa zasadzuje za uplatnenie samourčovacieho práva slovenského národa, vrátane vlastnej štátnosti, vývojovou cestou a nenásilnými prostriedkami.“

Svobodně zvolená státní forma by měla být přiměřená začlenění Slováků do Evropské rodiny národů.

Historickým formám státností, ve kterých Slováci žili („od Samovej ríše po Slovenskú republiku 1939-1945“), evoluční štátotvornost přikládá jen podpůrný význam a nic z nich nevyvozuje ani na žádnou z nich nenavazuje.

Jejím **strategickým cílem** je vlastní slovenská demokratická státnost, založená na parlamentní demokracii západního typu. Takto formulovaný cíl obsahuje zároveň požadavek, aby štátotvorné řešení žádného sousedního národa nenarušilo územní celistvost Slovenska, vymezenou hranicemi Slovenské socialistické republiky.

Dosažení stanoveného strategického cíle předpokládalo několik (4) vývojových etap, „ktorých dĺžka nemožno vopred presne odhadnúť“, a každá z nich vyžadovala úzkou spolupráci „domáceho a zahraničného hnutia odporu voči súčasnému režimu“.

Právě (přibližně v první polovině roku 1989) probíhající **první** fáze měla využít současného znejistění režimu vnějšími (nepřehledná situace v Moskvě) a vnitřními vlivy (rostoucí občanská odvaha, odchod Husáka z ústřední mocenské pozice a důsledky pro

¹⁵³ Též podklad pro zasedání evropského kontinentálního výboru SKS, plánované na 2. prosince 1989. Rozesláno Kanceláři kontinentálního tajemníka v Evropě v říjnu 1989.

Zástoj zahraničných Slovákov pri zrode SR. (Z korespondence a dokumentů krajanských spolků a organizací sestavil Agostino Visco, Řím 2000) str. 19-22. Jednotliviny, přír.č. 3525/2004, nezpracované. ALU SNK Martin (Centrálna databáza informácií o zahraničných Slovákov)

¹⁵⁴ S ohledem a pro porovnání s následujícími Braxátorovými aktivitami se teorii evoluční štátotvornosti na tomto místě budu věnovat poněkud zevrubněji.

slovenské komunisty). Slováci v zahraničí v této fázi měli zejména pravdivě informovat o dění na Slovensku západní sdělovací prostředky a materiálně (a ideově) podporovat domácí skupiny odporu a režimem postižené jednotlivce („... balíky so šatstvom, technické pomôcky ako video, ... kopírovacie stroje, ... literatúra“).

„K **druhej** taktickej etape bude možné na Slovensku pristúpiť vtedy, keď sa v Česko-Slovensku dostane k moci garnitúra, ktorá „glasnosť“ a „perestrojku“ made in Gorbačov (ak sa udrží) začne presadzovať naozaj a nie takým kamuflážnym spôsobom, ako to robí súčasné, vyčkávajúce a preto prechodné vedenie komunistickej strany.“ Mezi úkoly této etapy patří posilňování národního povědomí, vytváření skupin bojujících za lidská (politická, náboženská) práva, formování opozice jako v Maďarsku, Polsku, všeobecná politická aktivizace občanů... s cílem prosadit konec mocenského monopolu komunistické strany. (V zahraničí tato etapa předpokládala zorganizovat skupiny odborníků, které budou sledovat vývoj na Slovensku v různých oblastech veřejného, politického a hospodářského života a poskytovat domovu informované „rady a impulzy“.)

Ve **třetí** etapě, po tom co komunistická strana ztratí monopol moci, by mělo dojít k vytváření dalších politických stran, „predovšetkým kresťansko-demokratickej, sociálne demokratickej, prípadne liberálnej, event. ekologickej“¹⁵⁵ a prosazovat myšlenku slovenské samostatnosti do jejich programu. Zároveň je třeba připravit svobodné volby a zabezpečit jejich spravedlivý průběh. V této fázi zahraničí mělo domovu poskytnout „štruktúry, programy a organizáciu západných politických strán a informácie o nich, ako prípadné príklady, alebo vzory“ a získávat zahraniční politické kruhy a média pro program směřující ke slovenské samostatnosti cestou postupného vývoje.

Podle výsledku voleb by ve **čtvrté** fázi mělo dojít buď k ústavnímu zakotvení slovenské samostatnosti, nebo k „plebiscitu o nej“. „Jej forma a rozsah sa budú riadiť situáciou u susedných národov, ktorých konsenzus s touto politickou alternatívou bude jednou z podmienok jej trvácnosti.“¹⁵⁶

Za přirozené spojence evoluční státnosti Braxátor považuje zahraniční Slováky a křesťanské obyvatelstvo doma například.¹⁵⁷ Bylo by možné ale učinit ji přitažlivou také pro menšiny žijící na Slovensku. Jejím cílem je totiž vytvořit na Slovensku „takú

¹⁵⁵ německá inspirace

¹⁵⁶ V plánu tedy bylo nejdříve postupně vytvořit demokratické instituce a struktury a následně 2. pomocí demokratických prostředků dosáhnout kýženého „sebeurčení“.

politickou klímu a poskytnúť im také možnosti rozvoja, že by lepšie podmienky nemali ani v krajine, kde ich národ je štátnym národom. (Nie podľa reciprocity, na ktorej budeme trvať, ale podľa budúcej európskej konvencie o menšinách a národných skupinách.)“

Na záver ešte pripomína, že ani dosažením cíle evoluční státotvornosti = „samostatné Slovensko v európskej rodine národov, sa všetky ... problémy nevyriešia. Iba sa vytvorí predpoklady pre ich optimálne riešenie v záujme Slovákov.“ Táto úloha čaká niekoľko budúcich generácií.“

Jak již bylo řečeno, Braxátor za současné mezinárodně-politické situace nepředpokládal revoluční (násilnou) změnu režimu a ve svém programu proto tedy zvolil evoluční cestu ke slovenské státní samostatnosti. (Zřejmě nejen) k jeho překvapení se však politická změna v Československu nakonec přeci jen udála spíše revolucí (jenže sametovou, nenásilnou), etapy, které podle jeho koncepce mohly trvat možná roky proběhly během pár měsíců.¹⁵⁸

¹⁵⁷ Vedle nich také komunisté, kteří si uvědomují nebezpečí majorizace Slováků ze strany KSČ, ekonomové, kteří vidí nezdravou provázanost českého a slovenského hospodářství, „uvědomějí občané“, kteří jsou rozhořčení devastací slovenské krajiny, způsobenou nerozumnou industrializací... všichni, kteří si uvědomují žalostný stav současné společnosti.

¹⁵⁸ „... Prozretelnosť zošporuje Slovákom tie prvé dve etapy taktických cieľov, o ktorých píšete. Situácia doma sa tak rýchlo vyvíja, že čoskoro aj tá tretia etapa ustúpi štvrtej.“
Zástoj... str. 36. Dopis Augustína Visca Františku Braxátorovi, **1.2.1990**

3. Činnost slovenského exilu křesťansko-demokratické orientace po listopadu 1989

Světový kongres Slováků v nové situaci

Změny roku 1989 nezastihly SKS právě organizačně dokonale konsolidovaný a připravený.¹⁵⁹ Po smrti Štefana Romana v březnu 1988 formálně vedl kongres výkonný místopředseda Jozef Krištofik, předseda fraternalistické První slovenské katolické jednoty, společně s dalšími místopředsedy a poradním sborem, který „zdedil“ po Romanovi. Protože se však tento kolektiv téměř nescházel (po listopadu 1989 do zasedání generálního shromáždění v květnu 1990 ani jednou) a v podstatě nefungoval, vedení přešlo na generálního tajemníka SKS Dušana Tótha.

Generální sekretariát SKS v Torontu se po událostech na Slovensku (v Československu, Evropě, ve světě) dostal do víru dění v jeho exilové praxi dosud nezvyklého. Na jedné straně dále pokračoval v přípravách plánovaného generálního shromáždění SKS, na kterém mělo být zvoleno nové vedení, zároveň se však „dostal do vleku“ zmíněných událostí - především se pustil do urychlené organizace cest na Slovensko, podílel se naopak na programu (česko)slovenských návštěv v Americe (spolupracoval například při návštěvě prezidenta Havla),¹⁶⁰ v reakci na měnící se poměry zakládal nové výbory, pořádal sbírky... většinou však bez schválení oficiálním vedoucím orgánem - předsednictvem SKS.¹⁶¹

Obzvláště aktivitu a dojem, které na Slovensku zanechávaly oficiální a polooficiální delegace SKS, tvořené převážně americkými fraternalisty,¹⁶² prohlubovaly již nějakou dobu trvající rozpory mezi americkými členy SKS a členy SKS žijícími v Evropě.¹⁶³ Ti, ačkoli měli pravděpodobně daleko lepší informace a představu, jak situace na Slovensku vypadá a co vyžaduje, v rámci delegací SKS se na Slovensko většinou nedostali. Svým méně informovaným zámořským kolegům vyčítali

¹⁵⁹ V knize Františka Braxátora (*Slovenský exil '68*. Bratislava: Lúč, 1992.) jsou postřehy o tomto období v SKS zařazeny na konec kapitoly *Kultúrne podujatia*. str. 76.

¹⁶⁰ Mimo pořadí dostal i Národní cenu SKS. (Zpravidla se udělovala po schválení předsednictvem jednou za tři roky v rámci zasedání Generálního shromáždění SKS.)

¹⁶¹ Se všemi poradci dohromady jej tvořilo asi sedmdesát lidí, obvykle se scházel dvakrát do roka, po listopadu 1989 se však nesešel ani jednou.

¹⁶² Před i po listopadu 1989.

¹⁶³ Zástoj... str. 12. Zápis ze řádného zasedání kontinentálního výboru SKS v Evropě. 10.8.1989.

nekompetentnost a přičítali fakt, že prostřednictvím SKS, jako jednotné (zastřešující) organizaci „slovenského zahraničí“, se zahraničním Slovákům do politického vývoje na Slovensku nijak konkrétně zapojit nepodařilo. SKS jako takový nebyl schopen na rychlý sled událostí a nové výzvy v Evropě v období svého „interregna“ účinně reagovat, neznamená to ale, že by jeho funkcionáři zaháleli - spíše jde o to, že své individuální a osobní akce (často ovšem pod hlavičkou SKS) příliš vzájemně nekoordinovali.

Iniciativou některých evropských členů SKS vznikla začátkem prosince 1989 v Curychu Skupina pro spolupráci se Slovenskem pod vedením Mariána Šťastného,¹⁶⁴ s cílem podpořit slovenská demokratická hnutí a pomoci tak „důkladné“ demokratizaci Slovenska. Jako součást této pomoci chtěla slovenskou politickou reprezentaci informovat o tom, jak situace doma vypadá „zvenku“ (slovenský národ stále zůstává pro svět schovaný pod nálepkou Czechoslovakia a ve stínu národa českého).¹⁶⁵ S poukazem na to, že „Európsky dom má byť domovom suverénnych národov a nie štátov, keďže v Európskej konfederácii zanikne význam menších konfederácií. Nech teda národy do nej vstúpia ako samostatné jednotky,“¹⁶⁶ vypracovala souhrn námětů pro následující období.

Přímluva Mariána Šťastného obsahující tyto náměty (adresovaná Slovenské národní radě, slovenské vládě, „všetkým demokratickým hnutiam na Slovensku“ a „masovokomunikačným prostriedkom“)¹⁶⁷ začíná poukazem na to, že v přelomových obdobích se partneři Slováků (Češi) nezachovali vždy podle uzavřených dohod,¹⁶⁸ a proto je třeba tentokrát se mít na pozoru a důsledně, demokraticky, jednou pro vždy vztah k Čechům vyřešit. Doporučuje se proto „zvážit“ v otázkách ústavních například zakotvení zásady, že výlučným nositelem moci ve Slovenské republice je Slovenská národní rada, „konfederální“ ústava by měla obsahovat název státu ve znění „Republika

¹⁶⁴ Bývalý hokejista, emigroval z Československa v roce 1981; v roce 1987 zvolen místopředsedou SKS; Na podzim přišel s myšlenkou zorganizovat před československými zastupitelskými úřady ve světě shromáždění, požadující dodržování náboženských a občanských práv a svobod v socialistickém Československu. Československá rozvědka zachytila jeho dopisy a tak zhatila manifestace v zahraničí, podařilo se ale doručit zprávu Jánovi Čarnogurskému a zapojit do akce „domov“ – „svíčková manifestace“ se v Bratislavě konala 25. března 1988; podle Ako sa pripravoval 25. marec. In: ČARNOGURSKÝ, Ján. *Videné od Dunaja*. Bratislava: Kalligram, 1997. str. 370.

¹⁶⁵ Tento postřeh se v projevech zahraničních Slováků objevuje často, opakovaně se ho dotýká také Ján Čarnogurský, např. Tézy o rozdielnosti a podobe Slovákov a Čechov. In: *Práca*, január 1991. (*Videné od Dunaja*. Bratislava: Kalligram, 1997. str. 163.)

¹⁶⁶ Zástoj... str. 26. průvodní dopis k Šťastného přímluvě

¹⁶⁷ Zástoj... str. 27-28. přímluva výkonného místopředsedy SKS, Mariána Šťastného ke krajanům, 9.12.1989

¹⁶⁸ Clevelandská, Pittsburghská, košický vládní program...

Česko-Slovensko“, společné orgány by se měly omezit na hlavu státu, oblast zahraniční politiky a národní obranu a vše ostatní, včetně všech záležitostí okolo financí, by mělo zůstat v kompetenci národních republik. Slovenská republika by v budoucnu měla mít mimo jiné svou vlastní národní banku, vlastní daňový systém i vlastní sociální legislativu. Podle názoru pracovní skupiny SKS pro spolupráci se Slovenskem přijetí těchto návrhů mělo zabezpečit budoucí rovnoprávné postavení slovenského národa (ve společném Evropském domě národů).

Následující řádné generální shromáždění SKS v květnu 1990 v Torontu bylo svým charakterem jedinečné. Nejen že se prvně konalo ve světě bez železné opony a za svobodné účasti představitelů domácích slovenských institucí, ale také šlo o první generální shromáždění bez Štefana Romana¹⁶⁹ – poprvé se o post předsedy ucházel víc než jeden kandidát, poprvé kandidáti prezentovali své programy, poprvé se skutečně volilo (volebními lístky, tajně). Nově zvoleného předsedu, kterým se stal právě Marián Šťastný,¹⁷⁰ a nové předsednictvo čekalo rozhodování „co s SKS po Romanovi?“, aneb jak má SKS fungovat dál bez Romana a za změněných (mezi)národních okolností. Zatímco první problémy se řešili například stěhováním sekretariátu ze sídla Romanovy společnosti, vydáváním bulletinu v úspornější podobě a ustavením výkonného výboru, který měl pravomoc vést SKS mezi zasedáními předsednictva,¹⁷¹ na otázku, jakou roli dlouhodobě hrát v nově uspořádaném světě, si SKS příliš úspěšně odpovědět nedokázal - jeho činnost po vzniku samostatné Slovenské republiky postupně odumřela.

Arvéd Grébert, taktéž činovník SKS a představitel Slováků žijících ve Švýcarsku (a dřívější bývalý blízký spolupracovník Ferdinanda Ďurčanského)¹⁷² před vánocemi 1989 zaslal hlavnímu organizátorovi křesťansko-demokratického hnutí na Slovensku a novému místopředsedovi československé federální vlády Jánů Čarnogurskému

¹⁶⁹ „Po prvý raz sa generálne zhromaždenie nekonalo v najlepšom hoteli mesta...“
BRAXÁTOR, František. *Slovenský exil '68*. Bratislava: Lúč, 1992. str. 78.

¹⁷⁰ Funkce v SKS se vzdal v roce 1994.

¹⁷¹ BRAXÁTOR, František. *Slovenský exil '68*. Bratislava: Lúč, 1992. str. 79.

¹⁷² Po vzniku Slovenského státu byl nejprve krátce jeho osobním tajemníkem, působil v diplomatických službách - od roku 1943 jako tiskový atašé s Jozefem Kirschbaumem ve Švýcarsku, kde roku 1944 požádal o azyl a zapojil se do činnosti Prídavkovy SNR. Po válce opět navázal kontakty s Ďurčanským, v roce 1948 odešel do Argentiny, kde spolupracovali v rámci SOV. Po návratu do Evropy se stal mj. externím spolupracovníkem Svobodné Evropy a dva roky byl redaktorem BBC. Od jeho založení působil v SKS, mj. jako předseda Odboru pro styk se Slováky mimo rámec SKS.

otevřený dopis.¹⁷³ Narozdíl od jiných exulantů (například výše zmíněné „skupiny SKS pro spolupráci se Slovenskem“), kteří se tou dobou snažili domů posílat poměrně konkrétní rady a návody týkající se mnoha aspektů přechodu od komunismu k demokratickému uspořádání státu i vzájemného vztahu Slováků s Čechy (zhusta náměty víceméně praktického či technického charakteru), se Grébert od první věty věnuje právě jenom „slovenské otázce“, náhledům na její řešení a jejich historickému zdůvodnění.¹⁷⁴

Domnívá se, že Česko-Slovensko vůbec nemá mezinárodně-politické právo na existenci (považuje je jen za umělý výtvar francouzské „imperialistické diplomacie“, která mu přisoudila roli četníka proti Německu;¹⁷⁵ „V budúcej „európskej rodine národov“ by bolo groteskné, keby sa Slováci mali i naďalej prepožičiavať Čechom a pomáhať im v tejto úlohe, ktorú Česi v minulosti nezvládli a v budúcnosti viac ako pravdepodobne nezvládnu.“) Zároveň uvádí, že „idea „československého štátu“ je pre drvivú väčšinu politicky mysliacich a politicky vzdelaných Slovákov v slobodnom svete mŕtva.“¹⁷⁶

Z hlediska dlouhodobých slovenských zájmů odmítá jakékoli řešení vzájemného vztahu na federativní nebo konfederativní bázi (federace dvou národů rozdílné velikosti a „mocenské potence“ nemůže fungovat;¹⁷⁷ vzhledem k současným tendencím v Sovětském svazu a Jugoslávii uvažuje o životaschopnosti federace - i více než dvou různých národů - vůbec). S odkazem na to, že na národy bez vlastní státní samostatnosti se na mezinárodní scéně hledí jako na druhořadé, vyjadřuje přesvědčení, že vznik samostatného slovenského státu a samostatného českého státu by jednoznačně prospěla oběma národům – navíc jejich mezistátní vztahy by potom byly mnohem otevřenější a efektivnější (upřímnější) než v současné době.¹⁷⁸ („Niet totiž pochybnosti, že pri najbližšej vhodnej príležitosti v medzinárodno-politicky výhodnej situácii za dnešného

¹⁷³ Zástoj... str. 29. Otvorený list Dr. Jánovi Čarnogurskému, prvému podpredsedovi federálnej vlády ČSR

¹⁷⁴ „prevratné udalosti uplynulých mesiacov v stredovýchodnej Európe nastoľujú znova aj slovenskú otázku. **Všetci sme viac-menej spoluzodpovední za jej spravodlivé a rozumné riešenie. Aj Vy.** Zvlášť v dôsledku Vašej dôležitej politickej funkcie, ktorú teraz zastávate.“

¹⁷⁵ S odkazem na memoáry britského premiéra Davida Lloyda George, jednoho z tvůrců versailleského systému.

¹⁷⁶ Stejně argumenty pro vznik slovenského státu a téměř doslova shodné formulace jako v tomto dopise použil např. ještě v listopadu 1990 v dopise švýcarských Slováků prezidentu Havlovi, u příležitosti jeho návštěvy ve Švýcarsku.

Arvéd Grébert: Slováci vo Švajčiarsku. Archiv literúry a umenia SNK

¹⁷⁷ Problému specifického česko-slovenského případu federace dvou „etnicko-územních“ jednotek se dotýká např. STEIN, Eric. *Česko-Slovensko: Konflikt, roztržka, rozpad*. Praha: Academia, 1997. str. 35.

¹⁷⁸ Oba tyto státy, stejně jako zbytek střední Evropy navrhuje, neutralizovat (vojensky:)

stavu slovensko-českých vztahov, Slováci znova vrazia Čechom “kudlu do zad”, aby som použil Benešovu terminológiu.“)

Závěrečnou část dopisu věnovanou poměrům na Slovensku Grébert uvádí slovy: „Dnešná politická mizéria na Slovensku je predovšetkým dôsledkom nielen komunistického, ale súčasne i českého útlaku a nadvlády.¹⁷⁹ ... Slováci v slobodnom svete ... hľadajú na dnešnú slovenskú politickú reprezentáciu, či už vo vládnej vrstve, alebo v opozícii – okrem niekoľko výnimiek – s neskrývaným sklamaním.“¹⁸⁰ Vrací se k období 1938/39, kdy slovenské politické vedení údajně mělo odvahu, politický rozhled i schopnost uplatňovat přede vším národní zájmy slovenského národa, a klade sugestivní otázku, zda také současná politická reprezentace, v této historicky výhodné mezinárodní situaci, bude schopna uplatnit slovenské zájmy. Otevřený dopis Arvéda Gréberta uzavírá konstatování, že ani „Slovensko-české manželstvo sa nevydarilo, musíme sa rozísť!“

Podle Augustína Visca, generálního tajemníka Slovenského kulturního ústavu v Římě, se Grébertovi tímto dopisem podařilo vyjádřit přesvědčení velké většiny exilových Slováků.¹⁸¹ K tomu dodává: „Počúvam radiožurnály z Bratislavy a mám dojem, že Slováci na Slovensku sa nechávajú snivo ukolembávať tou českou zamatovou politikou. Mám tiež dojem, že tak ako Česi Slovákov oklamali v rokoch 1918, 1945, 1969, tak aj teraz si našli „nežný“ omamujúci spôsob, ako Slovákov prinútiť vytrvať v nevydarenom slovensko-českom manželstve.“

„Nepočuť ani slova o tom, že by Slováci považovali za potrebné dožadovať sa vlastného slovenského štátu, vlastnej hymny, vlastnej zástavy atď.“

Profesionální politici to azda považují jako realistický postoj Slovákov v danej situácii. Ak však má slovenský exil vôbec dajaký význam, malo by byť jeho úlohou pripomenúť Slovákom doma, že v novej situácii doma musia vyžadovať veľmi veľa, aby dosiahli aspoň niečo pozitívneho pre Slovensko. Ináč je tu nebezpečenstvo, že

¹⁷⁹ Čechy (Prahu) a jejich kolaboranty obviňuje mj. z bezhlavě uskutečňované industrializace slovenské krajiny, která má za následek nedozírné ekologické škody a negativně dopadá na slovenskou společnost; dále např. vyčítá, že od roku 1918 došlo k počestění okolo 600 000 moravských Slováků a také 400 000 Slováků v českých zemích – jde tedy přibližně o jeden milion Slováků (to se prý nepodařilo ani Maďarům v 19. století).

¹⁸⁰ Pozoruje u nich korupčnost, zbabělost a politickou nevzdělanost a „nedokazali vybojovať ani len rozdelovník v názve Česko-Slovensko“

¹⁸¹ Zástoj... str. 36. reakce Augustína Visca na Grébertův otevřený dopis Čarnogurskému, 26.1.1990

pasívně naladené Slovensko upadne po júnových voľbách znova do koloniálnej podriadenosti Čechov.¹⁸²

Slovenský kresťansko-demokratický klubu v zahraničí

Počátky formování klubu

V souladu s Braxátorovou *Strategií a taktikou evoluční státotvornosti* skupina slovenských exulantů přibližně od léta roku 1989 pracovala na založení zahraničního klubu slovenských křesťanských demokratů (pod uvažovaným názvem Slovenská křesťansko-sociální unie; SKSÚ), který by měl v současnosti za úkol nezkresleně informovat zahraničí o situaci na Slovensku a zároveň vybudovat síť zahraničních kontaktů, díky kterým by v budoucnu mohl poskytovat mnohostrannou podporu, zázemí a zkušenosti podobně zaměřenému opozičnímu hnutí na Slovensku. (Vedle Františka Braxátora mezi hlavní iniciátory ustavení tohoto klubu patřil Vladimír Perichta.) V červenci 1989 rozeslal přípravný výbor zájemcům návrh stanov¹⁸³ vypracovaný podle vzoru a zvyklostí platných v Německu, kde měla mít organizace v budoucnu své sídlo. (Aktivitu směřující k založení slovenského exilového křesťansko-demokratického klubu podpořila bonnská nadace Karla Arnolda.)

Již z tohoto počátečního dokumentu je patrné, že zakladatelé klubu si byli velmi dobře vědomi možností a výhod (nutnosti) co nejširší spolupráce s dalšími politickými subjekty (především křesťansko-demokratického zaměření) na co nejvíce úrovních, nejen k získání zmíněných kontaktů, ale také k vytvoření prostoru pro prezentaci svých stanovisek a propagaci práv svého slovenského národa. „Ciele spolku a formy činnosti sú formulované tak, aby sa naša organizácia čo najľahšie dostala ako rovnoprávny člen do európskej a svetovej organizácie kresťansko-demokratických strán a tam mohla obhajovať a presadzovať politické záujmy Slovákov.“¹⁸⁴ Záměrem bylo, aby se do programu evropských křesťansko-demokratických stran dostal požadavek na „samourčovací právo národov stredovýchodnej Európy, teda aj nášho“¹⁸⁵ slovenského. Konečným cílem pak měla být „šťátna samostatnosť (slovenského národa) v slobodnom demokratickom štátnom útvare a spoločenskom poriadku, ..., ktorý sa bude usilovať o

¹⁸² Zástoj... str. 37. Dopis Augustína Visca Františku Braxátorovi, 1.2.1990

¹⁸³ Zástoj... str. 6. Stanovy Slovenskej Kresťansko-sociálnej Únie

¹⁸⁴ Zástoj... str. 5. Dopis přípravného výboru SKSÚ, červenec 1989

¹⁸⁵ Zástoj... str. 11. Dopis Františka Braxátora Augustínu Viscovi, 5.8.1989

sociálnu spravodlivosť podľa zásad kresťanského sociálneho učenia.“¹⁸⁶ Nešlo při tom o založení politické strany jako takové (která by chtěla nějakým způsobem ovlivňovat vnitřní politiku evropských zemí), ale spíše o seskupení lidí, kteří by se, až nastane vhodná doba, zasadili o založení politické strany křesťansko-demokratického zaměření přímo na Slovensku.¹⁸⁷

Ustavení KDH a vznik klubu po listopadu 1989

Pro většinu Slováků v zahraničí nenadálý spád podzimních událostí v Československu zapříčinil, že vhodná doba pro začátek svobodného formování křesťansko-demokratického hnutí přímo na Slovensku nastala překvapivě brzy, ještě před ustavujícím valným shromážděním zahraničního křesťansko-demokratického klubu, které se podle původního plánu mělo uskutečnit druhý týden v únoru roku 1990. Přesto skupina exulantů sdružená prozatím okolo přípravného výboru okamžitě, jak to bylo možné, navázala intenzivní styky s představiteli domácího hnutí¹⁸⁸ a snažila se je v zahraničí (ze zahraničí) všemožně podpořit, například seznámit s jeho existencí sesterské evropské křesťansko-demokratické strany a žádat od nich potřebnou materiální pomoc...¹⁸⁹ (například Antonu Hrabovcovi ve Vídni se v tomto směru úspěšně podařilo oslovit rakouskou ÖVP.)

Vývoj na Slovensku postupoval takovou rychlostí,¹⁹⁰ že se zahraniční klub slovenských křesťanských demokratů, dříve než mohl být sám oficiálně založen, podílel na přípravě ustavujícího sjezdu křesťansko-demokratické strany doma. Poskytoval jejím odborníkům zahraniční literaturu týkající se například otázek ústavního práva a ekonomie a zajistil pro ni distribuci informačních materiálů z ústředí evropské lidové strany, Evropského parlamentu a Evropské rady. Na sjezd do Nitry 17.února 1990

¹⁸⁶ Řádným členem se mohl stát každý, kdo souhlasil s cíli sdružení a byl ochoten spolupracovat na jejich uskutečnění - bez ohledu na bydliště a občanský status.

Zástoj... str. 6, 7. Stanovy Slovenskej Kresťansko-sociálnej Únie

¹⁸⁷ „Ak sa doma pomery uvoľnia, bude veľmi dôležité, aby sa kresťansko-sociálne učenie Cirkvi presadzovalo aj v politickej oblasti – a to bez organizovanej politickej strany nepôjde. Inak sa vystavíme nebezpečenstvu, že v domácom politickom živote sa dostanú na povrch len iné sily, také, ktoré s kresťanským svetonázorom nemajú nič spoločného. Na vytvorenie takej organizácie – vid' príklad Solidarity v Poľsku – treba naozaj veľkú pomoc, morálnu, materiálnu, technickú. SKSÚ sa pomocou spriatelenej organizácií, najmä združených v kresťansko-demokratickej internacionále, chce o takú pomoc starať.“

Zástoj... str. 18. Dopis Františka Braxátora Augustínu Viscovi, 15.8.1989

¹⁸⁸ Jmenován jen v exilu dostatečně známý Ján Čarnogurský;

Zástoj... str. 25. Dopis Františka Braxátora Augustínu Viscovi 15.12.1989

¹⁸⁹ „lebo nemajú nič: telefóny, písacie stroje, computery atď.“

¹⁹⁰ „kresťansko-demokratické hnutie sa na Slovensku – chvála Bohu – pekne ujalo a rozrástlo“
Zástoj... str. 35. Dopis přípravného výboru SKSÚ, leden 1990

vyslal svou oficiální delegaci ve složení František Braxátor, Ján Gunčaga (oba Švýcarsko), Anton Hrabovec (Rakousko) a Vladimír Perichtha (Německo) a přes bruselskou centrálu lidové strany oslovil i další evropské strany křesťansko-demokratického zaměření, aby učinily totéž a na sjezd poslaly své zástupce nebo alespoň písemný pozdrav.

Představitelé dosud neustaveného zahraničního klubu jeli na Slovensko s nadějí a mnoha otázkami. Týkaly se jednak právě jejich budoucího postavení nebo začlenění do rámce slovenského křesťansko-demokratického hnutí (podle původních stanov totiž v případě „ak politické pomery na Slovensku dovolia vznik politickej strany s tým istým zameraním.“ mělo dojít k rozpuštění zahraničního spolku),¹⁹¹ hlavní však bylo ujasnit si s nově zvoleným vedením křesťansko-demokratické strany na Slovensku především (pro celý slovenský exil) otázku nejzásadnější - jeho názor na, na uplatnění práva slovenského národa na sebeurčení, respektive na slovenskou státnost. Odjížděli s programem, který „požaduje, aby sa Slovensko, ako osobitná a samostatná geopolitická jednotka integrovala do Európy – nie cez Prahu, Budapešť, Varšavu.“¹⁹² Zároveň si však již byli vědomi, že domácí prostředí se k těmto problémům většinou staví přinejmenším zdrženlivě.¹⁹³

Na nitranském sjezdu, kterého se zúčastnilo celkem více než tisíc domácích delegátů a také několik desítek zahraničních hostů, zástupců evropských křesťansko-demokratických stran (například rakouské, německé, italské... a také polské, litevské, estonské, slovinské a chorvatské) a slovenských organizací z celého světa, bylo oficiálně ustaveno Křesťansko-demokratické hnutí (KDH), jehož předsedou se stal Ján Čarnogurský. Mezi mnoha slavnostními projevy a pozdravy zazněly i příspěvky zástupců zahraničních Slováků. V reakci na jejich vystoupení se nově zvolený předseda blíže věnoval otázce státoprávního uspořádání česko-slovenského státu a krom jiného uvedl: „Sme za to, aby Slovensko pri budúcej integrácii vystupovalo ako samostatný subjekt.“ a dále: „v súčasnosti sme za federáciu ... v budúcnosti môžem prijať a realizovať aj iné rozhodnutie.“¹⁹⁴ (Podle nově schválených stanov hnutí se jeho členy mohli stát i zájemci žijící mimo území Slovenska. A protože podle týchž stanov

¹⁹¹ Zástoj... str. 9,10. Stanovy Slovenskej Kresťansko-sociálnej Únie

¹⁹² Zástoj... str. 37. Dopis Františka Braxátora Augustínu Viscovi, 13.2.1990

¹⁹³ „Nateraz sa zdá, že len málo ľudí má pre toto pochopenie doma. Viac z neznalosti problémov a z ľahostajnosti. Bude treba veľa práce a politickej výchovy.“

Zástoj... str. 37.

¹⁹⁴ web KDH. Dostupné: <http://staryweb.kdh.sk/article.php?historia::1990>

základní organizační jednotkou strany byly „kluby“, rozhodli se zahraniční Slováci místo plánované SKSÚ založit Křesťansko-demokratický klub Slováků v západní Evropě.¹⁹⁵ Jejich zástupcem v nejvyšším orgánu KDH - Radě KDH – byl zvolen František Braxátor.)

Kromě zakládajícího sjezdu KDH v Nitře se delegace přípravného výboru klubu zahraničních křesťanských demokratů na Slovensku účastnila také mnoha dalších oficiálních¹⁹⁶ i neoficiálních setkání, na kterých měla možnost konzultovat a jednat s některými představiteli tamějšího politického života - kromě osobností křesťansko-demokratického hnutí například s předsedou SNR Schusterem, se zástupci Veřejnosti proti násilí (VPN), sociální demokracie, i s novým předsedou Komunistické strany Slovenska (KSS) Weissem. František Braxátor se jako právník velmi zajímal o záležitosti okolo nové ústavy a také proto se setkal s předsedou komise pro vypracování ústavy (předsedou Nejvyššího soudu Slovenské republiky Karlem Plankem) a ministrem spravedlnosti Ladislavem Košťou, kteří jej seznámili s jejími současnými návrhy předpokládajícími budoucí existenci Slovenské republiky (coby národního státu Slováků) v dobrovolném spojení s Českou republikou v rámci česko-slovenské federace (přičemž poměr mezi republikami a federací se musí teprve vyjednat) a všechny hlavní domácí politické skupiny jsou s tímto řešením srozuměny. Stejně tak v oblasti ekonomické se všechny podstatné politické síly stavěly za přechod k tržnímu hospodářství, konkrétní ekonomický program však prozatím nenabízely. Braxátor v tomto bodě pozoroval „prílišné spoliehanie sa na iniciatívu z Prahy a nechť pred voľbami otvorene o ekonomických problémoch hovoriť.“¹⁹⁷ (S výhledem k budoucím volbám se - s určitými pochybnostmi¹⁹⁸ - připojil k očekávání vítězství občanských stran VPN a KDH.)

Pokud jde o vztah Slovenska k zahraničním Slovákům, domácí oficiální místa informovala o přípravách rehabilitací a krocích týkajících se anulace rozhodnutí o zbavení občanství. Poměr domácí veřejnosti k slovenskému exilu Braxátor nepocíťoval

¹⁹⁵ Stalo se v rámci politického semináře „Nový politický vývoj v zemích střední Evropy“ pořádaného Karl Arnold Stiftung Bonn - Bad Godesberg v březnu 1990.

¹⁹⁶ Mj. na bratislavském hradě, nitranské radnici.

¹⁹⁷ Zástoj... str. 39. Pracovní záznam o stretnutiach na Slovensku, 22.2.1990

¹⁹⁸ „Veľká roztrieštenosť, množstvo malých strán a skupín, organizačné nedostatky a neskúsenosť sú veľkou prekážkou výrazného úspechu občianskych strán, menovite kresťansko-demokratického hnutia, ktoré by po patričnej vybavenosti – hlavne profesionálne vedenou tlačou – mohlo byť vedúcou silou v novom politickom spektre.“

Zástoj... str. 39. Pracovní záznam o stretnutiach na Slovensku, 22.2.1990

jako negativní,¹⁹⁹ přibližoval jej takto: „očekávají od nás otvorené a úprimné rady, pomoc, ale neznášajú natískane sa, poučovanie, honbu za osobnými výhodami lebo kariérou,“ a proto, s poukazem na aktivity některých taky-krajanů,²⁰⁰ by měl správný postoj zahraničních Slováků vypadat následovně: „materiálne a morálne nevtieravo pomáhať bez najmenšieho nároku na odmenu a osobné výhody.“ Celkovou situaci na Slovensku charakterizoval ve zkratce slovy: „Je veľa nadšenia, ale málo profesionalizmu. „Nežná revolúcia” mnohé veci načala, ale nedokončila. ... Staré štruktúry pretrvávajú a staré myslenie s nimi.“

František Braxátor, předseda zahraničního Klubu křesťanských demokratů, se také, stejně jako další členové a sympatizanti klubu (například Jozef Šramek, Imrich Kružliak, Róbert Aigner), s nasazením zapojili do předvolební kampaně KDH.²⁰¹ V jejím rámci objížděli celé Slovensko, účastnili se veřejných shromáždění, setkávali se se zástupci místních samospráv a organizací, v rámci svých projevů a během diskusí měli možnost seznamovat veřejnost se svými náhledy na slovenskou budoucnost, přičemž v otázkách slovenské suverenity a státnosti se vyjadřovali daleko radikálněji než domácí oficiální řečníci a kandidáti KDH. („Tí z exilu vravia naplno o samostatnom štáte, kým špičky KDH hovoria o federálnej ústave. Dialóg hluchých a slepých.“)²⁰² Finále kampaně na stadionu na Tehelnom poli se účastnil také nový předseda SKS Marián Šťastný.

Ústředí slovenských katolických studentů – Ústředí slovenské křesťanské inteligence

Osobou jeho dlouholetého předsedy Jána Gunčagy bylo se vznikajícím klubem slovenských křesťanských demokratů v zahraničí propojeno Ústředí slovenské katolické (křesťanské) inteligence. Navazovalo na Ústředí slovenských katolických studentů (ÚSKŠ), které bylo po první světové válce za účasti Andreje Hlinky a Karla Sidora vzniklo a působilo na Slovensku a podílelo se také na založení mezinárodní organizace katolických intelektuálů Pax Romana. Do konce druhé světové války ÚSKŠ fungovalo jako středisko „národně uvědomělé křesťanské mládeže“ (jeho aktivním členem a

¹⁹⁹ „Propaganda bývalého režimu o “zradnej emigrácii” nezanechala hlboké stopy. ... Emigračné vlny 1948 a 1968 sa tešia vážnosti, kde tu spojenej s nádychom závisťi.“

²⁰⁰ „často počuť heslo o “výpredaji vlasti”“

²⁰¹ „Dr.Braxátor a dr.Šramek boli rekordmani čo sa týka počtu absolvovaných meetingov.“

Zástož... str. 42. Správy o činnosti klubu, 3.9.1990

²⁰² HYKISCH, Anton. *Ako chutí politika: spomienky a záznamy z rokov 1990-1992.* . Bratislava: Vydavateľstvo Pozsony/Pressburg/Bratislava, 2004. str. 96.

funkcionářem byl i František Braxátor). po válce ale bylo ÚSKŠ v Československu zakázáno a jeho členové, kteří v tomto období emigrovali, jej jako Ústředí slovenských katolických studentů v zahraničí (ÚSKŠvZ) obnovili v Římě (a později přejmenovali na Ústředí slovenských katolických intelektuálů). Pro rostoucí věk a klesající počet členů však jeho činnost postupně upadala. Rozproudila se zase až po roce 1968, kdy do exilu přibýly nové osobnosti, jako právě Ján Gunčaga (na dlouhé roky se stal jeho předsedou),²⁰³ které organizaci převzali (přenesli její působení z Říma do Švýcarska). Zatímco dříve ve vedení převládali kněží, nové se skládalo převážně z laických věřících. Mezi jejich největší úspěchy patřilo zabezpečení pokračujícího členství ÚSKI v organizaci Pax Romana, užívající status pozorovatele u OSN. Na jejích shromážděních po celém světě získávala ÚSKI pro exilovou činnost cenné kontakty, díky ní se například podařilo předat memorandum o náboženské situaci na Slovensku komisi UNESCO.

Po listopadu 1989 se ÚSKI vrátilo na domácí půdu (30.června 1990 se uskutečnilo ustavující shromáždění v Bratislavě) - pod názvem Ústředí slovenské křesťanské inteligence a opět v čele s Jánem Gunčagou²⁰⁴ se stejně jako v exilu i na Slovensku se věnovalo (a stále věnuje) především pořádání přednášek a seminářů, týkajících se vztahu vědy a víry a úloze křesťana ve světě, v sekularizované společnosti, v politice a podobně, za účelem „formování aktivních křesťanů“ (do roku 1996 pořádalo také politické semináře přímo pro vedoucí představitele slovenských politických stran).²⁰⁵

Svobodné volby a další události roku 1990

Ačkoli předvolební průzkumy preferencí dávaly KDĽ naději na zisk téměř 40% hlasů a vítězství, v červnových volbách roku 1990 (do SNR) nakonec (po doplnění kandidátek VPN o známé a populární tváře bývalých vysoce postavených komunistů)

²⁰³ V roce 1968 se angažoval v československém hnutí Dílo koncilové obnovy (DKO), poté emigroval do Švýcarska, kde mj. působil v ústřední komisi Katolické misie pro Slováky a Čechy ve Švýcarsku, později také jako předseda pastorační rady slovenské katolické misie v Basileji. Od roku 1981 předsedal náboženské komisi SKS. NEUWIRTH, Anton. *MUDr. Ján Gunčaga – Laudatio*. Dostupné: http://www.uski.sk/frm_2009/cmm/guncaga.htm

²⁰⁴ Předsedou ÚSKI na Slovensku až do roku 1998; z bývalého exilového ÚSKI vznikla zahraniční pobočka

²⁰⁵ V roce 1990 téma *Národné povedomie a religiozita v súčasnosti – nádej či ilúzia*, 1993 *Zásady spravodlivosti, solidarity a subsidiarity v politike*, 1994 *Integrácia síl v politike*, 1995 *Tolerancia v politike*, 1996 *Morálka a ideál v politike...*

GUNČAGA, Ján. *Nekonvenčná politika a slovenská identita*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 1998.

skončila se zhruba 19% druhá (VPN zvítězila s asi 30%).²⁰⁶ Výsledky voleb byly zklamáním pro domácí představitele KDH, a „nevyzneli velmi priaznivo“ ani slovenským křesťanským demokratům ze zahraničí.²⁰⁷ Ti viděli příčiny tohoto „neúspěchu“ krom jiného v dosud nízké úrovni politického vědomí slovenského obyvatelstva, způsobené desítkami let trvání komunistického autoritativního režimu, a také v poměrné výhodě VPN, která dokázala využít populární osobnosti a také média („ktoré ovláda“). Chyby na straně KDH podle nich spočívaly hlavně v pro občany ne příliš jasném postoji ke slovenské státní samostatnosti (někteří jeho potenciální voliči se z tohoto důvodu již tehdy přiklonili k volbě obnovené Slovenské národní strany, která jediná měla úplné osamostatnění Slovenska v programu)²⁰⁸ a (nebo) v nadměrném zdůrazňování náboženského aspektu (a zároveň přílišném spoléhání na podporu církve a kněžích).²⁰⁹ A „aj tri mesiace po voľbách ... je stratégia KDH málo jasná,“ zvoleným zástupcům KDH, jak se ze zahraničí jevílo, chyběly politické zkušenosti a obratnost, což se projevilo i v povolebním vyjednávání a při sestavování vlád.²¹⁰ V důsledku toho, podle názoru zahraničního klubu, zůstal politický vliv KDH relativně malý.

Svou budoucí úlohu po volbách členové zahraničního křesťansko-demokratického klubu viděli v pokračující podpoře programu KDH a zároveň v kritické reflexi postupu a parlamentní práce jeho představitelů. Zaměřit se podle předsedy klubu Braxátora měli především na vypracování ústavy, která by garantovala „suverenitu národných republik“ a rozšířila a posílila kompetence národních parlamentů i v ekonomických a zahraničně-politických otázkách. Dále, ve spolupráci s orgány domácí KDH, plánoval přispívat k popularizaci slovenského jména v zahraničí, podporovat kontakty slovenské křesťansko-demokratické mládeže s ostatními křesťansko-demokratickými mládežnickými organizacemi v Evropě, přispívat do slovenských křesťansko-demokratických tiskovin a vedle toho také deklaroval, že zahraniční „Klub sa nebude vyhýbať dialógu so Slovenskou národnou stranou, lebo vidí v nej dôležitý faktor politického diania na Slovensku.“²¹¹

²⁰⁶ Data z portálu Statistického úřadu Slovenské republiky. Dostupné:

<http://portal.statistics.sk/webdata/slov/volby/volby90/php90.htm>

²⁰⁷ Zástoj... str. 43. Správy o činnosti klubu, 3.9.1990

²⁰⁸ KOVÁČ, Dušan. Slovenská politika a slovenská spoločnosť v procese transformácie z reálno-socialistickej federácie na dva samostatné štáty. In: *Česko-slovenská historická ročenka*, 2003. str. 36.

²⁰⁹ Dále vyčítali například ochotu ustupovat nepřiměřeným požadavkům maďarské menšiny a technické nedostatky předvolební agitace.

²¹⁰ „Je otázne, či bolo správne vyslať do federálnej vlády i zástupcu KDH. Na nátlak prezidenta Havla...“

²¹¹ Zástoj... str. 45. Správy o činnosti klubu, 3.9.1990

Dále je zde uvedena výzva k náboru nových členů. „Čím nás bude viacej, tím aj naša práca a úsilie bude efektívnejšie.“ (Členský příspěvek byl stanoven na 50DM za rok)

Kritika vnitřních poměrů na Slovensku, stejně jako kritika působení KDH (zvláště jeho přístupu k otázkám státoprávního postavení Slovenska: „V kontexte slovenských politických stran vládnej koalície sa národná otázka stala bezprizornou.“)²¹² však ve „slovenském zahraničí“ postupně stále rostla. Od KDH se totiž ze všech nejvíce čekala politická akce, která by vedla k dosažení slovenské státní suverenity (samostatnosti). Nesoulad mezi představami (nejen) zahraničních křesťanských demokratů a kroky domácího vedení KDH se otevřeně projevil na listopadovém košickém sněmu KDH, kde mezi jinými také František Braxátor kritizoval nedostatečné profilování KDH v otázkách slovenského národa a slovenské státnosti, dále to, že přenechala iniciativu v tomto směru premiéru Mečiarovi (který se teď prezentuje jako jediný zastánce národních práv) a také setrvávání v pražské federální vládě, která působí proti programu KDH („robí všetko, aby Slovensko nevstúpilo do Európy ako samostatná jednotka“).

Košický sněm, který upravil stanovy KDH, tajným hlasováním zvolil své vedení (v Nitře volba aklamací) a přijal pro toto nové vedení (opět v čele s Jánem Čarnogurským) závazné usnesení²¹³ Podle mínění slovenských křesťanských demokratů v zahraničí však ani košický sněm, který trochu zkonsolidoval situaci KDH, neodvrátil jeho krizi. Přetrvávající slabost KDH podle nich spočívala v tom, že většina jeho vedení vyšla z náboženského disentu, nemá politické zkušenosti a hlavně „má vnútorné zábrany oproti zaužívaným metódam politického boja.“ Projevovaly se tak rozdílné názory slovenských křesťanských demokratů doma a v zahraničí na křesťansko-demokratickou politiku jako takovou. Zatímco na západě žijící Slováci si KDH většinou představovali ideálně jako křesťanskou (lidovou) stranu moderního evropského střihu, oslovující co největší část společnosti (voličů),²¹⁴ domácí jej pojímali jako hnutí stojící především na konzervativních národně-katolických (křesťanských) základech (pro které, podle Čarnogurského, představuje liberalismus stejné nebezpečí jako komunismus).²¹⁵

²¹² HYKISCH, Anton. *Ako chutí politika: spomienky a záznamy z rokov 1990-1992*. . Bratislava: Vydavateľstvo Pozsony/Pressburg/Bratislava, 2004. str. 146.

²¹³ zavazujúci bylo např. trvat na přijetí „suverénní“ ústavy Slovenské republiky, vlastní emisní bance, celním a daňovém systému... a ukládající mu, aby „diferencovane pristupovalo k členskej základni a k vedúcim funkcionárom potenciálnych politických spojencov“ – tzn. hledalo cesty k nové koalici; jedním z redaktorů usnesení byl Braxátor

²¹⁴ catch-all; KOPEČEK, Lubomír. *Politické strany na Slovensku 1989-2006*. Brno: Centrum pro studium demokracie, 2007. str. 51, 304.

²¹⁵ ČARNOGURSKÝ, Ján. Socializmus už padol, na rade je liberalizmus. In: *Videné od Dunaja*. Bratislava: Kalligram, 1997. str. 145-146.

Slovenské KDĽ pod Čarnogurského vedením bylo stále pro určitou formu česko-slovenského státu, za prvotní považovalo suverenitu národních republik a od ní měla být odvozena suverenita společného státu; prosazovalo přijetí ústav obou republik, přičemž smlouva mezi republikami měla tvořit základ federální ústavy. V otázce státoprávního uspořádání se KDĽ vlastně snažilo sladit dva procesy 1. uplatnění práva slovenského národa na sebeurčení (prozatím v česko-slovenském státě) a 2. proces evropské integrace, do kterého by se Slováci zapojili jako subjekt²¹⁶ – tedy měli by svou vlastní „stoličku“ v domě a „hvězdičku“ na vlajce.²¹⁷ (Se svým programem při jednáních o budoucí podobě státu naráželo na obou stranách - na jedné straně na radikální přístup český: buď federace zhruba ve stávající podobě, nebo rozchod, a na druhé straně na radikální přístup slovenský: samostatnost za každou cenu.) Protože tímto programem KDĽ dlouhodobě neplnilo úlohu zastávce a obránce slovenských práv (samostatného Slovenska) podle představ a očekávání svých dosavadních přívrženců, velká jejich část (včetně zahraničních) postupně namířila své sympatie směrem ke Slovenské národní straně (SNS; nebo Vladimíru Mečiarovi).

František Braxátor pro potřeby zahraničního klubu slovenských křesťanských demokratů ke konci roku 1990 vypracoval zprávu o politické situaci na Slovensku.²¹⁸ Nedostatek politických zkušeností a neschopnost politického myšlení, stejně jako „přepjatou emocionalitu“ v ní nepřičítá pouze KDĽ ale celé slovenské politice, poznamenané navíc labilitou vládní koalice. (Podzimní řešení koaličního sporu mezi premiérem Mečiarom a ministrem vnitra Andrášem za KDĽ, stejně jako dohady okolo jazykového²¹⁹ a kompetenčního zákona,²²⁰ ho neuspokojovaly.) Byl si vědom prohlubujícího se rozkolu uvnitř VPN a pozoroval měnící se poměr sil na slovenské politické scéně. SNS sice vyčítal absenci komplexního politického programu (vše hrála jen na otázku státní formy Slovenska), přesto ji považoval za potenciálně nejsilnější politickou sílu na Slovensku, se kterou by KDĽ případně mohla jít do koalice. Se Zelenými počítal v tom případě jako s konstruktivní opozicí, od zástupců maďarské

²¹⁶ Usnesení Předsednictva KDĽ, 25.1.1991.

²¹⁷ ČARNOGURSKÝ, Ján. O národnej línii. *Slovenský denník*. 12. oktobra 1990. (ČARNOGURSKÝ, Ján. *Videné od Dunaja*. Bratislava: Kalligram, 1997. str. 224.)

²¹⁸ Zástoj... str. 53-56. Správa o situácii na Slovensku, [prosinec 1990]

²¹⁹ „...matičný, ani schválený koaličný zákon za veľa nestoja a prakticky situáciu na južnom slovenskom pohraničí neriešia. ... chýba dostatok národného uvedomenia, systematická výchova k nemu a osobné sebavedomie. ... Zákonom sa tieto veci riešiť nedajú.“

²²⁰ „žalostnú úlohu ... hrá SNR. ... jej neskúsení poslanci si neuvedomujú, že vláda, čiže exekutíva, nemá o týchto veciach čo rozhodovať, ale že je to v kompetencii legislatívy, teda ich samotných...“

menšiny, do uzavření slovensko-maďarské dohody o postavení menšin, konstruktivní přístup nečekal.

Pokud jde o přípravy ústavy Slovenské republiky a Braxátorův podíl na nich, po svém návratu ze Slovenska informoval své zahraniční kolegy v tom smyslu, že ačkoli byl za SKS nominován do expertní komise pro vypracování návrhu slovenské ústavy (zřízené slovenskou vládou a předsednictvem SNR), zásahem VPN (Miroslava Kusého) byla jeho nominace „suspendovaná“.²²¹ Litoval, že ačkoli mu předseda komise Plank umožnil neoficiálně se nadále jednání zúčastňovat, z finančních důvodů tuto možnost nebude moci využít.²²²

Postupný rozkol mezi zahraničním klubem a (uvnitř) KDH

V Bad Godesbergu se opět po roce konal seminář s účastí slovenských křesťanských demokratů v zahraničí na téma „Stát a církve v nových demokraciích střední Evropy“. Vedle semináře se sešlo a jednalo i řádné shromáždění jejich Klubu. V reakci na **dubnovou rekonstrukci slovenské vlády**²²³ adresoval Klub slovenských křesťanských demokratů v zahraničí vedení KDH v Bratislavě své „poznámky“ k současné slovenské vnitropolitické situaci a jejímu dalšímu vývoji a formuloval své, s ním spojené, obavy, týkající se především jasně nedefinované pozice KDH za těchto okolností.²²⁴ Zahraničnímu křesťansko-demokratickému hnutí se nezdálo příliš šťastné rozhodnutí vedení KDH pokračovat v koalici a převzít zodpovědnost za vedení vlády, které KDH zdůvodňovalo nutností „národní záchrany“.²²⁵ Zahraniční klub připomenul, že původní koalice se rozpadla vinou VPN, přičemž KDH zůstala spojencem té části VPN, se kterou měla programově méně společného, takže jejich koalice byla ještě slabší a labilnější než předtím. Domníval se, že pokud by skutečně mělo jít o „vládu národní záchrany“, KDH by se měla poohlédnout po širší koalici a „zaplatit“ za ňu požadovanou cenu“ – nabídnout svůj koncept sociálně zaměřené transformace ekonomiky (tím by vyšlo vstříc stranám a skupinám, které v radikální reformě vidí sociální hrozbu) a

²²¹ „Neviem či kvôli mojej osobe, alebo pre SKS, ale zdá sa mi, že z oboch príčin.“

Zástož str. 57. Dopis Františka Braxátora Augustínu Viscovi, 18.2.1991

²²² „Bolo by veľmi užitočné, keby sme boli na týchto rokovaníach zastúpený, ale žiaľ, nemá to kto financovať.“

²²³ 23. dubna 1991, po rozdělení VPN, na postu předsedy slovenské vlády vystřídal Vladimíra Mečiara předseda KDH Ján Čarnogurský, vyměnila se i velká část ministrů. KDH tak sice najednou mělo nejpočetnější poslanecký klub v SNR, ve vládě však bylo v menšině.

²²⁴ Zástož... str. 64-66. Poznámky k vnitropolitické situaci na Slovensku, 29.4.1991

²²⁵ „Konštatoval som veľkú mieru rozpakov, nerozhodnosti a obáv, či KDH správne postupovalo.“ Zástož... str. 68-69. Informačná správa predsedu, 17.5.1991

v otázce státoprávní předložit koncept „státní – mezistátní smlouvy“ (vypověditelné, časově omezené vstupem jedné z obou republik do Evropského společenství – což by mohlo konvenovat skupinám, prosazujícím Deklaraci slovenské svrchovanosti). „Nazdávame sa, že politickými ústupkami by sme mohli dosiahnuť manifestačné schválenie Slovenskej ústavy Slovenskou národnou radou, a to v čase čo najkratšom, a tak bodovať potrebný politický úspech.“ Obavy klubu zahraničních křesťanských demokratů se týkaly toho, že současné převzetí zodpovědnosti za vedení vlády by mohlo KDH stát mnoho voličských hlasů v příštích parlamentních volbách. Na jedné straně rostoucí sociální nespokojenost a na straně druhé neuspokojené národní cítění „nahrávají silám ľavice a pravice a môžu náš kresťanský stred celkom rozleptať.“²²⁶ („Náš koaličný partner, zbytkové VPN, nám na popularite a na prestíži nepridá“.) Dokument uzavírá prohlášení, že „Zahraníční Slováci sú svojim politickým zameraním alebo aspoň v podvedomí prívržencami kresťanského–demokratického smeru. Od novembra sa už veľká časť z nich odklonila od KDH a podporuje radikálne, národne orientované strany a skupiny. To je smutná skutočnosť a nám je ťažko jej čeliť. ... Ak máme mať v tejto našej Slovenskej republike vedúcu úlohu, a primeranú zodpovednosť, potom musíme svoje ciele jasne formulovať, na stratégiu a taktiku sa ujednotiť a použiť všetky dostupné, morálnym kódexom kresťana povolené prostriedky na ich realizovanie.“²²⁷

Rozpor mezi představami slovenských křesťanských demokratů (nejen) v zahraničí a uplatňovaným politickým programem KDH se ale přesto dále prohluboval. A jak se ukázalo ani samotná domácí KDH nebyla úplně jednotná. Na sněmu KDH v Žilině v listopadu 1991 se projednával návrh, aby hnutí, v případě že by česká strana nebyla ochotna dohodnout se na státní smlouvě, šlo do voleb s vizí volnějšího spojení. Pokud by se nepodařilo dohodnout ani to, přicházelo by v úvahu referendum. Přímý účastník sněmu, bývalý redaktor Svobodné Evropy, Jozef Šramek tehdejší rozdílnost názorů na státoprávní uspořádání Slovenska uvnitř KDH neviděl nijak dramaticky, zredukoval ji jen na otázky „Ako?“ a „Kedy?“ - Sněm se podle něho nakonec shodnul na závěru, že vnitřní (ekonomická) i vnější situace vyžaduje určitou dávku sebeovládání

²²⁶ V této souvislosti poukazují na současný trend v západní Evropě, kde, po oslabení Sovětského svazu, bylo patrné posilování levice.

²²⁷ Z Informační zprávy předsedy, kterou Braxátor rozeslal členům a sympatizantům klubu KDH v zahraničí 17.května (Zástoj... str. 68-69.) vyplývá, že se od 24.4. do 14.5.1992 nacházel na Slovensku, aby přímo na místě zjistil okolnosti vládní krize a postoje jednotlivých stran a skupin, zvláště KDH, k ní. Poznámky zahraničního klubu určené vedení KDH tedy pravděpodobně vypracoval on sám během svého pobytu na Slovensku a rovnou je také vedení slovenské KDH předložil.

a trpělivosti. Přesto existence vůči vedení KDH opoziční „radikálně-národně“ zaměřené skupiny v čele s Jánem Klepáčem již byla zřejmá.²²⁸ (Tou dobou se Šramek také ještě domníval, že „KDH nateraz nemá alternativu. Aj keď urobilo chyby a premrhalo nejednu príležitosť, zostáva najlepšou možnou silou pre kresťanov i národ ako taký.“²²⁹ V březnu 1992 se tato část křesťansko-demokratického hnutí soustředěná okolo Klepáče od KDH odtrhla (včetně Šramka)²³⁰ a ve Zvolenu založila Slovenské křesťansko-demokratické hnutí (SKDH).²³¹

K definitivnímu rozchodu zahraničního klubu křesťanských demokratů s KDH došlo po té, co jejich vzájemné neshody v politických otázkách dospěly například až k dohadům, o to, jestli členové Křesťansko-demokratického klubu v zahraničí vlastně vůbec jsou oficiálními členy KDH, nebo v jakém vztahu ke KDH a Radě KDH jsou a jaké vzájemné povinnosti a práva k sobě navzájem mají. Formálně se tak stalo v dubnu 1992 v průběhu každoročně, ve spolupráci Karl Arnold Stiftung, pořádaného politického semináře v Bad Godesbergu.²³² Seminář se tentokrát zabýval tématem „Evropské společenství a nové demokracie střední Evropy,“ a vedle asi dvaceti Slováků ze zahraničí se jej zúčastnila také asi dvacítko hostů ze Slovenska, včetně Jána Klepáče, předsedy nově založeného SKDH a jeho místopředsedy, kteří se tu zastavili po návštěvě Bruselu, kde si prohlédli a seznámili se s činností institucí Evropského společenství (jejich účast na semináři sponzorovali účastníci ze zahraničí). V rámci semináře vystoupil mezi jinými i předseda zahraničně-politického výboru Bundestagu Hans Stercken se svým příspěvkem „Europäische Integrationsprozesse versus Segregation und Selbstbestimmungsrecht“. V následující diskusi padla i otázka, jak by Spolková republika Německo reagovala na případné vyhlášení slovenské samostatnosti (jaké vyhlídky by Slovensko mělo na německé uznání). Stercken odpověděl v tom smyslu, že pokud by Slovensko splnilo všechny podmínky, které kladlo Evropské společenství

²²⁸ Ján Klepáč, představitel Hnutí křesťanských rodín, již na ustavujícím sjezdu KDH v Nitře začátkem roku 1990 navrhol prosazovať konfederáciu usporiadání ČSFR. Na sněmu v Žiline kandidoval proti Jánu Čarnogurskému na miesto předsedy;

Další důkaz o opoziční platformě uvnitř KDH poskytl poslanec Anton Hykisch, když v předvečer sněmu, 8. listopadu 1991, v rozporu s usneseními orgánů strany podal v SNR návrh na přijetí Deklarace o svrchovanosti slovenského národa. (Dosud se o to usilovali poslanci SNS a HZDS.)

²²⁹ ŠRAMEK, Jozef. Nové perspektívy KDH: Za mezinárodnú subjektivitu. *Horizont 91*, december, str. 3.

²³⁰ Jozef Mikloško napsal, že po rozdělení KDH, kdy se Šramek připojil ke Klepáčovu SKDH, jej Šramek ujistil, „že bude nad oboma křídly, bude ich zjednocovať.“ (Jozef Šramek zemřel v červnu 1992); viz blog Jozefa Mikloška dostupný: <http://jozefmiklosko.blog.sme.sk/c/194833/Jozef-Sramek-Salezius-Selinger-Ladislav-Pudis-a-Jozef-Heriban.html>

²³¹ Při této příležitosti byl založen klub SKDH v Americe, na ustavující sněm KDH zaslala pozdravný telegram, ve kterém vyjádřil SKDH podporu. *Horizont 92*, č. 5, str. 8.

²³² Zástoj... str. 86. zpráva tiskového referenta Klubu slovenských křesťanských demokratů v zahraničí o konání semináře, květen 1992

v případě Chorvatska, Slovinska a jiných států Jugoslávie, neviděl by v jeho uznání překážky. Podstatné by bylo, aby se tak stalo demokratickou cestou.

Schůzi Klubu slovenských křesťanských demokratů v zahraničí, která se konala na okraj tohoto semináře, stejně jako i další působení a vývoj klubu, zásadním způsobem poznamenala nepřítomnost předsedy klubu Františka Braxátora, který zemřel o vánocích roku 1991. (Jeho smrtí klub ztratil nejen svého předsedu, ale především hlavního organizátora a „duši“ své činnosti. Na jeho předešlé politické a kulturní aktivity v rámci klubu nikdo v plné míře nenavázal a i když klub sice nezanikl, jeho činnost se v následujícím období výrazně utlumila.) Schůze nebyly přítomni ani další ze členů vedení - místopředseda klubu Ján Gunčaga, který na funkci i členství v klubu rezignoval, a ze zdravotních důvodů ani tajemník Vladimír Perichta. S takto oslabeným vedením²³³ měl klub před sebou hlavní úkol - zhodnotit situaci v křesťansko-demokratickém hnutí na Slovensku po rozštěpení KDH, o které je informoval Ján Klepáč, a zaujmout postoj klubu k nově založené SKDH. Po relativně dlouhé diskusi se přítomní nakonec usnesli na tom, že nové hnutí SKDH budou (na úkor KDH) podporovat - mluvčím, který měl klub u SKDH zastupovat a dohodnout další náležitosti vzájemného vztahu a spolupráce, zvolili Pavla Arnolda (výkonného místopředsedu SKS) a jednohlasně byl potom odsouhlasen návrh, aby se z pokladny Klubu slovenských křesťanských demokratů v zahraničí uvolnila částka jeden tisíc marek na volební fond SKDH. (Současně mezi sebou účastníci vybrali další sumu, kterou Ján Klepáčovi osobně předali.)²³⁴

Volby 1992 a dělení Československa očima zahraničních Slováků

Volby roku 1992 se konaly v situaci, kdy na Slovensku rostla nespokojenost obyvatelstva, které pociťovalo negativní důsledky hospodářských reforem (a vinilo z nich vládní koalici, především KDH), a spolu s ní sílil politický radikalismus v otázce státoprávního uspořádání – Vladimír Mečiar byl na vrcholu popularity. Jeho Hnutí za demokratické Slovensko (HZDS) s velkým náskokem (zisk 37%) volby vyhrálo, KDH obsadilo třetí místo s 8,89% za Stranou demokratické levice (SDL), čtvrtá skončila s necelými 8% SNS. Kromě stran maďarské koalice se do SNR již žádné jiné seskupení,

²³³ Přítomen pouze pokladník Wiliam Petrej a tiskový referent Róbert Aigner, z aktivních členů dále např. Anton Hrabovec

²³⁴ Zástoj... str. 88. Zápis ze schůze členů Klubu slovenských křesťanských demokratů v zahraničí, 5.5.1992

tedy ani SKDH (se 3%)²³⁵ nedostalo.²³⁶ Ačkoli se strany, které zvítězily ve volbách na Slovensku (HZDS) a v Česku (ODS) jeví jako programově „nekompatibilní“ (ať už šlo o jejich vizi dalších ekonomických reforem nebo právě uspořádání česko-slovenského státu) a jejich předsedové (kteří se posadili do čel vlád obou národních republik) jako osobnosti naprosto rozdílné, které se na čemkoli dohodnou jen stěží, Vladimír Mečiar a Václav Klaus se nakonec poměrně překvapivě a rychle dohodnout dokázali („na tom, že se nedohodnou“) a začali pracovat na rozdělení dosavadní česko-slovenské federace.²³⁷ Červencový návrh KDH na uskutečnění referenda ve Federálním shromáždění neprošel, zato hlasy HZDS, SNS a SDL byla v SNR přijata Deklarace o svrchovanosti Slovenské republiky a 1. září 1992 také Ústava Slovenské republiky. (Na konec Federální shromáždění 25. prosince schválilo ústavní zákon o zániku České a Slovenské federativní republiky.)^{238, 239}

Slováci v zahraničí pozorovali tyto kroky povětšinou s uspokojením, Vladimír Mečiar se alespoň na čas stal jejich „hrdinou“. Jak se měnil náhled na jeho osobu od roku 1990 (často na úkor nebo ve srovnání s osobou Jána Čarnogurského) ilustrují následující výpovědi:

V souvislosti s koaličním sporem mezi premiérem Mečiar a ministrem vlády za KDH František Braxátor v roce 1990 napsal: „Nijaký skúsený a mysliaci politik na Západe by takto (jako Mečiar – pozn. S.K.) vec neriešil.“²⁴⁰

Ve vzájemné korespondenci s ním Augustín Visco uvedl: „Prijemne ma prekvapil pán Mečiar, keď v jednom interview tak rázne skritizoval českú vládu

²³⁵ V následujícím období SKDH plně podporovalo politiku HZDS; na sněmu v říjnu 1992 se přejmenovalo na Křesťansko-sociální unii Slovenska (KSÚ).

²³⁶ http://portal.statistics.sk/webdata/_slov/volby/volby92/php92.htm

²³⁷ Aniž by to jejich strany měly v předvolebním programu (HZDS rozdělení federace uváděla jako poslední, krajní možnost.) Z toho lze vyvozovat, že rozdělení federace si občané, kteří je volili, ve skutečnosti zřejmě nepřáli. Jediná strana, která rozbití federace a vznik samostatných národních států ve svém programu měla – SNS, získala 8% hlasů.

KOVÁČ, Dušan. Slovenská politika a slovenská spoločnosť v procese transformácie z reálno-socialistickej federácie na dva samostatné štáty. In: *Česko-slovenská historická ročenka*, 2003. str. 36.

²³⁸ Ústavní zákon 542/1992 Sb. ze dne 25. listopadu 1992 o zániku České a Slovenské Federativní Republiky. Dostupný: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1992/sb110-92.pdf>

²³⁹ Tento ústavní zákon byl přijat především hlasy poslanců za ODS-KDS (všech 83 přítomných), HZDS (všech 56 přítomných), SNS (všech 15), KDU-ČSL (všech 13), pro návrh dále hlasovali 3 poslanci SDSS a 2 poslanci SDL; klub KDH - 7 poslanců proti, 5 se hlasování zdrželo (2 přítomní nehlasovali)

REPKA, Vladimír. Matica Slovenská v predvečer štátnej nezávislosti SR. In: *Slovenský politický exil v zápase za samostatné Slovensko: materiály z vedeckej konferencie konané v Bratislave 5.-6. júna 1995*. Redigoval Vladimír Repka. Bratislava: Dom zahraničných Slovákov, 1996. str. 317.

²⁴⁰ Zástoj... str. 55. Správa o situácii na Slovensku, [prosinec 1990]

garnitúru, že v tej chvíli museli rinčať z toho okná na Hradčanoch. Škoda, že pán Mečiar nepatrí do KDĽ, alebo Slovenskej národnej strany. Pozorujem v ňom jediný vodcovský temperament, ktorý by bol schopný dopomôcť Slovensku oslobodiť sa z českého koloniálneho panstva.²⁴¹

Braxátor mu odpovedal: „Situácia žiaľ nie je veľmi ružová. Pán Čarnogurský by potreboval Mečiarovu pribojnosť a pán Mečiar Čarnogurského svedomitosť.“²⁴²

Dlouholetý Braxátorův spolupracovník, publicista a básník, redaktor Horizontu a všestranně aktivní „profesionální exulant“ Imrich Kružliak²⁴³ v roce 1991 ještě napsal: „... sklamaní so súčasnou vládnuou koalíciou, ktorá nemá zrozumiteľný národný program a ani jasnú politickú koncepciu. Tu neraz vyvoláva sklamanie aj slovenský premiér Mečiar, lebo sólový tanec v politike sa natrvalo nevyplatí. Všetky jeho rokovania boli stavané na riešenie jednotlivých problémov, nie na globálnej národnej koncepcii. Kde však niet politickej stratégie, tam sa politika flekuje a to je riskantná vec.“²⁴⁴ (O Jánú Čarnogurském se v prosinci 1991 zmínil jako o muži „s filozofickým rozhľadom, intelektuálnou úrovňou a nacionálnym politickým realizmom, aj keď ho nevie vždy presne a takticky formulovať.“ „Čo sa týka národnej otázky, treba vážne pripomenúť, že stráca čas. A to sa nedá ničím nahradiť.“)²⁴⁵

S rostoucím zklamáním z politiky KDĽ ale rostla shovívavost k Mečiarovým nedokonalostem a posléze i obdiv vůči jeho osobě. Po volbách roku 1992 už Kružliak líčil jeho postup takto: „Dynamický nástup Mečiarovej politiky za pár týždňov od júnových volieb ukázal, čoho je schopná politická strana, keď má jasnú stratégiu a konkrétny politický cieľ. Hodnotenie tejto politiky nie je podmienené straníckou príslušnosťou, ale chápaním ideí.“ Jeho vystoupení na půdě Matice slovenské pak hodnotil jako „... politický prejav, aký aj talentovaný politik povie len v osvietenej chvíli života.“²⁴⁶ „On sa stal symbolom dovŕšenia slovenského politického vývoja od

²⁴¹ Zástoj... str. 63. Dopis Augustína Visca Františku Braxátorovi, 18.3.1991

²⁴² Zástoj... str. 70. Dopis Františka Braxátora Augustínu Viscovi 18.5.1991

²⁴³ Publicista, básník a esejista, prekladateľ; mj. za slovenského štátu dočasne šéfom tiskového úradu (pro politické názory uvoľnen), účastník SNP, po „aprílové“ dohode vedouci predvolební kampaně Demokratické strany, obviněn a rok vyšetřován z protistátního spiknutí; emigroval v roce 1949, od začátku vysílání interní redaktor Rádia Svobodná Evropa v Mnichově, po založení SKS jeho dlouholetý činovník (výkonný místopředseda), s Františkem Braxátorem zakládal a více než dvacet let vedl slovenský exilový časopis Horizont, dále publikoval v časopisech Most, Rozhľady apod., předseda Spolku slovenských spisovatelů a umělců v zahraničí (a navazujících organizací); po roce 1989 se vrátil na Slovensko, působil jako poradce prezidenta Slovenské republiky Michala Kováče

²⁴⁴ KRUŽLIAK, Imrich. *V čakárni dejín*. Bratislava: Slovak Academic Press, 1999. str. 358.

²⁴⁵ KRUŽLIAK, Imrich. Politický filozof nebo národní realista? *Horizont 91*, december, str. 3.

²⁴⁶ KRUŽLIAK, Imrich. *V čakárni dejín*. Bratislava: Slovak Academic Press, 1999. str. 387, 391.

Štúra až po dnešok.²⁴⁷ a „Tam kde je dnes Mečiar, mohol byť Čarnogurský. ... Tu by si Mečiarovi odporcovia mali uvedomiť, že populizmus je istým spôsobom talent politika, ktorý nie je každému daný. Ide o to, aby populistický politik nezneužíval tento talent a nehovoril masám, to čo chcú počuť, ale držal sa reality a pravdy.“²⁴⁸

Nutno dodat, že tato vyjádření a hodnocení se nijak výrazně neodklánějí od průměru například na stránkách původně exilového Horizontu (v letech 1990 až 1992 vycházel na Slovensku), některých článků v Literárním týdeníku a v korespondenci (bývalých) slovenských exulantů secesionistického zaměření.

Vznik Slovenské republiky – naplnění cíle činnosti klubu

Vznik samostatného slovenského státu – Slovenské republiky - Klub slovenských křesťanských demokratů v zahraničí samozřejmě přivítal jako dosažení cíle, ke kterému už od počátku směřoval. Naplnil se tak vlastně základní smysl jeho existence, která od tohoto momentu (lépe řečeno již od úmrtí Františka Braxátora) pozvolna směřovala ke svému konci.

Na následujícím semináři v Bad Godesbergu v dubnu 1993, tentokrát sociálně-politického zaměření, již byli hosté ze Slovenska „v přesile“ – účastnilo se dvacet pět vedoucích činitelů KSÚ (v čele s předsedou Klepáčem) a patnáct členů a přátel Klubu slovenských křesťanských demokratů v zahraničí.²⁴⁹ Náplň semináře tvořily referáty a diskuse týkající se například německého systému sociálního zabezpečení a sociální péče, sociální úlohy státu v tržním hospodářství, pro-rodinné politiky uplatňované v Německu a vůbec možnosti spolupracovat v oblasti sociální politiky s novými demokraciemi ve střední a východní Evropě. (Přednášejícími byli většinou představitelé CDU/CSU.) Na oplátku slovenští zástupci KSÚ informovali o hospodářské a sociální situaci na Slovensku, přiblížili problémy související s dělením česko-slovenského státu a hovořili také o cílech slovenské zahraniční politiky, mezi které vedle úzké spolupráce se všemi sousedními zeměmi řadili zahájení asociačního procesu se státy Evropského společenství. (Na to zástupce Karl Arnold Stiftung shrnul podmínky a výhody vstupu.) V souvislosti s plánovanými komunálními volbami na podzim následujícího roku požádali ještě slovenští politici, aby se příští seminář týkal právě záležitostí komunální politiky.

²⁴⁷ KRUŽLIAK, Imrich. Od Štúra k Mečiarovi. *Horizont* 92, december, str. 3.

²⁴⁸ KRUŽLIAK, Imrich. *V čakárni dejín*. Bratislava: Slovac Academic Press, 1999. str. 402-403.

²⁴⁹ Zástoj... str. 97. informace o průběhu semináře, květen 1993

Samotní členové Klubu slovenských křesťanských demokratů v zahraničí se opět v době trvání semináře sešli, aby řešili otázky budoucnosti a organizace Klubu, ale vzhledem k již zmíněnému nízkému počtu přítomných tato schůze nebyla oprávněna zvolit nové předsednictvo. Za těchto okolností se zúčastnění členové dohodli na „neprocedurálním řešení“. Klub měl do budoucna vést mluvčí a jeho zástupce, kterými byli zvoleni dosavadní tajemník Vladimír Perichta a Wiliam Petreje. Předseda KSÚ Klepáč pak souhlasil, že mluvčí klubu se automaticky stane členem Rady KSÚ.²⁵⁰

²⁵⁰ KSÚ neuspěla ani v dalších volbách, v parlamentních volbách roku 1994 obdržela jen 2% hlasů, před volbami 1998 se sloučila s SNS.

Závěr

Zatímco za první světové války byli zahraniční (američtí) Slováci bez pochyb na vyšší úrovni než většina Slováků doma a v rámci národního společenství působili jako přirozená autorita - Slováci doma jim důvěřovali a spoléhali na ně (výstupy činnosti zahraničních Slováků z první světové války se staly skutečnými základy pro budoucnost slovenského národa), v následujících obdobích se úroveň (kulturní, hospodářská, politická) slovenského národa podstatně zvýšila. Slovenský národ se postupně stal národně (sebe)vědomou společností, která již na žádnou pomocnou ruku (krajanů) zvenčí nečekala (ačkoli kredit obzvláště amerických Slováků zůstával vysoký).

A tak přestože v polistopadovém období zahraniční Slováci byli připraveni respektovat nově vznikající slovenské demokratické instituce, a údajně nechtěli do tohoto procesu zasahovat a zvenčí rozhodovat, osobovali si právo být vyslyšeni. V zájmu národního společenství chtěli mít možnost vyjádřit své názory, zkušenosti a doporučení (tím spíše že tehdejšími domácími politickými osobnostmi podle nich právě zkušenosti chyběly, stejně jako státnická velkorysost a smělost, se kterou by si dokázali představit Slovensko jinak než jen v napojení na Prahu) a pomoci slovenskému národu v rozhodující dějinné chvíli, na kterou tak dlouhou čekali. O jejich rady ale nikdo příliš nestál. Vracející se emigranti se touto odtažitostí cítili ukřivděni. „Vzťah Slovenska k svojim exulantom bol rozpačitý, ba až macošsky nevrly“²⁵¹

Důvodů, proč Slovensko své krajany po listopadu 1989 nepřijalo právě s otevřenou náručí, ale spíše s podezíráním a nedůvěrou, je jistě více, jeden z nich ale spočívá v úplně jiném významu přikládaném otázce česko-slovenského vztahu, která doma na Slovensku nebyla pojímána jako tak ožehavá a vyhrocená jako v zahraničí (byla „zakonzervovaná“ komunistickým režimem?). Zatímco domácí Slováci řešili hlavně „konec vlády jedné strany“, „svobodné volby“ a odchod sovětských vojsk, zahraniční Slováci při každé příležitosti nastolovali nutnost věnovat se „slovenské otázce“. Na druhou stranu slovenská politická emigrace, která od druhé světové války byla jako celek přirozeně zaměřená proti komunismu a komunistický režim pro ni také kromě jiného představoval překážku v uplatnění práva na sebeurčení slovenského

²⁵¹ Zástoj... str. 1

národa, po pádu komunismu očekávala okamžité „sebeurčení“, ke kterému se však Slováci doma dostatečně vehementně neměli.

Přesto slovenská samostatnost se během přibližně tří let stala skutečností. A v hodnocení Jána Gunčagy například na této jednoznačně pozitivní události měli i zahraniční Slováci svůj podíl. Ocenil také, že rozdělení federace proběhlo humánně, politicky legálně, na evropské posttotalitní poměry přímo vzorově. „Za zrod slovenskej samostatnosti treba ďakovať týmto skutočnostiam:

1. zániku sovietskej imperialistickej totality,
2. prechodnému veľmocenskému vákuu záujmu o Strednú Európu,
3. postojom a dlhodobým aktivitám zahraničných Slovákov,
4. neústupnému postoju českej strany voči požiadavke Slovákov vytvoriť Úniu rovnoprávných štátov,
5. HZDS, SNS a SDL na čele s Vladimírom Mečiarom.

Napriek všetkým prípadným „nezrovnalostiam“ zo strany občanov, Slováci môžu byť hrdí, že to vzalo takí koniec. Z dlhodobého hľadiska to nikdy nebudú ľutovať. Bol to krok dopredu.^{252, 253}

Se vznikem samostatného slovenského státu politická aktivita zahraničních Slováků výrazně polevila, činnost některých organizací a spolků postupně odumřela (případ zahraničního klubu slovenských křesťanských demokratů, exilového časopisu Horizont, SKS...), jiné se přeorientovaly spíše na kulturní a náboženský život slovenské krajanské komunity v zahraničí nebo na pěstování kulturně-společenských, ale také obchodních, turistických a jiných „slovensko-slovenských“ vztahů.

Pádem komunismu a vznikem Slovenské republiky došlo vlastně k dosažení politických cílů slovenské politické emigrace - měla „splněno“ (v některých případech až nad požadovanou míru). Pro další činnost již chyběla nejen motivace, ale nutno dodat, že často také fyzické a duševní síly - vždyť cesta k naplnění těchto cílů trvala

²⁵² GUNČAGA, Ján. *Nekonvenčná politika a slovenská identita*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 1998. str. 43.

²⁵³ „Spôsob rozdelenia česko-slovenskej federácie nebol demokratický. ... Nie je možné na základe toho, že to nakoniec „dobře dopadlo“ robiť alibi aktérom roku 93...“
KOVÁČ, Dušan. Slovenská politika a slovenská spoločnosť v procese transformácie z reálno-socialistickej federácie na dva samostatné štáty. In: *Česko-slovenská historická ročenka*, 2003. str. 39.

celá desetiletí a mnoho ze slovenských exulantů se obnovení demokracie ve střední Evropě a vzniku Slovenské republiky v roce 1993 ani nedožilo. Ti, kteří se těchto událostí dočkali, se již po roce 1993 do slovenského politického života v plné míře většinou nezapojovali.²⁵⁴ Relativně velká část slovenských exulantů po roce 1989 na Slovensku v nějaké formě vydala své paměti nebo dokumenty, vzpomínky, poznámky nebo přímo obhajobu slovenského politického exilu, případně „první slovenské republiky“. Někteří, převážně historikové, se v souvislosti se svou profesí občas vyjadřovali či vyjadřují k aktuálně veřejně diskutovaným tématům,²⁵⁵ někteří spíše dění na slovenské politické scéně z pozdálí sledují a čas od času komentují.²⁵⁶ Pro určitou část slovenské společnosti stále představují respektované autority veřejného života.

²⁵⁴ Jistou výjimku představuje Jozef Rydlo, současný poslanec za SNS, narozený roku 1948.

²⁵⁵ Např. Milan Ďurica, František Vnuk

²⁵⁶ Např. Imrich Kružliak

Použité zdroje

Primární

- archiv

Archív literatúry a umenia SNK, Martin (Centrálna databáza informácií o zahraničných Slovákoch)

- literatura

ČARNOGURSKÝ, Ján. *Cestami KDH*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2007.

ČARNOGURSKÝ, Ján. *Videné od Dunaja*. Bratislava: Kalligram, 1997.

ČARNOGURSKÝ, Pavol. *14.marec 1939*. Bratislava: Veda, 1992.

ĎURČANSKÝ, Ferdinand. *Právo Slovákov na samostatnosť vo svetle dokumentov: Biela kniha*. Buenos Aires, 1954.

HYKISCH, Anton. *Ako chutí politika: spomienky a záznamy z rokov 1990-1992*. Bratislava: Vydavateľstvo Pozsony/Pressburg/Bratislava, 2004.

KIRSCHBAUM, Jozef. *Náš boj o samostatnosť Slovenska*. 2. doplnené a upravené vydání. [Martin]: Kabinet výskumu dejín slovenského exilu Matice slovenskej, 2000. (První vydání Slovenský ústav v Clevelande v roce 1958.)

KOLLÁR, František. *Boj za samostatné Slovensko v zahraničí a na Slovensku 1945-1992: dokumentácia*. Bratislava: František Kollár, 2000.

KRUŽLIAK, Imrich. *V čakárni dejín*. Bratislava: Slovak Academic Press, 1999.

SIDOR, Karol. *Takto vznikol Slovenský štát*. Vysvětlivky František Vnuk. Bratislava: Odkaz, Ozveny, 1991. (První vydání jako: *Moje poznámky k historickým dňom*. Middletown: Litarárny almanach Slováka v Amerike, 1971.)

Slovenská otázka v 20. storočí. Sestavil Rudolf Chmel. Bratislava: Kalligram, 1997.

Slovenské vysťahovalectvo: Dokumenty. Sestavil František Bielik, Elo Rákoš. Bratislava: SAV, 1969. (*Slovenské vysťahovalectvo: Dokumenty. V. - Pramene k dejinám slovenského vysťahovalectva do Francúzska a Belgicka v rokoch 1920-1945*. Sestavil Claude Baláž. Bratislava: SAV, 1990.)

Svedectvá pravdy, diel 3.: Zahraniční Slováci a ich činnosť za slovenskú štátnosť. Ján Chryzostom Korec a kol. Trnava: Priatelia prezidenta Tisu, Optima, 1999.

TRUBINSKÝ, Jozef C. Slovenský exil za suverenitu a štátnosť slovenského národa: výber z dokumentov. Martin: Matica slovenská, 2005.

- periodika

Bulletin SKS

Horizont

Kultúrny život

Literárny týždenník

Proměny – Metamorphoses - Premeny

Slovák v Amerike

sekundární

BALÁŽ, Claude, COMPAGNON, Daniel. *Slovensko – Francúzsko.* . Bratislava: Združenie nezávislých expertov pre otázky dejín a života zahraničných Slovákov, 2008.

BRAXÁTOR, František. *Slovenský exil '68.* Bratislava: Lúč, 1992.

ČELOVSKÝ, Bořivoj. *Politici bez moci.* Šenov u Ostravy: Tilia, 2000.

GÁL, Fedor. *Dnešní krize česko-slovenských vztahů.* Praha: Sociologické nakladatelství, Ústav sociálně politických věd Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy, 1992.

GRÁCOVÁ, Genovéva; MARUNIAK, Peter. *Bližšie k poznaniu pravdy.* Martin: Matica slovenská, 2007.

GUNČAGA, Ján. *Nekonvenčná politika a slovenská identita.* Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 1998.

HANZLÍK, Jan. Československá emigrace očima tajných materiálů. In: *Securitas Imperii.* 2002, č. 9.

HOLEŠTIÁK, Pavol. *Slovenské médiá vo svete: Krajanské periodiká v zahraničí po obnovení samostatnosti Slovenska.* Čadca: Vzlet, 2002.

HRUBÝ, Karel; BROUČEK, Stanislav. *Češi na přelomu 20. a 21.století: symposium o českém vystěhovalectví exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu*. . Praha: Karolinum, Etnologický ústav AV ČR, 2000.

CHOVAN-REHÁK, Juraj; GRÁCOVÁ, Genovéva; MARUNIAK, Peter. *Slovenský povojnový exil: Zborník materiálov zo seminára Dejiny slovenského exilu po roku 1945*. Martin: Matica slovenská, 1998.

JIRÁSEK, Zdeněk. *Československá pounorová emigrace a počátky exilu*. Brno: Prius, 1999.

KIPKE, Rüdger; VODIČKA, Karel. *Rozloučení s Československem*. Praha: Český spisovatel, 1993.

KOPEČEK, Lubomír. *Politické strany na Slovensku 1989-2006*. Brno: Centrum pro studium demokracie, 2007.

KOVÁČ, Dušan. *Slovenská politika a slovenská spoločnosť v procese transformácie z reálno-socialistickej federácie na dva samostatné štáty*. In: *Česko-slovenská historická ročenka*, 2003.

Karol Sidor: politik, novinár, spisovateľ. Redigoval Jozef Paučo. Middletown, Pennsylvania: Filip A. Hrobák, 1962.

Kultúrne dedičstvo Slovákov žijúcich v zahraničí a databáza informácií o tejto problematike. Sestavila Ľubica Bartalská. Bratislava: Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí, 2008.

LIČKO, Miroslav John. *Ako chutí cudzina: Slovenská demokracia v exile 1948-1989*. Bratislava: Kalligram, 1999.

MINÁR, Imrich. *Americkí Slováci a Slovensko 1880-1980*. Bratislava: Bradlo, 1994.

Päťdesiate piate výročie počiatkov slovenského povojnového exilu: Zborník zo spomienkového seminára. Zostavil Peter Maruniak. Kabinet výskumu dejín slovenského exilu Matice slovenskej a mesto Žilina, 2000.

PEKNÍK, Miroslav a kol. *Milan Hodža: štátnik a politik*. Bratislava: Veda, 2002.

PEŠEK, Jan a kol. *Kapitolami najnovších slovenských dejín*. Bratislava: Prodama, 2006.
Dostupné: http://www.forumhistoriae.sk/e_kniznica/barnovsky70.pdf

RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945-1992*. Bratislava: Academic Press; Praha: Ústav T.G.Masaryka, 1998.

RYCHLÍK, Jan. *Rozpad Československa: Česko-slovenské vztahy 1989-1992*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2002.

STEIN, Eric. *Česko-Slovensko: Konflikt, roztržka, rozpad*. Praha: Academia, 1997.

Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historiků IV. Editori Michal Šmigel', Peter Mičko. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2005. Dostupné: http://www.druhasvetova.sk/storage/1178741089_sb_zborniksriv.pdf

Slovenský politický exil v zápase za samostatné Slovensko: materiály z vedeckej konferencie konanej v Bratislave 5.-6. júna 1995. Redigoval Vladimír Repka. Bratislava: Dom zahraničních Slovákov, 1996.

ŠANDORFI, Rudolf. *Bud'me hrdí na dejiny Slovákov*. [Hamilton]: Zahraničná Matica slovenská v Kanade, 1990.

ŠPETKO, Jozef. *Člověk v sieťach: Slovenské slovo z rozhlasovej stanice Slobodná Európa*. Bratislava: Kalligram, 2005.

ŠPETKO, Jozef. *Líšky kontra ježe: slovenská politická emigrácia 1948-1989; analýzy a dokumenty*. Bratislava, Kalligram, 2002.

ŠPETKO, Jozef. *Slovenská politická emigrácia v 20. storočí: jej vzťahy k českej emigrácii a k Čechom*. Praha: Danubius, 1994.

zdroje na internetu

www.csds.cz	Československé dokumentační středisko
www.exil.sk	portál Slovákov v zahraničí
www.kultura-fb.sk	„Dvojtyždenník závislý od etiky“
www.matica.sk	Matica slovenská
http://staryweb.kdh.sk	starý web KDH
www.prop.sk	„nezávislý internetový spravodaj“
www.sk-bc.ca	stránky časopisu Slovo z Britskej Kolumbie
www.slovacivosvete.sk	Internetový portál Slovákov žijúcich v zahraničí

www.slovak.com	Slováci v Kanadě (starší web)
www.slovakleagueofamerica.org	Slovak League of America
www.slovenskezvesti.ch	Slovenské zvesti; časopis švýcarských Slováků
www.spectator.sk	The Slovak Spectator: „Slovak news you can trust“
www.statistics.sk	Štatistický úrad SR
www.szs.slovakia.sk	Svetové združenie Slovákov v zahraničí
www.uski.sk	Ústredie slovenskej kresťanskej inteligencie
www.uszz.sk	Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí
www.zahranicnislovaci.sk	fórum zahraničných Slovákov; SZSZ

Súbor odkazov na historické dokumenty k dejinám Slovenska a širšieho regiónu
<http://cs.wikisource.org/wiki/U%C5%BEivatel:Joseliani>

Sbírka zákonů – stejnopisy zákonů a mezinárodních smluv od roku 1945 do současnosti
<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/>

Seznam příloh

Příloha č. 1: VNUK, František. Keby ho smrť nevytrhla spomedzi nás: K nedožitej osemdesiatke Dr. Františka Braxátora. *Kultúra*, 2000, č. 23. (8.listopad 2000)

Dostupné: <http://www.kultura-fb.sk/new/old/stare/dejiny-22a.htm>

Přílohy

Příloha č. 1:

František Vnuk

Keby ho smrť nevytrhla spomedzi nás

K nedožitej osemdesiatke Dr. Františka Braxátora.

Keby ho smrť nebola vytrhla spomedzi nás, v týchto dňoch by sa dožil patriarchálneho veku 80 rokov Dr. František Braxátor, vynikajúca osobnosť slovenského verejného života v pohnutom 20. storočí. Roky jeho života poznali málo slnečných dní, ale zato boli výrazne poznačené krutosťou doby, ktorá vystavila jeho generáciu katolíckych intelektuálov ťažkým skúškam. Svoje národné sebavedomie, vieru v Boha a vernosť zdedeným kresťanským tradíciám bolo im treba obhajovať často za veľkých obetí. Museli prekonávať veľké prekážky, odolávať zvodným pokušeniam a za svoje presvedčenie platiť stratou zamestnania, žalárom i vyhnanstvom. Zachovať si životný optimizmus, nedať sa zastrašiť, zlomiť ani zviest' za takýchto okolností, to bolo svedectvom pevného charakteru a neotrasiteľnej viery v Božiu spravodlivosť. Dr. František Braxátor bol jedným z takýchto peknoduchých ľudí. Bol obdarený vzácnymi vlastnosťami bystrého intelektu, analytickej mysle, pevnej vôle a usilovnej pracovitosti. Keď sa raz presvedčil, že závery, ku ktorým dospel a idey, ktoré si po dlhom uvažovaní osvojil, sú správne, vedel ich obhajovať a presadzovať s húževnatosťou jemu vlastnou. Jeho spôsoby práce sa občas stretávali s kritikou a opozíciou aj vo vlastných radoch, ale práve toto robilo jeho verejnú činnosť takou zaujímavou a fascinujúcou a jeho meno známym tak v domácom prostredí aj v slovenskej diaspore.

Svetlo sveta uzrel v Nitre 18. novembra 1920. Pochádzal z obchodníckej rodiny a pri krste dostal meno Arpád. Na jeho detstvo a mladé roky mala rozhodujúci vplyv jeho matka, rodená Braxátorová a popri nej aj jeho starý otec František Braxátor st. On sám s vďačnosťou spomínal: *”Prvé lekcie rodolásky som sa učil sediac na kolenách môjho starého otca”*. Z úcty k nemu si neskôr zmenil meno z Arpáda na František Braxátor.

Po skončení ľudovej školy študoval na gymnáziu v Nitre, kde maturoval roku 1939. Už ako stredoškolač preukazoval neobyčajné organizačné schopnosti a veľmi živý záujem o mimoškolské kultúrne a náboženské aktivity. Po maturite študoval právo na Slovenskej univerzite v Bratislave. Býval v katolíckom vysokoškolskom internáte Svoradov, kde pod vplyvom stimulujúceho prostredia, ktoré tam vytvorili dvaja zaslúžilí duchovní otcovia - Mons. Eugen Filkorn a o. Ján Hutýra – sa ďalej prehĺbilo a vytrúbilo jeho národné i náboženské presvedčenie. Živo sa zúčastňoval rozličných podujatí vysokoškolskej mládeže, bol aktívnym členom a neskôr funkcionárom akademických a mládežníckych spolkov ako napr. Moyses, Združenie katolíckej mládeže (SKM), alebo Ústredné združenie katolíckeho študentstva (ÚSKŠ). Patrilo do krúžku Kolakovičovej ”Rodiny” (kde mal krycie meno ”Martin”), ale na rozdiel od svojich vrstovníkov nebol bezvýhradne okúzlený názormi, plánmi a vývodmi profesora Kolakoviča. Zaujímali ho však Kolakovičove znalosti a skúsenosti o pracovných

metódach francúzsko-belgického mládežníckeho hnutia JOC (Jeunesse Ouvriere Chretienne - Kresťanská robotnícka mládež). Roku 1944 sa stal generálnym tajomníkom v ústredí Združenia katolíckej mládeže (predsedom bol Pavol Čarnogurský) a mal v úmysloch pretvoriť túto organizáciu podľa vzoru JOC – pravda s prihliadnutím na miestne slovenské pomery. Ako generálny tajomník SKM mal plné ruky práce; organizoval rozličné kurzy, duchovné cvičenia, letné tábory a vypomáhal redaktorovi L. Hlaváčovi pri vydávaní časopisu SKM.

Po skončení vysokoškolských štúdií sa presťahoval zo Svoradova do katolíckeho seminára na Kapitulskej, kde mu jeho priateľ, rektor seminára a svätiaci biskup Dr. Michal Buzalka, uvoľnil skromné priestory na bývanie a úradovanie. Podobne ako viacerí katolícki akademici-laici aj on – nakoľko mu to čas dovolil – navštevoval prednášky na Bohosloveckej fakulte.

6. marca 1945 sa novopromovaný JUDr. František Braxátor oženil s Anicou Kréméryovou. Svadbu mali v Modrom kostolíku a sobášil ich biskup Michal Buzalka. Ale ich radosť a veselosť bola čiastočne utmená vojnovými i rodinnými udalosťami: Bratislava mala už za sebou dve ťažké bombardovania a front sa tiahol cez stredné Slovensko. Okrem toho v predchádzajúcom roku zomrel ženíchovi otec a neveste matka. A tak ani svadobná cesta sa nekonala, ak do toho nezarátame občasnú zájazdu do Smoleníc, kam sa pred bombardovaním presťahovalo („evakovalo“) ústredie Slovenskej katolíckej mládeže. Mesiac po ich svadbe bolo Slovensko obsadené vojskom Červenej armády (úradne sa tomu hovorilo „oslobodenie“), o ďalší mesiac skončila vojna, zanikla Slovenská republika a Slovensko sa stalo časťou obnoveného Česko-Slovenska.

Aby sa Slovákom ľahšie preglgala trpká pilulka straty štátnej samostatnosti, hovorilo sa im, že nová Č-SR sa vybuduje na nových a pevnejších základoch. Namiesto pražského centralizmu a čechoslovakizmu bude sa uplatňovať zásada dvoch rovnoprávných národov a každý z nich si bude vládnuť vo vlastnej domovine. Niektoré veci budú spoločné, ale tam – ako i vo všetkých centrálnych úradoch - budú Slováci zastúpení v pomere 1:2.

V prvej česko-slovenskej vláde sa námestníkom ministra vnútorného obchodu stal Dr. Václav Vaško, na Slovensku udomácnený Čech a (čo u Čechov pôsobiach na Slovensku bolo zriedkavosťou) veriaci katolík. Aj on bol členom Kolakovičovej „Rodiny“ a dobre poznal schopnosti i pracovitosť Dr. Františka Braxátora. Prehovoril ho teda, aby išiel s ním do Prahy pomáhať organizovať ministerskú administratívu ako aj početne posilniť obligatórnu slovenskú tretinu úradníctva na tomto ministerstve. A tak ešte v lete 1945 sa Dr. František Braxátor aj s manželkou Anicou presťahovali do Prahy. Boli prakticky jedinou slovenskou katolíckou rodinou v Prahe, ktorá mala pomerne priestranný byt, a to znamenalo, že sa u nich stretávali, útulok, nocľah i dočasný pobyt nachádzali takmer všetci slovenskí vysokoškoláci a štátni úradníci, ktorí prichádzali do Prahy. Častým hosťom u nich býval aj prof. Tomislav Kolakovič, keď sa navrátil do Č-SR zo svojej neúspešnej púte v Sovietskom zväze.

Koncom roka 1945 bol Kolakovič obvinený zo špionáže a nastal pohon nielen naňho, ale aj na ostatných členov jeho „Rodiny“. Viacerí z nich boli zatknutí, vyšetrovaní a týraní. Štátna bezpečnosť zaistila aj Dr. Františka Braxátora. Našťastie, v tom čase sa v súdnictve ešte nepokračovalo podľa Vyšinského sovietskeho vzoru. Vyšetrovatelia nemohli usvedčiť Dr. Braxátora z nijakého trestného činu, takže po krátkom zaistení sa dostal na slobodu. Ale z práce na ministerstve ho prepustili a byt im zobrali. Neostávalo

im nič iné, ako vrátiť sa na Slovensko. Doma už naňho čakal zvolávací lístok do prezenčnej vojenskej služby, ktorú nastúpil začiatkom roka 1946 v Brne.

Po odbavení vojenskej služby pracoval ako právnik-administrátor v tehelni v Pezinku. Odtiaľ roku 1950 prešiel do ďalšieho tehliarskeho národného podniku v Kňaziciach pri Zlatých Moravciach, kde sa manželom Braxátorovým vo februári 1950 narodil syn Kamil.

Päťdesiate roky ťažko postihli aj jeho. Znovu ho zaistili, väznili a po prepustení "preradili do výroby". Od roku 1952 pracoval ako robotník na stavbe diaľkového elektrického vedenia v Dobšinskej doline. Nebol tu sám. Čakanom sa tu oháňali aj jeho právnickí kolegovia Dr. František Kostka a Dr. Karol Bulla ako aj ďalší katolícki intelektuáli s akademickými titulmi, ktorí museli vymeniť pero za lopatu. Jeho organizmus však ťažko znášal drsné podmienky práce v otvorenom poli, najmä keď prišli chladné a daždivé jesenné dni. Ochorel na priedušky a v záujme svojho zdravia si musel hľadať inú prácu.

Našiel ju v nitrianskom pivovare, kde začal pracovať ako elektrikár. Našťastie riaditeľ pivovaru (bývalý absolvent Baťovej školy práce) bol praktický človek, a nie dogmatizmom zaslepený aparátčik. Keď videl, že ten elektrikár v zafúľaných montérkach je aj vynikajúci právnik, akého jeho podnik práve hľadal, dal mu miesto v kancelárii. Tak sa Dr. František Braxátor stal vedúcim právneho oddelenia nitrianskeho pivovaru. V tejto funkcii sa čoskoro prepracoval na jedného z najschopnejších administrátorov v slovenskom pivovarníctve. To sa však neodrážalo na plate alebo na odmenách. K tomu bolo totiž potrebné aj členstvo v KSS a na taký krok sa Dr. František Braxátor nedal prehovoriť. Protivilo sa to jeho princípom. V rokoch 1955-1968 odmietol výzvu vstúpiť do KSS dovedna sedemkrát.

To ovšem malo svoje diskriminačné následky, napríklad aj v tom, že mu nedovolili vycestovať ani len do ľudovodemokratických krajín. Aj vtedy, keď ho závod služobne vyslal v nejakej záležitosti do Poľska alebo Maďarska, Štátna bezpečnosť zakročila a musel ostať doma. V roku 1961 mal viesť výpravu do Györu, ktorú on sám zorganizoval. Ale hodinu pred odchodom prišiel príslušník ŠtB a odobral mu cestovný pas.

V roku 1965 v rámci osláv 20. výročia "oslobodenia" prebiehali v celom štáte masové odmeňovania a vyznamenávaní zaslúžilých pracovníkov a budovateľov "nového šťastného socialistického Slovenska." Medzi tými, čo mali byť poctení, boli aj niekoľko skutočne zaslúžilí pracovníci ako napr. Dr. Braxátor ako predseda športového klubu AC Nitra. Ale keď si išiel po odmenu, pri vchode do haly sa mu do cesty postavil príslušník ŠtB. Dr. Braxátor sa proti tomu ohradzoval, ukazoval pozvánku a snažil sa vysvetliť, že on je jedným z recipientov štátnych vyznamenaní. Nato eštebák pozvánku roztrhal a prekvapenému kandidátovi na odmenu ukázal dvere. Toto nekultúrne zaobchádzanie tak rozgnevalo Dr. Braxátora, že sa hneď rozhodol z Nitry odísť. Našiel si prácu v Bratislave, kam sa roku 1966 presťahovala celá rodina. V Bratislave sa dostal do styku s viacerými katolíckymi disidentmi a kňazmi bez štátneho súhlasu, s ktorými sa potom občas tajne stretával.

Prišiel rok 1968, považovaný za rok liberalizácie, reformy socializmu, pokusu dať socializmu ľudskú tvár. V uvoľnenej atmosfére obrodného procesu sa začali hlásiť o svoje práva všetky utláčané zložky spoločnosti, medzi nimi aj katolícka cirkev. Režimu slúžiace Mierové hnutie katolíckeho duchovenstva sa rozpadlo a z iniciatívy

niekoľkých kňazov a laikov vzniklo Dielo koncilovej obnovy (DKO), ktoré si vytýčilo za cieľ obnoviť Cirkev i spoločnosť v duchu podnetov a myšlienok II. Vatikánskeho koncilu. V jedinečnej a dosiaľ neopakovanej forme sa tu dostali k slovu horliví kňazi i laici. Mali smelé a realistické plány ako pretaviť materializmom dehumanizovanú spoločnosť ohňom čínorodého kresťanstva. Dr. Braxátor sa zúčastnil zakladajúceho zhromaždenia DKO na Velehrade a aktívne sa zapojil do prípravných prác, aby DKO - po schválení stanov – mohlo naplno rozvinúť svoju činnosť.

Tento sľubný rozbeh bol prerušený vpádom vojsk Varšavskej zmluvy 21. augusta 1968. Dr. František Braxátor sa v tom čase zdržiaval na dovolenke v Juhoslávii a syn Kamil bol na prázdninovej stáži v Anglicku. Správa o invázii ho ochromila, hoci v podvedomí niečo podobného očakával. Jeho rozhodnutie bolo okamžité; na Slovensko sa už nevráti! Nemohol sa zmieriť s myšlienkou, že po takej eufórii očakávania lepších a krajších dní by sa všetko malo vrátiť do starých koľají. Rozhodol sa ostať v cudzine ako emigrant, i keď vo veku 48 rokov by musel začínať znova. Keď sa so svojim úmyslom zdôveril manželke Anici, tá sa rozplakala: *"Ved' na Slovensku máme dom, zariadenie, veci, rodinu, známych a tu sme iba s kufrikom a letnými handričkami."* On jej však vysvetľoval: *"Pozri sa, už sme zažili akciu B, za 9 rokov sme sa museli 11-krát sťahovať, mám za sebou päť kriminálov, preradenie do výroby, všelijaké šikanovanie a nechcel by som to prežiť ešte raz. Sme ako tak zdraví a keď budem robiť čo aj pomocného elektrikára, alebo robotníka v slobodnom svete, budem istejší a spokojnejší ako pod režimom, ktorý teraz doma zavládne."*

S takýmito myšlienkami začínala rodina Braxátorovcov svoj exil. Ale Pán Boh im pomáhal. Švajčiarsko ich prijalo ako politických utečencov a Dr. F. Braxátor si veľmi rýchlo našiel prácu v tom istom odbore, v akom pracoval doma. Stal sa vedúcim administratívno-právneho oddelenia menšieho pivovaru vo Wädenswile. Bolo to postavenie, v ktorom si svojou pracovitosťou a schopnosťami veľmi rýchlo získal uznanie, úctu i všeobecnú obľubu. Zotrval tu až do roku 1982, kedy odišiel do dôchodku, aby sa mohol plnšie venovať slovenským veciam. Väčšinu času "na odpočinku" strávil v Španielsku, kde si Braxátorovci medzitým vybudovali rodinné hniezdo.

Dr. František Braxátor sa ani v exile neprestával cítiť veriacim kresťanom, povedomým Slovákom a európskym intelektuálom. Toto uvedomenie živilo v ňom pocit zodpovednosti za tých menej šťastných rodákov, ktorí trpeli doma pod národným, náboženským a ideologickým útlakom. Bol zapálený úprimnou snahou pomôcť im. A aby tá pomoc bola najúčinnějšía, chcel ju poskytnúť vo forme kolektívnych akcií celej slovenskej emigrácie. K tomu však bolo potrebné nadchnúť pre túto myšlienku jestvujúce spolky a organizácie, prípadne založiť nové tam, kde dosiaľ neboli.

V tomto smere vyvinul ozaj pozoruhodnú činnosť. Prejavovalo sa to predovšetkým vo Švajčiarsku, kde sa Slováci vo významnejšom počte začali objavovať až po roku 1968. Už v apríli 1969 začína spolu s Ing. Jozefom Hubom oslovovať slovenských emigrantov vo Švajčiarsku. Jeho výzva sa stretla s veľkým pochopením a výsledkom spoločného úsilia (do ktorého sa zapojili aj ďalší aktivisti ako napr. Dr. Ján Bernadič, o. Martin Mazák, Ing. A. Zelenay, Dr. J. Gunčaga, Dr. E. Krušpán, Ing. B. Sojka, Ing. Šuvada, L. Bystrický, Ing. Osuský a iní) bolo zakladajúce valné zhromaždenie Združenia priateľov Slovenska v Zürichu 5. októbra 1969. Toho, ktoré pôsobí dodnes a za 31 rokov svojej existencie vykonalo obdivuhodný kus práce.

Roku 1970 Dr. František Braxátor stál pri založení vydavateľstva Poľana, ktorého prvotným cieľom bolo vydávanie reprezentatívneho časopisu slovenskej emigrácie (dvojtýždenníka alebo mesačníka) v Západnej Európe. Tento časopis - mesačník Horizont - začal vychádzať v januári 1972 a vychádzal pravidelne až do roku 1991. Okrem tohto mesačníka spoločnosť Poľana vydala aj niekoľko knižných publikácií (napr. básnické zbierky R. Dilonga, preklad Solženicovho diela Súostrovie GULag a iné).

Dr. František Braxátor hral významnú úlohu aj v rozličných náboženských akciách. Spolu s Dr. Jánom Gunčagom sa zaslúžili o rozprúdenie činnosti Ústredia slovenských katolíckych intelektuálov (ÚSKI). Táto organizácia sa pôvodne menovala Ústredné združenie katolíckeho študentstva (ÚSKŠ) a Dr. Braxátor bol jej aktívnym členom i funkcionárom. V roku 1945 komunisti organizáciu na Slovensku zakázali, ale zásluhou slovenských vysokoškolákov v zahraničí mohla pôsobiť v emigrácii. Postupom času však jej členovia prestali byť študentmi, rozišli sa po celom svete, a tak činnosť ÚSKŠ prakticky zanikla. V roku 1969 došlo k oživeniu organizácie pod menom ÚSKI. Jej prvým a dlhoročným predsedom bol Dr. Ján Gunčaga, a k jej popredným pracovníkom patrili Dr. František Braxátor. Podobnú kľúčovú úlohu Dr. František Braxátor zohral aj pri organizovaní náboženského života Slovákov vo Švajčiarsku a pri založení tamojšej Slovenskej katolíckej misie.

Najvýznamnejšou časťou národno-kultúrnej a politickej angažovanosti Dr. Františka Braxátora bola jeho účasť na vzniku a jeho pôsobenie v rámci Svetového kongresu Slovákov (SKS). Reprezentoval (spolu s Dr. E. Krušpánom) švajčiarskych Slovákov na zakladajúcom valnom zhromaždení SKS v New Yorku, kde bol zvolený za predsedu organizačno – plánovacej komisie. Na valnom zhromaždení SKS v Toronte v lete 1971 bol zvolený za podpredsedu SKS a v tejto funkcii pôsobil prakticky až do smrti. Nemožno v krátkom príspevku vymenovať všetky jeho podujatia a iniciatívy; bezpochyby ho však možno označiť za jedného z najusilovnejších funkcionárov SKS. Poslednou službou tejto inštitúcie bola ním zorganizovaná návšteva delegácie SKS na Slovensku v lete 1991. (Okrem Dr. F. Braxátora a predsedu SKS Mariána Šťastného v delegácii boli aj traja podpredsedovia SKS; Arnold Balco a Vnuk). Generálny tajomník SKS Ing. J. E. Suchý v kondolenčnom liste adresovanom manželke Anici takto zhodnotil jeho príspevok k činnosti SKS: *”Bol vzácnym spolupracovníkom, dlhoročným podpredsedom a popredným organizátorom SKS... Jeho referáty, správy, nápady a najmä jeho tvorivá práca nás samých nielen že posilňovala, ale nám aj pomáhala pri výkone našej činnosti. V mimoriadnej miere sa zaslúžil o činnosť SKS a dlho ostane v našej pamäti ako aj v análoch zahraničných Slovákov.”*

A napokon nemožno obísť jeho rozsiahlu publicistickú činnosť. Napísal desiatky článkov, úvah, polemík a štúdií (pod vlastným menom, alebo pod pseudonymom Axant). Zostavil *Pamätnicu Slovákov vo Švajčiarsku* (Zürich 1978) a prvú historickú monografiu o ľudských osudoch slovenskej podubčekovskej emigrácie *Slovenský exil '68* (Bratislava 1992).

Po páde komunistického režimu prišiel navštíviť rodné Slovensko. Vracal sa ako pútnik, ktorému Boh dožičil uvidieť uskutočnenie jeho najvrúcnejšej túžby. Bol plný chuti a nadšenia a pripravený dať svoje sily a schopnosti do služieb národa, za oslobodenie ktorého sa modlil, pracoval i bojoval. Jeho prvé kroky viedli do radov Kresťanskodemokratického hnutia (KDH), lebo tam sa sústreďovali ľudia, ktorých Slováci v zahraničí pomerne najlepšie poznali a v ich úsilí morálne i materiálne

podporovali. Dá sa však povedať, že "medzi svojich prišiel a vlastní ho neprijali". Novovzniknuté KDH nič tak naliehavo nepotrebovalo ako jeho znalosti, skúsenosti, známosti a svetovú rozhl'adenosť. Bol človekom, ktorý vyšiel zo slovenského prostredia a 20 rokov žil v slobodnom svete, kde z bezprostrednej blízkosti sledoval činnosť kresťanskoľudových strán a hnutí na Západe. Mohol teda poskytnúť praktické a užitočné rady, ako na devastovanom Slovensku posilniť kresťanského, demokratického a národného ducha. Ale namiesto toho, aby privítali takúto pomoc s otvoreným náručím, domáci politici sa stavali k nemu chladne a akoby bez záujmu. Ťažko to niesol, i keď to navonok neprejavil. Povedal to však nad jeho hrobom jeho priateľ Dr. I. Kružliak: "Domáci nezáujem o premyslenú a dlhé desaťročia uváženú koncepciu naplňoval Dr. F. Braxátora veľkým smútkom. Bolelo ho to tak, že svoj život ukladal do ustarostenej duše, kde svedomie pripomína: Slováci toto je váš čas, nesmiete prehrať svoju budúcnosť. Teda nie vek, nie choroba - ale sklamanie ho zabilo..."

Zomrel nečakane 26. decembra 1992 a pochovali ho v rodnej Nitre 15. februára 1993.

Pri spomienke na jeho nedožitú 80. narodeniny sa nám opäť vynára pred očami jeho živá dynamická postava, jeho obdivuhodný život a veľkolepé dielo, ktoré po ňom ostalo. Len keď sa ono premietne do pozadia ťažkostí, nepochopenia a iných prekážok, ktoré mu stavala do cesty krutá doba, ukáže sa v plnej miere veľkosť jeho postavy. A vtedy každý z nás musí v svojom svedomí uznať, že Dr. František Braxátor bol ozaj mimoriadny človek, verný syn svojej Cirkvi i svojho národa.

Marian Žiar

Za Dr. Františkom Braxátorom

*Vypadlo ohnivo z reťaze národa.
Bože náš na nebi, to Tvoja vôľa bola.
Teraz daj sily nahradiť stratu muža,
čo rytmom zákona žiadal plniť právo,
aby sme tu stáli vlastníci na svojom
nikdy viac od iných závislí neboli.
Ľud tento vždy žiť chcel v slobode,
verný byť starým ideálom.
V tej pravde od vekov, čo nádejou mu bola,
chcel zákon a právo na vlastnom grunte
mať.
Pred Tvojou tvárou, Pane, s inými rovno
stáť.
Len sily nebolo presadiť to právo.*

*Teraz však, keď časy dozreli,
dajme platnosť právu a zbavme sa strachu,
či nás niekto uzná za hodného práva?
Boh našim zákonom, v ňom všetko platnosť
má,
len sami aby sme na seba mysleli.
Odišiel bojovník, lež jeho strážny prst
volá nám z hrobu: svorne ďalej konať,
v šľachetnosti, čo rodu pristane,
dvíhať svoje právo po konečnú métu.
Kým všetci poznajú, že jak národ sme tu!
Tak si nás učil žiť a právo chápať.
Za to ti chceme stále vďaku vzdávať.*